

950 DE ANI DE LA „MAREA SCHISMĂ“ INTERPRETĂRI ȘI DOCUMENTE

– prima parte –

Se împlinesc anul acesta 950 de ani de la ceea ce se numește încă în mod convențional „Marea Schismă” dintre Occidentul latin și Răsăritul bizantin, prima mare ruptură bisericească a creștinătății europene între Vestul catolic și Estul ortodox, căreia avea să i se adauge în secolul XVI o a doua: scindarea confesională a Occidentului creștin între Sudul rămas catolic și Nordul devenit protestant. Anul viitor se vor împlini totodată 40 de ani de la anularea excomunicărilor reciproce din 16–24 iulie 1054 într-un context profund schimbat în care întreaga creștinătate intra decis într-o nouă eră, era „ecumenică”, menită să depășească scindările „confesionaliste” din mileniul al doilea al istoriei ei și să regăsească în pragul și în zorii celui de-al treilea mileniu al istoriei creștine experiența „catolicității” ca unitate în diversitate reconciliată care a fost cea a mileniului întâi. Această dublă aniversare este un prilej nimerit pentru a evoca în noul context – cel al unificării europene și al intrării umanității în era civilizației globale – și într-o nouă lectură evenimentele dureroase de acum nouă veacuri și jumătate și interpretările mai vechi și mai noi care li sau dat în literatura istorică și teologică modernă și contemporană.

Marcate vreme de secole de polemică și inspirate de o viziune confesionalistă, prezentările evenimentelor din 1054 au fost subordonate efortului de a demonstra că responsabilitatea „marii schisme” – ai cărei principali actori au fost cardinalul Humbert de Silva Candida și patriarhul Mihail I Kerularios – aparține în exclusivitate părții celeilalte. Istoriografia romano-catolică a aruncat vina transformării înstrăinării între Bisericile răsăriteană și occidentală într-o ruptură definitivă și ireparabilă pe seama ambițiilor autocefaliste excesive ale patriarhului Mihail Kerularios care ar fi vrut să se transforme într-un veritabil „papă oriental” sfidând atât pe împăratul de la Constantinopol, cât și Roma; pentru a-și menține independența în fața bazileului și a papei și pentru a evita controlul Romei, patriarhul ar fi sabotat intenționat alianța dintre împărat și papă, declanșând polemica artificială împotriva azimelor escaladată în excomunicările reciproce de la Constantinopol din iulie 1054. La rândul lor, istoricii ortodocși au acuzat orgoliul sfidător al

cardinalului Humbert, reprezentant al spiritului agresiv al monarhiei papale medievale, ca o evidentă falsificare a creștinismului apostolic, împotriva căruia a protestat și reacționat legitim patriarhul Kerularios care anticipa evoluțiile expansioniste ale Bisericii latine confirmate ulterior de „fratricidul” cruciadelor culminat în devastarea Constantinopolului din 1204 și în acela al diverselor „uniatisme” promovate de atunci încolo de către Roma.

În primele decenii ale secolului XX, punctul de vedere romano-catolic tradițional a fost argumentat de minuțioasele investigații documentare și istorice ale lui Anton Michel strânse în cele două monumentale și indispensabile volume despre Humbert și Kerularios¹. El a fost reafirmat polemic într-o interpretare confesionalistă catolică de o extremă virulență de către E. Amann² și M. Jugie³ într-o serie de ample articole din faimosul *Dictionnaire de théologie catholique*. Dacă E. Amann conchidea că „în fața istoriei” Kerularios „poartă responsabilitatea actului decisiv” al schismei⁴, M. Jugie oferea o lectură istorică mai nuanțată, dar un verdict confesional infinit mai tranșant: „Kerularios n-a fost unicul artizan al schismei care i se atribuie”; de altfel, anatemele reciproce din 1054 nu excomunicau două Biserici, ci doar persoanele lui Kerularios și Humbert și ale colaboratorilor, așa încât „în loc de schismă definitivă ar fi mai exact să vorbim de prima tentativă de unire avortată”. „Schisma era deja virtual finalizată în minți și inimi. Fulgerul din 1054 a făcut-o doar să apară în afară în întreaga ei realitate și profunzime”⁵. Pregătită în secolele IV–VII, adâncită de Fotie în secolul IX și definitivată de Kerularios în secolul XI, schisma Răsăritului de Roma sa stabilizat în ciuda încercărilor repetate de unire din secolele XI–XV. Pe lângă orgoliul național grec și rivalitățile politice, ea ar fi avut drept principale cauze tendințele centrifuge manifestate în „cezaropapismul” împăraților bizantini și în „ambițiile” „autocefaliste” ale patriarhilor constantinopolitani. Efectele rupturii de Roma și de papalitate s-ar putea constata nemijlocit în viața Bisericilor Ortodoxe. Acestea și-au pierdut unitatea și elanul misionar căzând în captivitatea otomană sau acceptând servitutea umiltoare a statelor naționale, practicând un separatism eclezial, filețism, un imobilism teologic, un tradiționalism regresiv și ritualist care

¹ A. Michel, *Humbert und Kerullarios*, Paderborn, 1924 și 1929, VIII + 139 și X + 495 p., și „Schisma und Kaiserhof im Jahre 1054: Michael Psellos”, în: *L'Église et les Églises 1054–1954*, Chevetogne, 1954, p. 351–440.

² Art. „Michel Cérulaire”, *DThC* X/2 (1929), col. 1677–1703.

³ Art. „Schisme byzantin”, *DThC* XIV/2 (1939), col. 1312–1468, articol publicat și separat în volumul aceluiași M. Jugie, *Le schisme byzantin. Aperçu historique et doctrinale*, Paris, 1941.

⁴ *Ibid.*, col. 1680.

⁵ *Ibid.*, col. 1356 și 1358.

ar demonstra că „Biserica greco-rusă” „nu poate fi adevărata Biserică a lui Hristos (!)”⁶. Singura soluție de ieșire din acest impas fiind doar întoarcerea la „staulul” „Bisericii-mamă” a Romei, singura Biserică creștină „adevărată” și „vie”.

Teologii ortodocși nu puteau să nu reacționeze la această lectură apologetică, reducăționistă și ofensatoare. Un exemplu al acestui tip de contraofensivă polemică ortodoxă îl constituie studiile grupate în numărul special cu tema „Nouă sute de ani de la Marea Schismă 1054–1954” al revistei Patriarhiei Române *Orthodoxia* (nr. 2–3/1954)⁷. Într-un context politic dificil, în plin stalinism și persecuție a Bisericii sub regimul comunist ofensiv al lui Gh. Gheorghiu-Dej, cei mai importanți teologi ortodocși români ai momentului erau mobilizați într-un amplu efort de demontare a viziunii confesionaliste catolice asupra „Marii Schisme” și de replică apologetică ortodoxă. Cauza ultimă a schismei și perpetuării ei e aici în dezvoltarea sistemului monarhic papal, în refuzul de către Roma a frăției și iubirii exprimate în sistemul sinodal și autocefal ortodox, refuz care nu putea duce decât la polemică și diviziuni. Soluția ieșirii din schismă este, așadar, nu întoarcerea la „staulul” roman, ci a tuturor la Hristos și dragostea Lui, singura care poate aduce împăcarea creștinilor și pacea lumii († Justinian Marina). O serie de articole demască astfel direct „limbajul necreștinesc” al papalității față de celelalte confesiuni creștine (I. Pulpea) sau inconsistența biblică și canonică a primatului și erorilor papalității (Gh. Marcu, L. Stan). Se detașează prin rigoare și obiectivitate amplă prezentare istorică a „genezei și evoluției schismei” (T. M. Popescu), a naturii și consecințelor dogmatice ale schismei (D. Stăniloae) și a relației dintre „schismă și cultul creștin” (E. Branște); aceste ample trei studii, care constituie piesele de rezistență ale numărului, se citesc și azi cu interes și folos. Nu lipsesc însă diferențele de evaluare între autori. Astfel, pentru părintele D. Stăniloae (pe urmele lui L. Karsavin și V. Lossky), prin Filioque și primatul papal catolicismul ar fi „desfigurată fața genuină a creștinismului”, modificând într-o „frenzie eretică” „întregul conținut doctrinar și practic al creștinismului apusean”, singura speranță fiind „întoarcerea” fiului risipitor (Biserica Romano-Catolică), după ce și-a cheltuit partea de avere și „nemaissuportând mizeria spirituală a stării sale”, la „mama” (Biserica Ortodoxă)⁸. Mai ecumenic, părintele E. Branște

⁶ *Ibid.*, col. 1465 și pe larg toată argumentația polemică de la col. 1401–1468.

⁷ *Orthodoxia* VI (1954), nr. 2–3 aprilie–septembrie, 300 p.: † Patriarhul Justinian, „Una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică” (p. I–VIII); T. M. Popescu, „Geneza și evoluția schismei” (p. 163–217); D. Stăniloae, „Motivul și urmările dogmatice ale schismei” (p. 218–259); E. Branște, „Schisma și cultul creștin” (p. 280–299); L. Stan, „Aspecte ignorate ale schismei” (p. 300–338); Gh. Moisescu, „Urmările schismei la români” (p. 339–364); Gh. Marcu, „Premisele biblice ale erorilor papalității” (p. 365–394); I. Pulpea, „Limbajul necreștin folosit de papalitate față de celelalte confesiuni creștine” (p. 395–429) și I. Gh. Coman, „Unitatea Bisericii problema refacerii ei în lumina Sf. Părinți” (p. 430–456).

concluzionează irenic: „Cele ce ne apropie sunt și acum infinit mai multe și importante decât cele ce ne deosebesc și despart spre paguba creștinătății. Azi să uităm cele ce ne despart și să prețuim mai mult cele ce ne apropie și unesc”⁹.

O remarcabilă și vizibilă cotitură în evaluarea „schismei răsăritene” se opera în chiar acei ani și în interiorul Bisericii Romano-Catolice, în care se pregătea spectaculoasa cotitură a Conciliului II Vatican. Schimbarea clară de tonalitate se poate observa ușor din cele două volume masive de „studii și lucrări asupra unității creștine oferite lui Dom Lambert Beauduin, fondatorul monahilor din congregația Unității cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani” publicate sub auspiciile abației benedictine de rit slavo-bizantin de la Chevetogne (întemeiate de Dom Lambert Beauduin) cu ocazia aniversării a „Nouă sute de ani de dureroasă despărțire între Răsărit și Apus”¹⁰. Cele 41 de studii biblice, istorice și liturgice scrise de teologi catolici, dar și ortodocși și protestanți, analizau pentru prima dată dintr-o nouă perspectivă irenică și angajat unionistă premisele, condițiile și drama dureroasă a separațiilor dintre creștinii de la începuturi și până în prezent. Cel mai important dintre ele e studiul introductiv epocal al dominicanului Yves Congar; publicat și separat, el se prezenta simplu ca o serie de „Note asupra «schismei răsăritene», nouă sute de ani după”¹¹. Critică implicită a articolului polemic anterior al lui M. Jugie din 1939 pe care-l relua și corecta tacit într-o viziune pozitivă și unionistă (nu uniatistă), studiul lui Y. Congar era o prezentare obiectivă a celor trei serii de factori care au condus la „schisma răsăriteană” (a se remarca ghilimele autorului): factorii „politici”, „culturali” și „ecleziologici”. Accentul e pus pe dezvoltarea în cursul primului mileniu creștin a două tipuri de ecleziologie în Răsărit și în Occident. Mai exact, peste una și aceeași ecleziologie apostolică în planul profund al dogmelor și structurilor fundamentale s-au suprapus datorită evoluțiilor istorice diferite în Răsărit și Apus în cursul Evului Mediu timpuriu (fiindcă au existat două „evuri medii” distincte) două „regimuri canonice” diferite: cel constantinian al „Bisericii imperiale” și sinodal al „pentarhiei” patriarhale în Răsărit și, respectiv, cel roman al Bisericii „monarhie papală” în Occident care s-a impus aici în secolul XI în

⁸ *Ibid.*, p. 258, 269. O recentă lectură polemică similară din perspectiva neogreacă (continuând linia arhiepiscopului Chrysostomos Papadopoulos) la arhiepiscopul Methodios Phouyas, *He ekklesiastike antiparathesis Hellenon kai Latinon apo tes epoches tou Megalou Photiou mechri tes synodou tes Phlorentias 858–1439*. Historike kai theologike melete, Atena, 1990, 501 p.

⁹ *Ibid.*, p. 299.

¹⁰ 1054–1954 *L'Église et les Églises. Neuf siècles de douloureuse séparation entre l'Orient et l'Occident*, Chevetogne, 1954, 2 vol., 480 + 480 p.

¹¹ Y. Congar, *Neuf cents ans après. Notes sur le „schisme oriental”*, Chevetogne, 1954, 95 p.

timpul reformei gregoriene. Schisma a reprezentat astfel ciocnirea inevitabilă între aceste două tipuri de regimuri canonice incompatibile, confruntare escaladată apoi prin cruciade și uniatisme și soldată cu ieșirea Răsăritului creștin din comuniunea cu Roma și Apusul creștin. Schisma a reprezentat însă doar rezultatul unei îndelungate și generale „înstrăinări” (*estrangement*) a celor două jumătăți ale creștinătății care au ajuns să se comporte fiecare de una singură, fără a ține seama de cealaltă, ceea ce a dus la provincializare și ignorare reciprocă dublate apoi de orgolii și complexe de superioritate. Schisma nu este însă această înstrăinare însăși, ci „acceptarea” acestei înstrăinări, iar „păcatul” ei e acela că am acceptat cu toții ca pe un fapt „normal” „să trăim ca și cum n-am face un corp comun cu ceilalți”¹².

Tot în 1954 reputatul bizantinolog englez Steven Runciman ținea la Magdalen College din Oxford o serie de șapte prelegeri pe tema „schismei răsăritene”. Publicate un an mai târziu¹³, ele reprezintă până astăzi cea mai limpede și obiectivă prezentare sintetică a istoriei „Marii Schisme”. Scrisă explicit din dorința programatică de a contrabalansa prezentările apologetice ale lui Michel, Jugie și Amann prin „încercarea de a înțelege și punctul bizantin de vedere”, expunerea e inspirată de convingerea autorului că rolul istoricului nu e acela de a prezenta prejudecățile trecutului, ci de a contribui la „o mai apropiată prietenie a Bisericilor printr-o mai deplină înțelegere a sentimentelor și tradiției fiecărei părți”. Istoricii constată astfel că dacă la începutul secolului XI creștinătatea era, cu excepția Bisericilor orientale de sub arabi, încă una, la mijlocul secolului XIII ruptura era deja definitivă. Date fiind evoluțiile divergente schisma era inevitabilă, criza propriu-zisă fiind rezultatul convergenței unor evenimente din intervalul secolelor XI–XIII, în care rolul decisiv l-au jucat politica agresivă și uniformizatoare a papalității reformate, invadarea militară a sudului Italiei de către normanzi, agresiunea comercială a republicilor italiene și, în cele din urmă, invazia militară a cruciadelor. Confruntarea personală dintre Humbert și Kerularios n-a fost o cauză a separației, ci un simptom al unei stări de spirit ce tindea să se generalizeze și care a fost transformată ulterior în simbol.

Întradevăr, „Marea Schismă” din 1054 este în realitate o invenție modernă a istoricilor confesionali catolici din secolele XVI–XVII; confrunțați cu protestantismul care se folosea de exemplul ortodox al unor Biserici vechi fără papă, aceștia s-au văzut nevoiți să studieze „schisma răsăriteană”. Astfel, în 1604 Cesare Baronius în faimoasele *Annales ecclesiastici* și P. Canisius în *Lectiones*

¹² *Ibid.*, p. 7–8 și 94.

¹³ S. Runciman, *The Eastern Schism. A Study of the Papacy and Eastern Churches during the XIth and XIIIth Centuries*, Oxford, 1955, 189 p. Pe aceeași linie se situează și recenta prezentare de sinteză a anglicanului H. Chadwick, *East and West: The Making of a Rift in the Church from Apostolic Times until the Council of Florence*, Oxford, 2003, p. 200–218.

antiquae au publicat în latină documentele schismei din 1054 și au oferit interpretarea „clasică” a evenimentelor din 1054 care ar fi fost provocate de ambițiile personale ale patriarhului Kerularios. Întreg dosarul textelor legate de polemica anilor 1053–1054 a fost republicat în 1861 de Cornelius Will¹⁴, care în ampla introducere¹⁵ o interpretează într-un sens politic ca o culminație a istoriei rupturilor anterioare dintre Bisericile din Apus și din Răsărit, începând cu controversa pascală din secolul II: pe linia autocefalismului și antilatinismului promovat de patriarhul Fotie în secolul IX, patriarhul Kerularios a reacționat doar la evoluții politice pe care nu le putea domina altfel în încercarea sa de a-și menține independența atât față de împărat, cât și de papalitate. Aceeași explicație politică domină la începutul secolului XX și studiile istoricilor L. Bréhier¹⁶ și W. Norden¹⁷; pentru acesta din urmă schisma e doar un reflex al intereselor egoiste ale statelor medievale, o tristă mărturie a neputinței creștinilor de a le depăși. Detalii importante le-a adus studiul monumental al lui J. Gay¹⁸ asupra stăpânirii bizantine în Italia, fiindcă aici s-a dezvoltat conflictul care a dus la schisma din 1054 (așa cum în schisma „fotiană” din secolul IX un rol decisiv l-a jucat situația din Bulgaria). Un alt context care se va dovedi crucial în interpretarea evenimentelor din 1053–1054 va fi cel situat la cealaltă extremitate a Imperiului bizantin, în Armenia, dar el va fi valorizat abia mai târziu.

Schișarea cadrului istoric general este, așadar, obligatorie pentru înțelegerea corectă a fenomenului așa-zisei „Mari Schisme” de la jumătatea secolului XI. Ea s-a înscris pe fondul unor evoluții ce trebuie detaliate aici. În secolul X și prima jumătate a secolului XI Imperiul de la Constantinopol și implicit Patriarhia Ecumenică au cunoscut un reviriment spectaculos, invers proporțional cu declinul umilitor al papalității intrate între anii 904–963 în „secolul obscur” al „pornocrației” dominată de familia filo-bizantină Teofilact. După ce începând din 827 arabii din Africa atacau și ocupau treptat întreaga Sicilie și Italie de sud și centru (în 840 ocupau Bari, iar în 847 atacau Roma), de unde vor fi evacuați abia în 915, în 885 generalul bizantin Nichifor Focas ocupa sudul Italiei creând două „teme”: Calabria cu populație în întregime greacă (refugiată în parte din Sicilia) și Longobardia (Apulia) cu populație mixtă: greacă în orașe și latină la țară. În Italia bizantină unificată în 975 în catepanatul Italiei cu capitala la Bari aflată la sud de linia Teracina (la Marea Tyreniană) și Termoli (la Marea Adriatică) se mai aflau două ducate longobarde (Salerno și Benevento-Capua) și trei orașe comerciale libere (Gaeta,

¹⁴ C. Will, *Acta et scripta quae de controversiis Ecclesiae Graecae et Latinae saeculo XI composita exstant*, Leipzig–Marburg, 1861

¹⁵ *Ibid.*, p. 1–55.

¹⁶ L. Bréhier, *Le schisme oriental du XIe siècle*, Paris, 1899.

¹⁷ W. Norden, *Das Papsttum und Byzanz*, Berlin, 1903.

¹⁸ J. Gay, *L'Italie méridionale et l'empire byzantine (867–1071)*, Paris, 1904.

Napoli și Amalfi). De la nord de Alpi vor porni în secolul X ca protest față de declinul papalității romane și cele două mișcări de reformare a Bisericii latine – cu centrele la Cluny (reforma monahală) și în Lorena (reforma clerului) – susținute de noul Imperiu romanogerman al lui Otto I (936-973) care va desfășura în anii 951-952, 961-962, 966-968 o serie de campanii în Italia împotriva stăpânirii bizantine. Pe 2 februarie 962 Otto I e încoronat împărat la Roma de papa Ioan XII, gest care a creat o criză în relațiile cu Constantinopolul, criză soluționată în 972 prin căsătoria sa cu principesa bizantină Teofano. În acest interval Imperiul bizantin era ocupat în Răsărit unde sub Nichifor Phokas (963-969) și Ioan Tzimiskis (969-976) reușește o spectaculoasă expansiune în Orient ocupând Creta, Cilicia, Siria și Antiohia (969). „Epopoea bizantină” descrisă de G. Schlumberger a continuat și sub Vasile II Macedoneanul (976-1022) care în urma unor îndelungate războaie (985-986, 1001-1002, 1003-1018) lichidează țaratul Bulgariei și încorporează teritoriul său Imperiului. Constantinopolul înregistrează acum și un succes misionar epocal reprezentat de botezul în 988 a cneazului Vladimir al Kievului și de creștinarea ortodoxă a rușilor. Vasile II moare în 1022 în ajunul unei mari campanii în Sicilia și Italia, unde Imperiul romanogerman avansa din nou: după ce Otto II (973-983) fusese înfrânt dezastruos de arabi în Calabria, fiind salvat de o navă bizantină, Otto III (983-1002) revine în Italia în 996 unde e încoronat împărat și impune împotriva grecului Ioan XVI Philagathus (996-998) primul papă german, pe vărul său copil Bruno, sub numele Grigorie V (996-99), la moartea căruia impune apoi primul papă francez, pe învățatul Gerbert d’ Aurillac, sub numele Silvestru II (999-1003). Urmașul acestuia, romanul Ioan XVIII (1003-1009), din familia Crescenti, va fi ultimul papă al cărui nume a fost înscris în dipticele Marii Biserici din Constantinopol. În 1009 are loc „schisma celor doi Serghie”, respectiv între papa Sergiu IV (1009-1012) și patriarhul ecumenic Serghie II (1001-1019), ale cărei cauze exacte nu se cunosc, „se pare că din pricina scaunelor”¹⁹. Urmașul său din familia tusculană Benedict VIII (1012-1024) e cel care la încoronat în 1014 la Roma ca împărat pe germanul Henric II cel Sfânt (1002-1024), ocazie cu care la missa oficială s-a cântat pentru prima dată la Roma Simbolul de credință niceo-constantinopolitan cu adaosul germanic „Filioque”. În 1009-1010 are loc la Bari revolta antibizantină condusă de lombardul Melo; înfrânt în 1010 de bizantini care reocupă Bari, Melo se refugiază în Germania, unde Henric II îl face duce de Apulia. În 1017-1018 Melo revine în sudul Italiei cu mercenari normanzi și-l înfrânge inițial pe catepanul Leon Tornikes, dar lombarzii și normanzii sunt înfrânți în octombrie 1018 la Cannae de generalul Vasile Boioannis, iar Melo fuge iarăși în

¹⁹ Cf. Hartofylaxul Nichita Niceeanul, *În ce timpuri și din ce cauza s-a rupt de Biserica Constantinopolului Biserica Romanilor* 15; PG 120, 717D.

Germania unde moare în 1022, campania din sudul Italiei a lui Henric II din 1021 încheinduse cu un eșec. În 1021-1022 bazileul Vasile II se află în campanie în Armenia și Georgia, unde îl convinge pe regele armean din Vaspurkan să se mute cu poporul său în Capadocia în schimbul titlului de strateg și de curopalat iar regele Ioan III Smbat (1020-1040) al Armeniei Marii cu capitala la Ani îi promite să lase prin testament după moarte regatul Armeniei moștenire împăratului de la Constantinopol. Moartea fără moștenitori de sex masculin a lui Vasile II în 1022 și a fratelui său Constantin XIII în 1025 a creat însă o instabilitate dinastică la Constantinopol, unde tronul va fi ocupat de soții succesivi ai prințesei Zoe, fiica lui Constantin VIII. O domnie mai lungă va avea cel deal treilea soț al Zoei, împăratul Constantin IX Monomahul (1042-1055), care la moartea patriarhului Alexie Studiul (1025-1043) îl alege patriarh pe un membru al unei înalte familii aristocratice din Constantinopol împreună cu care în 1040 participase la o conspirație împotriva împăratului Mihail IV Paflagonianul (1034-1041), al doilea soț al Zoei. Conspirația fiind descoperită, Constantin Monomahul a fost trimis în exil, iar tânărul aristocrat a fost nevoit, ca săși salveze viața, să intre monah într-o mănăstire și să se preoțască: numele acestuia și al noului patriarh era Mihail I Kerularios (1043-1058)²⁰. Domnia lui Constantin IX – care s-a vrut și un protector al științelor, reînființând în 1045 Universitatea imperială din Constantinopol, cu două facultăți: de drept, condusă de Ioan Xiflin, și de filozofie, condusă de tânărul encicloped Constantin Psellos, „consulul filozofilor” – a fost una agitată. Alături de atacul rușilor asupra Constantinopolului din iunie 1043 și de invaziile pustiitoare ale pecenegilor din anii 1046-1051, în 1041-1042 a avut loc revolta împotriva bizantinilor condusă de normanzi care ocupă cu excepția a trei orașe tot sudul Italiei. Generalul Maniakes trimis să o înăbușe se proclamă împărat și pornește asupra capitalei dar e ucis în 1043 în fața zidurilor ei. Profitând de ocazie, în 1043-1046 un nou val de normanzi între care și Robert Guiscard vin în Italia; intrați inițial în serviciul ducelui longobard de Salerno, ulterior au acționat pe cont propriu în vederea constituirii unei formațiuni statale normande pe seama longobarzilor și bizantinilor, ale căror posesiuni au fost devastate pustiitor. În 1042 stingându-se dinastia armeană a Bagratizilor (885-1042), Kakig II (1042-1045) e silit de bizantini să predea Imperiului regatul Armeniei Marii care va fi încorporată efectiv până în 1071 în statul bizantin ajuns acum la maxima sa expansiune în Orient. Actul va avea consecințe funeste pentru bizantini,

²⁰ Despre Kerularios cel mai important studiu biografic e cel al lui F. Tinnefeld, „Michael I. Kerullarios, Patriarch von Konstantinopel (1043-1058”, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 39 (1989), p. 95-127, și cea mai interesantă interpretare e cea a lui M. Angold, *Church and Society in Byzantium under Comneni 1081-1201*, Cambridge, 1993, p. 21-35.

mai întâi în plan militar. Dispariția Armeniei ca stat-tampon coincide cu apariția în zonă a turcilor selgiucizi: în 1048 ei efectuează prima incursiune de pradă în Vaspurkan, dar sunt înfrânți. În 1053–1054 Togrul Beg nu reușește să cucerească fortăreața Mantzikert, după care pleacă spre Bagdad, asumându-și după un pelerinaj la Mecca rolul de protector al suniților împotriva Fatimizilor șiiți, care voiau să mute califatul la Cairo. În 1058–1059 Togrul salvează Bagdadul de Fatimizi și primește titlul de sultan, după care atacă din nou Imperiul. Succesorul lui Togrul, Alp Arslan (1063–1073), devastează Armenia Mare, distruge capitala Ani masacrând întreaga populație și ocupă Edessa, Cilicia și Cezareea Capadociei. Pe 19 august 1071 armata bizantină înregistrează înfrângerea catastrofală de la Mantzikert în fața selgiucizilor conduși de Alp Arslan care-l iau prizonier pe însuși împăratul Roman IV Diogene și încep cucerirea treptată a aproape întregii Asii Mici²¹. În același an, în aprilie 1071, normanzii lui Robert Guiscard ocupă după trei ani de asediu Bari și lichidează definitiv stăpânirea bizantină în sudul Italiei.

Deși fragile, „reconquiste”-le militare bizantine din secolele X–XI în Italia, Bulgaria și Orient (Armenia, Siria) au perturbat grav echilibrul religios intern al societății bizantine. Mase întregi de populații heterodoxe se aflau acum în interiorul Imperiului ortodox și puneau și Bisericii problemele dificile ale coexistenței, competiției și asimilării unor comunități rivale. În Bulgaria lua avânt mișcarea noncoformistă a dualismului bogomil, în Armenia și Siria se aflau comunitățile antichalcedoniene ale armenilor și siroiacobiților, iar în sudul Italiei se aflau comunitățile latine și iudaice. Dacă împăratul Vasile II a avut o politică de coexistență pașnică, urmașii lui după 1022 vor susține în mod programatic o politică de reprimare și asimilare forțată a tuturor heterodocșilor, ceea ce va duce la revolte din partea acestor comunități persecutate; ele vor deveni virulent antibizantine întrun moment critic pentru existența Imperiului. La mijlocul secolului XI se înregistrează astfel o serie de tulburări religioase pe teritoriul bizantin. De exemplu, în 1051 a avut loc revolta evreilor din Bari care a dus la incendierea cartierului lor. Se spune că sub influența propagandei iudaice s-ar fi circumcis în 1066 însuși arhiepiscopul Andrei din Bari. La începutul lui 1054 încercarea bizantinilor de a trece la ritul bizantin bisericile iacobite din Antiohia s-a soldat cu incendierea bisericilor ortodoxe din oraș.

Cert este că patriarhul Mihail Kerularios a fost un promotor intransigent al uniformizării și integrării tuturor comunităților creștine din Imperiu în ritul bizantin,

²¹ În 1077 selgiucizii vor ocupa Ierusalimul, iar în 1090 Niceea, ajungând practic în fața Constantinopolului. Disperat în fața acestui asalt, Alexie I Comnenul (1081–1118) va cere în 1089 ajutorul papei Urban II (1088–1099). Acesta va lansa apelul care va duce la prima cruciadă soldată cu apariția principatelor latine din Orient (Edessa, Antiohia, Tripoli, Ierusalim). Armenii se vor regrupa în Cilicia unde vor înființa sub dinastia Rupenizilor un regat ce va dura din 1080 până în 1219.

singurul ortodox. „Heterodoxia” acestor comunități era însă nu atât dogmatică, cât rituală, fiind direct perceptibilă sub forma deviantă a folosirii de „azime” la celebrarea Euharistiei de către armeni și latini. În „azime” Kerularios a văzut o formă de criptoiodaism inacceptabil declanșând împotriva lor un veritabil război teologic prin comandarea unei serii de opusculi împotriva azimelor și chiar prin măsuri administrative drastice, cum a fost interzicerea riturilor armean și latin, și deci a bisericilor armenie și latine în Constantinopol și în întreg Imperiul. La originile schismei din 1054 n-a stat deci voința perversă a patriarhului care ar fi inventat artificial controversa azimelor din antilatinism pentru a se sustrage unei eventuale subordonări a sa papei, ci o problemă internă a Imperiului: integrarea societății ortodoxe prin „bizantinizarea” riturilor heterodoxe. Polemica împotriva azimelor nu a fost una antilatină, ci inițial antiarmeană, cum arată tratatele împotriva armenilor²² scrise la îndemnul patriarhului Kerularios de Nichita Stithatul, ucenicul Sfântului Simeon Noul Teolog (949–1022), monah de la mănăstirea Studiu. Inițial, patriarhul a intrat în conflict la Constantinopol și cu studiiții, oprindu-i pe diaconii lor să poarte brăuri liturgice și chiar refuzând să pomenească în „Sinodiconul Ortodoxiei” numele Sfântului Teodor Studitul. Ulterior s-a împăcat cu ei, iar reconcilierea a venit se pare în 1052, când patriarhul a aprobat aducerea moaștelor Sfântului Simeon Noul Teolog în Constantinopol, iar Nichita s-a angajat polemic în campania împotriva azimelor, inițial împotriva armenilor și ulterior împotriva latinilor. Așa cum arată aceste tratate, Nichita era convins că de fapt Roma susținea punctul de vedere bizantin în chestiunea azimelor, plecând de la un raționament eronat: în tradiția canonică bizantină Sinoadele Ecumenice V și VI, care nu promulgaseră canoane, erau asimilate Sinodului Trullan din 692, care adoptase 102 de canoane (între care și canonul 11 împotriva gustării azimelor iudeilor) și care era numit în codicele canonice bizantine *Penthekte (Quinisextum)*; întrucât papa Agaton a aprobat Sinodul VI (680–681), bizantinii credeau în mod eronat că papalitatea acceptase și canoanele Sinodului Trullan (pe care papa refuzase însă să le primească). Toate aceste detalii au fost puse în lumină în 1978 de remarcabila investigație a lui Mahlon H. Smith III despre patriarhul Kerularios și controversa azimelor din 1053–1054, cea mai importantă lucrare despre „Marea Schismă” din ultima jumătate a secolului XX²³.

Figura cheie care pe fundalul tabloului de ansamblu schițat mai sus a dus la declanșarea evenimentelor din 1053–1054 a fost cea a longobardului latin Argyros,

²² Doar unul singur a fost editat de J. Hergenroether, *Monumenta Graeca ad Photium eiusque historiam pertinentem*, Ratisbon, 1869, p. 139–154.

²³ M. H. Smith, „*And Taking Bread...*”. *Cerularius and the Azyme Controversy of 1054* (Théologie historique 47), Paris, 1978, 188 p. Despre controversa azimelor, a se vedea și importantul studiu al lui J. Erickson, „Leavened and Unleavened: Theological Implications of the Schism of 1054”, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 14 (1970), p. 3–24.

nu altul decât fiul rebelului Melo. Argyros trecuse însă hotărât de partea bizantinilor, raliindu-se în revolta lui Maniakes din 1042-1043 de partea lui Constantin IX. În 1048, în timpul rebeliunii nereușite a generalului armean Leon Tormikes, Argyros se afla la Constantinopol și a salvat însăși viața împăratului care drept recunoștință l-a numit în 1051, în ciuda faptului că era latin ireformabil și convins, catepan al Italiei. Situația era o incompatibilitate în sistemul Imperiului de stat ortodox, în care orice oficial era obligat să se conformeze și să impună normele de viață și comportare ortodoxe. În calitate de înalt demnitar, Argyros participa când se afla în capitală la Liturghiile de la Sfânta Sofia, dar întrucât era latin patriarhul Mihail Kerularios îi refuza de fiecare dată Împărtășania. Pentru patriarh atitudinea lui Argyros era scandaloasă și intolerabilă, și de aceea o sancționa de fiecare dată fără ezitare. Argyros era însă nu doar un favorit al bazileului, ci și un actor important pe scena italiană, unde avuseseră loc de câțiva ani schimbări dramatice. În 1046 împăratul Henric III (1039-1056), venit să se încoroneze la Roma, a luat o serie de hotărâri importante. În plan politic a slăbit poziția ducelui longobard de Salerno recunoscându-le normanzilor teritoriile ocupate și transformându-i în principii ai Imperiului. Iar în plan religios a destituit la Sutri trei papi rivali (Grigorie VI, Silvestru III și Benedict IX), numind în locul lor ca papă pe arhiepiscopul german Suigder de Bamberg cu numele Clement II (1046-1047), iar după moartea acestuia și a succesorului său la fel de efemer Benedict X (1047-1048), l-a numit papă pe unchiul său Bruno d'Egisheim. Născut în 1002, Bruno era din 1026 episcop de Toul (Lorena). Devenit între 1048-1054 papa Leon IX, acesta era un adept hotărât al reformei Bisericii occidentale, mâna sa dreaptă fiind în aceasta teoreticianul acestei reforme, benedictinul Humbert (1006-1061) de la abația alsaciană Moyenmoutier, pe care la făcut arhiepiscop titular al Siciliei (ocupată de arabi, dar aflată din 731 sub jurisdicția Constantinopolului) și ulterior cardinal episcop de Silva Candida; ceilalți colaboratori ai săi au fost învățatul benedictin italian Petrus Damianus (1007-1072) și monahul benedictin Hildebrand, pe care l-a numit econom și consilier. Devenit în 1073 faimosul papă Grigorie VII, Hildebrand va duce la capăt reforma Bisericii promovată de Leon IX și de Humbert declanșând în 1075 faimoasa ceartă pentru investitură cu împăratul Henric IV (1056-1106) pe care la umilit în 21-24 ianuarie 1077 la Canossa, cearta cu Imperiul încheindu-se abia în 1112. Sub forma luptei împotriva simoniei și a nicolaitismului, reforma urmărea de fapt câștigarea libertății și independenței Bisericii latine de sub tutela feudalilor laici printr-o demarcație clară între clericii necăsătoriți și laicii căsătoriți și prin refuzul oricărei imixțiuni a laicilor în investitura episcopilor sau abajilor și printr-o exaltare a principiului roman, a superiorității, infailibilității primatului și jurisdicției universale a papei.

Programul reformato demarat de Leon IX și realizat de Grigorie VII a fost însă conceput de Humbert care a guvernat de fapt din umbră Biserica Romei în intervalul 1048-1061 atât sub Leon IX, cât și sub urmașii lui, mai ales sub Nicolae II (1059-1061). Profitând de lungul minorat al lui Henric IV copil, papalitatea s-a eliberat acum de sub tutela împăratului german, decretând în sinodul Lateran de Paștile anului 1059 că de acum înainte papa va fi ales doar de cardinali, respingându-se astfel atât dreptul efectiv al poporului și nobililor Romei, cât și cel al împăratului german (decret redactat de Humbert). În august 1059 Humbert l-a însoțit pe papă în conciliul de la Melfi care a sancționat alianța dintre normanzi și papalitate. Decedat pe 5 mai 1061, cardinalul Humbert va fi îngropat în bazilica Lateran. Humbert a fost „pasărea de atac a reformei papale” (A. Michel)²⁴, teoreticianul unui papalism riguros și infailibil și a unei veritabile mistici petrine; papa *este* Petru în persoană, iar Roma este capul, mama și temelia întregii Biserici și instanța supremă care judecă și sancționează totul. Orice abatere de la poziția Romei este neascultare de Dumnezeu, deci erezie, și atrage după sine excomunicarea. Orice imixtiune laică în Biserică e „simonie”, iar simonia e erezie²⁵ și atrage pierderea Duhului Sfânt; prin urmare, hirotoniile simoniace sau ale simoniacilor sunt nevalide și trebuie repetate (Humbert se situa aici, în opoziție cu moderația lui Petru Damianus, pe pozițiile rigorigiste ale unei ecleziologii ciprianiste), iar credincioșii sunt îndemnați să facă „grevă” și să refuze participarea la Tainele acestora. Humbert a mai combătut și concepția simbolică despre Euharistie a arhidiaconului Berengar din Tours († 1088) condamnat de sinodul Lateran din 1059 și obligat să semneze o mărturisire de credință care exprima un realism euharistic substanțial cras. Această poziție extremă care, ca și rigorismul său ecleziologic, a fost criticată și nereceptată ca atare de Biserica Romano-Catolică, care a menținut însă papalismul mistic și monarhic²⁶.

În 1052 însă, alertat de devastările și expansiunea normanzilor în sudul și centrul Italiei, papa Leon IX a încheiat la Napoli o alianță cu catepanul Argyros, dar normanzii îi atacă înainte de a-și fi putut uni forțele și-i înfrâng separat: pe Argyros în februarie 1053, iar pe Leon IX în iunie 1053 la Civitate. În urma înfrângerii papa e luat prizonier de normanzi care-l țin zece luni la Benevento cu

²⁴ Așa cum a arătat tot A. Michel, Humbert a fost și autorul culegerii canonice anonime în 74 de titluri și 315 de capitole care a fost primul codice canonic al reformei gregoriene: A. Michel, *Die Sentenzen des Kardinals Humbert das erste Rechtsbuch der gregorianischen Reform*, Stuttgart, 1943.

²⁵ Cf. cele trei cărți *Contra Simoniacos*, PL 143, 1007-1212, principala operă teologică a cardinalului Humbert.

²⁶ Despre Humbert, a se vedea medalionul sintetic al lui K. H. Kandler din *Klassiker der Theologie I*, München, 1981, p. 150-164.

onoruri și fără a-l împiedica să aibă contacte cu exteriorul. Eliberat în martie 1054, Leon IX va muri însă la doar o lună, pe 19 aprilie. În vara lui 1053, cardinalul Humbert a primit de la arhiepiscopul Ioan din Trani (Apulia), aflat sub jurisdicția Constantinopolului, o scrisoare deschisă primită de la arhiepiscopul Leon al Ohridei (Bulgariiei reintegrate în 1022 în Imperiul bizantin). În esență aceasta era o critică a „azimelor” ca un „iudaism” inacceptabil în Biserica creștină: dacă azima e simbolul întristării și suferinței, pâinea dospită e un trup viu un semn al bucuriei și Paștelui nou al lui Hristos. Scrisoarea era adresată episcopilor latini care erau rugați să o transmită papei și să corecteze această practică vechi-testamentară abrogată de Hristos²⁷ și străină de tradiția apostolică. În Apulia, Humbert la întâlnit cu siguranță și pe Argyros care a văzut în această scrisoare mâna invizibilă a adversarului său neîmpăcat, patriarhul Kerularios, așa explicându-se faptul că traducerea latină a scrisorii făcută de Humbert îl dă drept autor și pe „Mihail, patriarh universal al Noii Rome”. Furios, papa i-a ordonat lui Humbert să răspundă în numele său. Bibliotecar al Sfântului Scaun, Humbert era un mare admirator al papei Nicolae I (858–867) și al modului autoritar în care acesta a tratat cazul patriarhului Fotie (858–867; 877–886). În toamna lui 1053, cardinalul a redactat două ample texte polemice: o lungă apologie a azimelor „împotriva calomniilor grecilor” sub forma unui „Dialog” între un latin și un constantinopolitan²⁸ și o extinsă „Epistolă către Mihail al Constantinopolului împotriva nemaiauzitelor obrăznicii și extraordinarelor trufii ale lui și ale lui Leon episcopul Ohridei”²⁹. Epistola este o apologie dezvoltată a primatului Bisericii Romei și a autorității ei infailibile. Bizantinilor li se amintește că Scaunul Constantinopolului a fost ocupat de mulți eretici, pe când Roma a respins mereu orice erezie; că primatul ei e recunoscut de Scriptură, sinoade și de împărați, în primul rând de Constantin cel Mare, drept argument citându-se „in extenso” a două jumătate a faimosului pseudoepigraf „Donația lui Constantin”. Roma e cea care a asigurat triumful Ortodoxiei și în Constantinopol și i-a dat locul de cinste în Biserică; prin urmare, critica Romei e un semn de nerecunoștință a Bisericii fiică a Constantinopolului față de Biserica-mamă a Romei echivalează cu răsturnarea întregii structuri ierarhice a Bisericii bazate pe credința lui Petru păstrată de Roma. Această drastică scrisoare n-a fost însă expediată; se poate ca papa Leon IX să nu fi fost de acord cu limbajul foarte dur al cardinalului.

Între timp arhiepiscopul Ioan din Trani și catepanul Argyros au convins Constantinopolul de bunăvoința papei și de utilitatea unei alianțe cu papalitatea împotriva normanzilor pentru salvarea Italiei de sud. Așa se face că în toamna lui

1053 papa a primit de la Constantinopol două scrisori extrem de cordiale – ele nu s-au păstrat, dar conținutul lor poate fi reconstituit din răspunsurile papei – atât din partea lui Constantin IX, cât și a lui Mihail Kerularios: dacă bazileul propunea alianța politică, patriarhul se declara dispus să susțină reconcilierea religioasă promițându-i papei săi reintroduce numele în dipticele patriarhiilor orientale dacă și el va face același lucru la Roma; pe cât se pare, i se adresa însă papei ca unui „frate” și semna ca „patriarh ecumenic”. Răspunsul la aceste scrisori a fost dat în numele papei Leon IX tot de cardinalul Humbert. Scrise în ianuarie 1054, aceste răspunsuri³⁰ aveau un ton mult mai blând și împăciuitoare, deși nu lipsit de iritare. Papa Leon IX / cardinalul Humbert începeau prin a-i mulțumi împăratului Constantin IX pentru inițiativa restabilirii păcii după lungi discordii și pentru respectul acordat iarăși ca un fiu mamei sale, Biserica Romei care l-a încoronat împărat pe Constantin cel Mare. După care îi relatau despre eforturile eșuate ale papei de a pune capăt devastărilor normanzilor din Italia și despre proiectul Romei de a stabili în acest scop o alianță între cei doi împărați (german și grec) pentru restabilirea demnității și privilegiilor Bisericii Romei îndemnându-l pe Constantin IX să imite devotamentul față de Scaunul Apostolic al lui Constantin cel Mare. Condiția instaurării unei păci durabile este însă și reconcilierea religioasă, de aceea împăratul e îndemnat să pună capăt abuzurilor intolerabile ale patriarhului. Acesta e, pe de o parte, lăudat pentru scrisoarea de împăcare, dar și criticat pentru persecuția împotriva latinilor pentru că folosesc azime la liturghie și pentru uzurparea din ambiție de putere a prerogativelor patriarhiilor Alexandriei și Antiohiei. Împăratul e rugat să-l determine și pe patriarh să acorde Romei cinstea datorată de o fiică mamei sale. Patriarhului, Leon IX / Humbert i se adresau doar în calitate de „arhiepiscop al Constantinopolului”. Patriarhul era lăudat și el pentru inițiativa scrisorii de pace și unitate după lungile disensiuni din trecut, dar era criticat deschis pentru: a) ascensiunea rapidă din simplu laic la episcopat și mai ales pentru ambițiile sale lumești și trufia sa luciferică manifestate în b) uzurparea privilegiilor patriarhilor orientali, în c) folosirea abuzivă a titlului scandalos de „patriarh universal” în ciuda condamnării lui de către papa Grigorie I cel Mare (580–604); în d) calomnierea impertinentă a Bisericii latine pentru cazul azimelor, și în e) propunerea arogantă de a introduce numele papei în dipticele Bisericilor din „toată lumea locuită”, prin care patriarhul se face el însuși cap și mamă a Bisericilor, uitând astfel că Biserica Romei nu e o Biserică între altele, ci capul și mama tuturor Bisericilor care în afara comuniunii cu Roma sunt „conciliabile de eretici” și „sinagogi ale satanei”. Pentru a se încheia pacea, patriarhul ca „fiu al păcii” trebuie, așadar, să facă să înceteze aceste „erezii și schisme” și să sprijine pacea între cele două imperii. Aceste două

²⁷ Will, p. 55–60; PG 120, 835–844.

²⁸ Will, p. 93–126; PL 143, 391–474.

²⁹ Will, p. 65–85; PL 143, 744–789.

³⁰ Will, p. 85–89, 89–92; PL 143, 777–781, 773–774. Traduse mai jos: nr. 3 și 4.

scrisori n-au fost însă trimise prin curier poștal obișnuit, ci aveau să fie aduse la Constantinopol de o ambasadă specială trimisă de papa Leon IX la Constantinopol la începutul primăverii lui 1054.

Între timp alături de corespondența și disputa dintre Roma și Constantinopol un alt important schimb epistolar între Orient și Occident era în curs între Antiohia, Roma și Veneția. El fusese declanșat din inițiativa irenică a proaspăt numitului patriarh grec al Antiohiei Petru III (1052–1056). Antiohian de origine, acesta își făcuse studiile superioare la Constantinopol în vederea unei cariere în birocrăția imperială, devenind secretar al împăratului Roman III Argyros (1028–1034). Căzut în dizgrație, s-a făcut preot și a intrat ca mare skevophylax în serviciul Marii Biserici din Constantinopol, în 1052 fiind numit de împăratul Constantin IX în urma unei arătări în vis a Maicii Domnului patriarh al Antiohiei, calitate în care a fost hirotonit de patriarhul ecumenic Mihail Kerularios. Cu ocazia întronizării sale proaspătul patriarh Petru III a reluat o practică uzuală în Biserica veche, dar căzută în desuetudine din cauza tulburărilor produse de invazia arabă a Orientului și de iconoclasmul bizantin, trimițând în iunie–iulie 1052 scrisori frățești de întronizare (*enthronistika*) sau de autorecomandare (*systatika*) însoțite de o mărturisire de credință celorlalți patriarhi din cadrul „pentarhiei”, respectiv papei și patriarhilor Alexandriei și Ierusalimului³¹. Scrisoarea către papă³² trimisă printr-un pelerin occidental în Orient care a promis să o dea lui Argyros pentru a o transmite papei, începea cu mirarea lui Petru III că Biserica Romei nu mai e în comuniune cu Bisericile Răsăritului, deși el își aducea aminte că numele papei Ioan XVIII (1003–1009) era înscris în dipticele Marii Biserici din Constantinopol. Papa e întrebat care e motivul acestei separații întrucât este regretabil că succesorul marelui Petru nu mai ia parte la discuțiile frățești din cadrul comuniunii Bisericilor („pentarhiei”). Scrisoarea se încheie cu o mărturisire de credință care trece diplomatic peste chestiunea lui „Filioque”. Răspunsul papei a întârziat doi ani, între timp Petru III mai adresând în vara lui 1053 papei Leon IX o scrisoare asemănătoare primei, doar mai scurtă³³. În fine, Leon IX i-a răspuns patriarhului Petru III la începutul lui 1054 printr-o scrisoare redactată tot de cardinalul Humbert³⁴. Epistola era o răspicată afirmare a pretențiilor papale și a lui „Filioque” repetat emfatic. Roma e mama tuturor Bisericilor și instanța supremă, iar urmașul lui Petru, papa, e infailibil. Principalul motiv al scrisorii era însă acela de a-l încuraja pe Petru III să-și afirme

³¹ Ed. A. Michel, *Humbert und Kerullarios*, vol. II, 1929, p. 432–457.

³² *Ibid.*, II, p. 446–454. Tradusă mai jos: nr. 1.

³³ *Ibid.*, II, p. 545–456. Tradusă mai jos: nr. 1.

³⁴ Will, p. 168–171; Michel, vol. II, p. 458–475 editată în paralel cu parafraza ei greacă făcută la Constantinopol unde Petru III a trimis-o să fie tradusă fiindcă nu știa latina. Tradusă după originalul latin mai jos: nr. 2.

demnitatea scaunului Antiohiei ca al treilea scaun în Biserică – înaintea Constantinopolului – potrivit teoriei „triarhiei” scaunelor „petrine” Roma, Alexandria și Antiohia, opusă de papi încă din secolele IV–V „pentarhiei” sancționate împotriva voinței papei Leon I de Sinodul IV Ecumenic de la Chalcedon: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Petru III nu știa însă latină, așa că a trimis-o la Constantinopol să fie tradusă, primind ulterior de aici o parafrază edulcorată. Papa îl avertiza împotriva ambițiilor și lăcomiei vecinilor, aluzie la pretențiile de dominație și imixtiunile patriarhului de la Constantinopol în jurisdicțiile patriarhilor orientali. Faptul era real, întrucât Mihail Kerularios încerca să-și impună clericii și în Biserica Antiohiei, iar politica sa de uniformizare rituală împotriva armenilor și sirienilor susținută cu sprijinul imperiului va crea grave tulburări la Antiohia în 1054. Între timp, în iarna lui 1053 Petru III al Antiohiei primise o scurtă scrisoare de la patriarhul Dominic al Veneției, cel care va iniția în 1063 reconstrucția monumentală a catedralei San Marco încheiată în 1093. Acesta s-a plâns la Petru III de dificultățile preoților venețieni în Răsărit cărora li se interzicea celebrarea Euharistiei cu azime și-i aducea aminte colegului său antiohian că și el are titlul de patriarh. În primăvara lui 1054 Petru III a răspuns lui Dominic al Veneției printr-o lungă scrisoare³⁵ în două părți: dacă partea a doua (§ 6–25) era o amplă și solidă respingere a apostolicității folosirii azimelor în celebrarea Euharistiei, cea mai temeinică și documentată critică bizantină scrisă până atunci, prima parte era o scurtă expunere a eclesiologiei ortodoxe: titlul de „patriarh” al lui Dominic al Veneției nu poate fi decât onorific, întrucât Sinoadele Ecumenice au instituit în corpul Bisericii doar cinci patriarhii, echivalentul celor cinci simțuri ale corpului uman. În ce privește azimele, papa greșește dacă le susține de unul singur împotriva colegilor săi din Răsărit egali cu el, o astfel de decizie neputând fi luată decât în unanimitate respectând colegialitatea și fraternitatea sinodală.

În momentul în care Petru III al Antiohiei scria și trimitea lui Dominic al Veneției această importantă scrisoare, papa Leon IX, prizonier încă la Benevento, trimisese deja la Constantinopol scrisorile sale către bazileu și patriarh încredințându-le unei ambasade compuse din trei legați: cardinalul Humbert, cancelarul Bisericii Romei diaconul Frederic de Lorena – rudă cu împăratul Germaniei Henric III și viitorul papă Ștefan IX (1057–1058) –, și Petru arhiepiscopul de Amalfi, oraș cu o importantă populație greacă aflat sub suzeranitatea Constantinopolului. În drum, ei s-au oprit la Bari, unde au arătat probabil scrisorile lui Argyros, desfăcând sigiliile și lipindu-le apoi la loc. Cunoscând intransigența ortodoxă și ostilitatea față de el a patriarhului, catepanul longobard i-a sfătuit să-l ignore pe acesta și să trateze direct cu bazileul. Cei trei legați au ajuns la

³⁵ Will, p. 208–228 și PG 120, 755–782.

Constantinopol în aprilie, cu doar câteva zile înainte de moartea papei care a avut loc pe 19 aprilie, la câteva săptămâni după eliberarea sa din Benevento și la doar câteva zile de la sosirea lui la Roma. Din punct de vedere legal deci, prin decesul papei, legații nu mai aveau un statut oficial (noul papă Victor II va fi numit în Germania de Henric III abia în septembrie și el va sosi la Roma abia pe 3 aprilie 1055; foarte probabil nu știa nimic de legăția trimisă de Leon IX la Constantinopol și de proiectele sale de alianță), iar actele lor erau juridic invalide. Evenimentele de la Constantinopol din vara lui 1054 sunt relativ bine cunoscute. Humbert s-a dus direct la împărat și s-a comportat arogant față de patriarh, față de care a ales calea autoritară a confruntării fără discuții, pretinzând supunerea necondiționată a grecilor față de Roma. Nesatisfăcut cu protocolul primirii la patriarhie, au lăsat scrisoarea papei și s-au retras fără salutările îndătinate. Deschizând scrisoarea, patriarhul a rămas stupefiat de tonul și conținutul ei ofensator și a refuzat să-i accepte autenticitatea și implicit autoritatea legaților. Suspectând o conspirație și falsificarea scrisorii de către dușmanul său Argyros, întrucât papa era prizonier, el a refuzat să discute cu legații pe care-i socotea trimiși nu ai papei (care oricum murise, iar după maximum o lună vestea morții lui trebuie să fi ajuns la Constantinopol), ci ai ducelui longobard. Ignorați de patriarh, spre indignarea lor, legații, tratați excelent de bazileu, au început să difuzeze în Constantinopol traducerea greacă a celor două replici anterioare ale lui Humbert în scrisoarea lui Leon al Ohridei; unul din ele făcea apologia azimelor și-i acuza pe greci de impietate și lipsă de respect față de misterul Euharistic profanat prin folosirea unei pâini obișnuite și profanate cu „drojdie” și expusă astfel mușcării, tăiată și muiată apoi în vin sau îngropată și arsă în cazul în care nu era consumată. Patriarhul l-a desemnat atunci să răspundă la aceste atacuri pe monahul Nichita Stithatul de la Studiu; acesta din urmă a readaptat un mai vechi tratat contra azimelor scris împotriva armenilor³⁶ într-un text polemic nou în care critica politico, dar ferm, azimele, postul de sâmbăta și refuzul preoților căsătorii³⁷. Humbert a tradus în latină acest tratat și a scris furios o replică de o violență extremă la adresa lui Nichita³⁸, de fapt un pamflet josnic și degradant la adresa studitelui și practicilor euharistice grecești. Îngrijorat de reacția virulentă a cardinalului, ca să nu periclitizeze alianța negociată, pe 24 iunie împăratul a venit personal cu curtea și legații la Studiu și l-a obligat pe Nichita să retracteze, să-și arunce în foc tratatul, să-și ceară scuze legaților și să se împace cu ei. Triumfător, Humbert a împins polemica și mai departe ridicând chestiunea lui „Filioque” într-un

³⁶ Cf. infra, n. 22.

³⁷ Ed. A. Michel, *Humbert und Kerullarios*, vol. II, p. 320–344.

³⁸ Will, p. 136–139; PL 143, 973–983 traducerea latină a tratatului lui Nichita, iar 983–1000 pamfletul *Contra Nicetam*.

memoriu cu argumente (*rationes*) despre purcederea Duhului Sfânt scris la cererea bazileului³⁹. Memoriul va primi o replică tot din partea lui Nichita Stithatul⁴⁰ susținut desigur din umbră de Kerularios. Protecția imperială a legaților papali și presiunile exercitate asupra sa să colaboreze cu aceștia l-au alertat însă pe patriarh și l-au pus pe gânduri. Părea că împăratul era dispus să sacrifice ortodoxia și interesele Bisericii Ortodoxe pe altarul alianței cu Roma pentru salvarea Italiei de sus. De aceea Kerularios s-a decis acum să intre direct în luptă cu bazileul ordonând la începutul lui iulie compunerea unui tratat care să justifice cu argumente din tradiție atât opoziția sa religioasă față de latini, cât și nesupunerea sa față de împărat, lucru riscant și puțin obișnuit în Bizanț: e vorba de așa-numita de către editorul ei, A. Michel, „Panoplie împotriva latinilor”⁴¹. Păstrată fără titlu într-un unic manuscris scris în jurul anului 1300⁴², ea a fost atribuită de A. Michel patriarhului Mihail Kerularios, întrucât în manuscris textul ei urmează scrisorii lui Kerularios către Petru III al Antiohiei, de care va fi vorba mai jos. Contestată de erudiți ca J. Darrouzès⁴³ sau F. Tinnefeld⁴⁴, care au atribuit compunerea ei în contextul tulburărilor ce au succedat în Bizanț „unirii” de la Lyon (1274), autenticitatea și paternitatea kerullariană a „Panopliei” sau măcar a nucleului ei, a fost apărută, pe lângă A. Michel, de specialiști cum sunt M. H. Smith⁴⁵ sau M. Angold⁴⁶. Lucrarea este o polemică împotriva lui „Filioque” și a azimelor (cap. 2–3) și se încheie cu anatimizarea generală a tuturor ereticilor care se abat de la ortodoxie (19 anateme în cap. 13). Dar accentul este pus pe interzicerea de către Biserică a comuniunii cu ereticii (4), pe faptul că împăratul care recomandă comuniunea cu ereticii e un precursor al lui antihrist (5) întrucât comuniunea cu dușmanii lui Dumnezeu duce la pierzanie (6–9), de aceea autoritatea care cere acceptarea falsificării Crezului nu mai poate invoca în sprijinul ei supunerea recomandată de Apostolul Pavel în *Romani* 10 (10–12). Tot acum, la începutul lui iulie 1054, Mihail Kerularios îi trimite o primă scrisoare lui Petru III al Antiohiei⁴⁷ informându-l de cele întâmplate în Constantinopol și avertizându-l împotriva oricărei cooperări cu Roma. În prima parte a scrisorii (3–8), Mihail I îi relatează versiunea sa privitoare la evenimentele

³⁹ Ed. Michel, *Humbert und Kerullarios*, vol. I, p. 97–117.

⁴⁰ *Sinteza contra lui „Filioque”*, ed. Michel, vol. II, p. 208–280.

⁴¹ *Ibid.*, vol. II, p. 208–280.

⁴² Cod. Vindob. theol. gr. 306, f. 67–80v.

⁴³ *Dossier grec de l'union de Lyon*, Paris, 1976, p. 116–127.

⁴⁴ *Theologische Realenzyklopädie* XXII, 1992, p. 709.

⁴⁵ *Op. cit.*, p. 104–105.

⁴⁶ *Op. cit.*, p. 25.

⁴⁷ Will, p. 172–184; PG 120, 781–796. Tradusă mai jos: nr. 5.

din 1053–1054: împreună cu împăratul i-a scris papei cu smerenie pentru alianța împotriva „francilor”, dar emisarul a lăsat scrisorile și banii pentru papă latinului duplicitar Argyros care și-a însușit banii, a chemat la el pe cei trei legați, a desfăcut pecetea scrisorilor bizantine și a compus în numele papei răspunsuri falsificate pe care le-a trimis cu legații la Constantinopol. Descrie apoi comportamentul arogant al legaților în capitala bizantină, descoperirea falsificării epistolelor care conțin de fapt opiniile lui Argyros pe care l-a oprit de trei-patru ori de la împărțășanie, fapt confirmat de arhiepiscopul Ioan din Trani și pe care îl poate constata Petru însuși din copiile acestor scrisori pe care le anexează. În continuare, Kerularios îi relatează colegului său din Antiohia zvonul care i s-a adus la cunoștință cum că atât el, cât și patriarhii Alexandriei și Ierusalimului pomenesc încă la diptice numele papei, deși el nu mai e pomenit la Constantinopol de pe vremea Sinodului VI Ecumenic (!) și a papei Vigilius (!) (9) și că patriarhii Alexandriei și Ierusalimului primesc în comuniune azimiți și chiar celebrează uneori liturghia cu azime (10), rugându-l să ancheteze acest zvon. După care Kerularios continuă reproșurile la adresa lui Petru III al Antiohiei: i-a citit scrisoarea către Dominic al Veneției, în care critică azimele, dar unde lasă deoparte celelalte erori, mult mai grave, ale latinilor, al căror catalog succint îl face apoi: mănâncă animale sugrumate, carne și lapte în post, postesc sâmbăta, au adăugat la Crez, opresc căsătoria preoților, episcopii lor poartă inele și fac războaie, botează cu o singură cufundare, nu cinstesc moaștele și icoanele, nu primesc pe Sfinții Trei Ierarhi și învățătura lor (12–14), iar lucrul cel mai grav și important: n-au venit la Constantinopol ca să discute, ci să învețe și impună cu aroganță grecilor opiniile lor (15).

Prima scrisoare a lui Mihail Kerularios către Petru III reflectă bine creșterea tensiunilor în Constantinopol la începutul lunii iulie. Pe 4 iulie se declanșase un eveniment astronomic spectaculos. Pe cer apăruse brusc în plină zi o stea strălucitoare care a continuat să se vadă și ziua timp de un an de zile. Era faimoasa supernovă care a lăsat în urma ei norul stelar din Constelația Crabului. Apariția unei stele în plină zi era pentru oamenii epocii un semn prevestitor de lucruri rele. Explozia stelei observată în întreaga lume anticipa explozia creștinătății medievale. Și, într-adevăr, pierzându-și răbdarea și exasperat de faptul că patriarhul „perfid” nu se supune, frustrat de acest impas, cardinalul Humbert a decis să tranșeze chestiunea printr-un act de autoritate. Și astfel în după-amiaza zilei de sâmbătă 16 iulie 1054 cei trei legați au depus pe altarul Marii Biserici din Constantinopol actul de excomunicare, în numele papei Leon IX, a lui Mihail Kerularios, Leon al Ohridei și a sachelarului Nichifor, după care au ieșit din biserică, scuturându-și de praf încălțăminte. Actul⁴⁸ era redactat în același timp atât cu prudență, cât și cu un

⁴⁸ Will, p. 150–154; PL 143, 1001–1004. Tradus mai jos: nr. 6.

exces incredibil. Așa cum scrie S. Runciman: „Puține documente importante sunt atât de pline de erori demonstrabile. E într-adevăr extraordinar cum un om de erudiția lui Humbert a putut să compună un manifest atât de lamentabil. El începe prin a-i refuza lui Kerularios atât personal, cât și ca episcop al Constantinopol titlul de patriarh. Declară apoi că n-are nimic de spus împotriva cetățenilor imperiului sau Constantinopolului, dar toți cei care susțin pe Kerularios sunt vinovați de simonie (viciul dominant în acel timp în Biserica lui Humbert), de a încuraja castrare (o practică urmată la Roma), de rebotezarea latinilor (neadevărată pe atunci), de a permite preoților să se căsătorească (ceea ce era incorect, pentru că un bărbat căsătorit putea deveni preot, dar unul deja hirotonit nu se mai putea căsători), de a respinge legea mozaică (ceea ce nu era adevărat), de a refuza împărțășania bărbaților rași (lucru neadevărat, deși grecii nu admiteau preoți rași) și, în cele din urmă, de a omite din Crez pe «Filioque» (ceea ce era exact opusul adevărului). După astfel de acuzații plângerile privitoare la închiderea bisericilor latine din Constantinopol își pierdeau efectul. Anatema finală era urmată de o proclamare a lui Kerularios și susținătorilor lui drept eretici «prozimiți»⁴⁹. Actul de excomunicare a ajuns în cele din urmă în mâinile patriarhului, care a pus să fie tradus în limba greacă (o traducere extrem de fidelă) pe care a prezentat-o triumfător bazileului care tocmai i-și luase rămas-bun de la legați pe care-i încârcase de daruri pentru bazilica Sfântul Petru, și i-a cerut să-i cheme înapoi să dea explicații în sinod. Împăratul a ordonat readucerea legaților în Constantinopol, dar întrucât era vorba de ambasadori de rang înalt nu i-a constrâns să se prezinte în sinod și, întrucât aceștia au refuzat să compare în fața sinodului, le-a permis săși continue drumul spre Italia. Între timp însă oamenii patriarhului au difuzat conținutul actului de excomunicare în Constantinopol, ceea ce a dus la demonstrații și revolte împotriva împăratului și în favoarea patriarhului și a Ortodoxiei. Neliniștit de întorsătura evenimentelor, Constantin IX a scris patriarhului o scrisoare dând vina pe traducătorii în greacă a-i documentului, care au fost flagelați, și pe Argyros, ale cărui rude din Constantinopol au fost întemnițate, orđonând anatimizarea autorilor actului de excomunicare, deci a legaților, și a celor ce au colaborat la el, a traducătorilor, și arderea lui. Sinodul a judecat și a dat această sentință în sesiunea sa de la patriarhie din ziua de miercuri, 20 iulie, și a hotărât anatimizarea lor publică la Sfânta Sofia în ziua de duminică, 24 iulie 1054, dar a ordonat păstrarea actului de excomunicare în arhivă. Cu acest prilej s-a redactat un Act sinodal oficial (*semeioma*)⁵⁰. Transcriind prologul faimoasei Enciclice antilatine a patriarhului Fotie din 867, actul patriarhal denunța ca pe niște agenți ai diavolului pe bărbații impioși veniți din întunecimile Apusului și actul de excomunicare căzut ca un trăsnet prin care aceștia „ne-au anatemitat pe

⁴⁹ Op. cit., p. 48.

⁵⁰ Will, p. 155–168; PG 120, 735–746. Traducere mai jos: nr. 6.

noi, și mai bine-zis Biserica Ortodoxă” pentru că promovează Ortodoxia, acuzându-i pe ortodocși și Biserica lui Dumnezeu cu preținse erezii și acuzându-i pentru că nu se rad, pentru că nu practică celibatul preoților și pentru că ar fi falsificat, chipurile, Crezul. Dar ei sunt cei care au falsificat scrisorile, preținzând că vin de la Roma, pe când veneau de la dubiosul Argyros. Sunt redată apoi „in extenso” textul actului de excomunicare a legaților și scrisoarea împăratului pe baza căreia sinodul anatemizează pe legați și pe colaboratorii lor, în primul rând pe Argyros. Ca și actul similar al legaților papali, care nu excomunica Biserica Ortodoxă în general, ci doar trei persoane, și actul patriarhal nu anatemiza Biserica latină, nici papalitatea, ci doar persoanele legaților și pe Argyros. Ambele lăsau astfel calea deschisă reluării comuniunii și relațiilor dintre cele două Biserici într-un moment mai prielnic.

Schisma a fost astfel într-adevăr una între Humbert și Kerularios, nu între cele două Biserici. Cele două excomunicări nu au devenit un obstacol serios decât atunci când ele au fost recunoscute ca atare de cele două Biserici. Momentul din 1054 a fost ciocnirea dintre două stiluri de guvernare ecleziastică reformatoare cu ambiții universaliste și uniformizatoare pentru care propria tradiția (romană sau bizantină) era unica valabilă și apostolică, orice diversitate fiind o divergență intolerabilă și o abatere inacceptabilă, și pentru care orice unire echivala cu un „uniatism”, și orice reconciliere cu conformarea sau convertirea celeilalte părți la unica practică valabilă, cea proprie. Deși actul lui Humbert era invalidat juridic de absența unui papă la data emiterii lui, faptul că până în 1061 cardinalul de Silva Candida va conduce practic din umbră Biserica Romei, iar politica sa va fi continuată apoi de prietenul său apropiat Hildebrand, viitorul papă Grigorie VII, a făcut ca Roma să-l recepteze tacit ca valid și drept un răspuns legitim la un atac nemotivat și inacceptabil la adresa tradiției și autorității romane. La rândul său, Mihail Kerularios a interpretat actul legaților ca pe o provocare și o ofensă intolerabilă din partea unor barbari neciopliți din Apus, care trebuie condamnați și apoi ignorați. De altfel situația nu era nouă, schisma dintre cele două Biserici nu era o noutate, iar episodul din 1054 n-a fost reținut ca atare de istoriografii sau autorii bizantini, ci mai degrabă ca o încercare de forțe între bazileu și patriarh soldat cu un triumf zdrobitor al lui Mihail Kerularios asupra lui Constantin IX Monomahul. Din iulie 1054 și până la căderea sa în noiembrie 1058, Mihail Kerularios a devenit cel mai important personaj din Constantinopol. Împăratul bolnav – avea să moară în ianuarie 1055 – va fi obligat să renunțe nu numai la negocierile cu Roma și la favoritul Argyros, ci și la colaboratorii săi, umaniștii de la Universitatea imperială reînființată în 1045, în care vedea adversari ai acțiunii sale. Aceștia, între care se numărau juristul Ioan Xifilin, viitor patriarh, și filozoful Constantin Psellos (ultimul după ce a fost nevoit să dea o „mărturisire de credință” ortodoxă, fiind acuzat de neoplatonism), vor fi nevoiți să se retragă din viața publică și s-au făcut monahi pe

Muntele Olymp din Bithynia. De aici Mihail Psellos (cum s-a numit ca monah) se va întoarce însă în 1055 rechemat de bătrâna împărăteasă Teodora (1055–1056), devenind apoi consilier și apoi ministru al împăraților Mihail VI (1056–1057), Isaac I Comnenul (1057–1059), Constantin X Dukas (1059–1067) și Mihail VIII Dukas (1071–1078). El a asistat astfel atât la triumful, cât și la căderea dușmanului său, patriarhul Mihail Kerularios. Ajuns la apogeul puterii sale, patriarhul a determinat în 1057 prăbușirea lui Mihail VI susținând urcarea pe tron a generalului Isaac I Comnenul pe care l-a încoronat, dar cu care a intrat în conflict pe tema controlului averilor mănăstirilor. Isaac a reușit însă să-l exileze și i-a intentat la sfârșitul anului 1058 un proces de uzurpare a simbolurilor autorității imperiale și de erezie, al cărui lung rechizitoriu în sinod a fost redactat de Psellos, devenit acuzatorul oficial al patriarhului. Procesul na mai avut loc, fiindcă Kerularios a murit în exil pe 21 ianuarie 1059, împăratul fiind nevoit să-i facă funeralii oficiale în Constantinopol din pricina devotamentului zgomotos față de patriarhul decedat din partea poporului care vedea în el un erou național, un apărător al Ortodoxiei. Ulterior, la cererea nepoatei lui Kerularios, Evdokia Makrembolitissa, devenită soția împăratului Constantin X Dukas, Psellos va scrie un lung „encomion” întru lauda patriarhului decedat al cărui dușman fusese! Personaj controversat, veritabil „Hildebrand bizantin”, cum s-a spus, Mihail Kerularios a fost, așadar, un adept intransigent al autonomiei Bisericii față de împărat și primatului autorității mistice asupra celei raționale a umaniștilor: pentru el patriarhul Noii Rome era deasupra împăraților și umaniștilor, dar și un fel de „papă ortodox” ca primat în cadrul „tetrarhiei” patriarhilor răsăriteni. În această calitate, Kerularios i-a scris din nou lui Petru III al Antiohiei la sfârșitul lui iulie 1054⁵¹, informându-l despre evoluțiile din intervalul 16–24 iulie. El evocă din nou sosirea în Constantinopol a bărbaților impioși trimiși nu de papă, ci de Argyros (dovadă falsificarea scrisorilor care purtau sigilii contrafăcute), ca să provoace scandal împotriva Ortodoxiei (1); au criticat cu dispreț credința ortodoxă „coruptă” (a falsificat „Crezul”!) preținzând că au venit pentru „îndreptarea noastră”; întrucât Kerularios a refuzat să discute cu ei despre aceste chestiuni în absența celorlalți patriarhi (3), ei au aruncat pe Sfânta Masă a Marii Biserici un înscris impios de anatimizare „a noastră și a întregii Biserici Ortodoxe” (4) la care din ordinul împăratului a răspuns anatimizându-i (5). Scopul scrisorii e de informare și de a solicita lui Petru III să adere la acest act și să adopte aceeași atitudine, răspunzând cu demnitate în cazul în care Roma îi va scrie despre acestea (6). Petru III e rugat să transmită și celorlalți patriarhi aceeași scrisoare cu o rugămintă de adeziune (7) și e anunțat că-i va scrie, dacă e nevoie, mai pe larg alăturând și copia actului de excomunicare latin, din care se vede „ignoranța, nesimțirea și nebunia” latinilor.

⁵¹ Will, p. 184–188; PL 120, 815–820. Traducere mai jos: nr. 7.

Petru III al Antiohiei a răspuns pe larg punct cu punct primei scrisori a lui Mihail Kerularios în august–septembrie 1054, deci înainte de primirea celei de-a doua, iar scrisoarea sa⁵² reprezintă un epilog luminos la lectura dureroasă a documentelor cuprinse în dosarul „Marii Schisme” din 1054. Patriarhul antiohian ia act de informarea trimisă de Kerularios și deplânge cu tristețe intrigile lui Argyros și îndrăzneala cu care se amestecă, laic fiind, în lucrurile rezervate preoților (1). Nu ezită să taxeze ignoranța lui Kerularios în ce privește scoaterea din diptice a numelui papei, pe care o atribuie tinereții și lipsei de experiență a hartofilaxului Marii Biserici care nu știe că papa Vigiliu s-a împăcat în 547 cu patriarhul Mina și Sinodul VI Ecumenic (680-681) l-a aclamat pe papa Agaton (3-4). Petru însuși a auzit în tinerețe pe patriarhul Constantinopolului Serghie II (1001-1019) pomenind la diptice numele papei, și declară că nu știe cum și de ce anume a fost scos mai apoi din diptice (5). În ce privește erorile reproșate latinilor, ele nu au toate aceeași gravitate: unele sunt detestabile, altele vindecabile, iar altele – cum e raderea bărbilor – pot fi trecute cu vederea (6); la fel și mâncarea cărnurilor diferitor animale, cum arată *Faptele Apostolilor* 10, Sfântul Vasile cel Mare și un episod din viața Sfântului Pahomie cel Mare, care creștea porci a căror carne o dădea oaspeților și monahilor bolnavi (7–10). Lucrul cel mai grav dintre toate este însă adaosul „Filioque” care e contrazis de *Evanghelia după Ioan* (și absolut interzis de Sinoadele Ecumenice) (11), dar se pare că Roma a pierdut textul original cu ocazia devastării și ocupației ei de către vandalii arieni, de unde vine și botezul cu o singură scufundare (12). Importantă e intenția bună: acolo unde credința în Dumnezeu nu e în primejdie, trebuie urmărită pacea și iubirea de frați, iar latinii, chiar neciopliți și barbari, sunt frații noștri. E mare lucru că ei cred în Treime și Întrupare, chiar dacă nu e laudabil că refuză preoții căsătoriți și mănâncă carne la începutul Postului Mare (14). Nu este de acord cu azimele, pe care le-a criticat pe larg în scrisoarea către Dominic al Veneției, dar crede că papa nu știe de această practică sau că aici s-ar putea aplica principiul respectului „vechilor obiceiuri” (15). Mâncarea de carne în sânge e oprită într-adevăr de decretul Sinodului Apostolic din *Faptele Apostolilor* 15, dar oare la Constantinopol nu se vând peste tot cârnați în sânge (16)? Nu-i bine să-i criticăm pe alții și să nu ne uităm la noi înșine; și Petru îi aduce aminte lui Kerularios că n-a reușit să-i facă pe diaconii studii să nu mai poarte brâie la liturghie (17)! Latinii trebuie combătuți de Kerularios în ce privește adaosul la Simbol și refuzul preoților căsătoriți, dar celelalte trebuie trecute cu vederea fiindcă sau nu vatămă adevărul, sau sunt calomniile și bănuiele fără acoperire (18). Cel mai bine e ca Mihail Kerularios să-i scrie direct papei care-l va putea lămuri mai bine (19). În orice caz, acuza că romanii – care pun atâta preț pe mormintele

Apostolilor – n-ar cinsti sfintele moaște sau sfintele icoane, e ridicolă și lipsită de orice temei, fiind contrazisă ușor de fapte (20). Ca o regulă generală, Kerularios e îndemnat să lase deoparte rigoarea excesivă care a dus la dihononia între Roma și Constantinopol, la scindarea creștinătății și la înfrângerile armatelor creștine (21). Dacă îndreaptă adaosul la Simbol, nu trebuie să li se mai ceară nimic (azimele sunt indiferente), ca nu cumva cerând totul să pierdem totul (22). *Avem un Dumnezeu al păcii și al iubirii, Care este iubire și a stabilit drept lege creștinilor iubirea de frați, ceea ce acolo unde nu e disprețuit Dumnezeu impune drept regulă de comportare și atitudine moderația și condescendența* (25).

Distanța între moderația și înțelegerea scrisorii lui Petru III al Antiohiei și textele și anatemele schimbate între ei de Humbert și Kerularios, dominate de precipitare și exces pasional, de ignoranță și intoleranță, este imensă, și ea ridică o serie de probleme. Deși anatemele din 1054 au fost actele personale ale unor lideri bisericești și au vizat doar persoanele liderilor bisericești ale părții celeilalte, și n-au fost cauză directă a rupturii comuniunii între Bisericile Răsăritului și Occidentului, totuși ele au devenit simbolul și rezultatul normal al diferențelor dogmatice și liturgice care au dus la separația între Răsăritul și Apusul creștin. Așa cum a arătat într-un important studiu din 1975 profesorul atenian Vlasios Phidas⁵³, în secolul XI s-a întâmplat un fenomen „tragic”: spre deosebire de schisma „fotiană” din secolul IX, când conflictul între persoane a fost supus conștiinței întregii Biserici exprimate într-un Sinod Ecumenic (Constantinopol, 879-880)⁵⁴ care a dat soluția lui ridicându-se deasupra persoanelor în cauză, în secolul XI cele două anateme reciproce n-au fost supuse conștiinței întregii Biserici într-un sinod ecumenic care să le examineze faptele comise de ambele părți, ci, din contră, persoanele liderilor sau ridicat în mod arbitrar deasupra conștiinței Bisericii pronunțând sentințe ultime și impunându-le „de facto” ca definitive Bisericilor, deși ele nu exprimau plenitudinea acestei conștiințe. Separația a primit astfel o aură de canonicitate și un caracter definitiv care a făcut dificilă și a subminat ulterior orice dorință de a rezolva în mod sinodal diferențele existente.

Triumf al iubirii după secole de ură și ostilitate reciprocă, desființarea reciprocă pe 7 decembrie 1965 a anatemelelor din 1054 n-a restabilit comuniunea deplină între cele două Biserici, fiindcă ele n-au putut anula magic sau automat diferențele mai vechi și mai noi dintre ele. Au anulat doar acuzațiile neîntemeiate, nu și divergențele separatoare întemeiate care au rămas. Prin desființarea anatemelelor

⁵³ V. Phidas, „*Anathèmes et schismes. Conséquences ecclésiologiques de la levée des anathèmes*”, Istina, 1975, p. 75–86.

⁵⁴ Cf. A. Meijer, *A Successful Council of Union. A Theological Analysis of the Photian Synod of 879–880 (Analekta Vlatadon 23)*, Thessaloniki, 1975.

⁵² Will, p. 189–204; PG 120, 795–816. Traducere mai jos: nr. 8.

s-a trecut canonic vorbind de la starea de schismă definitivă, simbolizată de „Marea Schismă” din 1054, la cea de „situație schismatică” provizorie, care permite în condițiile create de respect și iubire reciprocă rediscutarea și clarificarea în comun pe căile dialogului teologic și sinodalității a tuturor diferențelor încă separatoare și care sunt încă un obstacol în calea refacerii comuniunii depline existente în timpul primului mileniu creștin.

II⁵⁵

1

„Enthronistika” lui Petru III al Antiohiei către papa Leon IX⁵⁶ (iunie–iulie 1052)

De-abia ce am primit acum, stăpâne de Dumnezeu cinstite, grijile bisericești cu bunăvoința și harul lui Dumnezeu și la un semn al de Dumnezeu încoronatului nostru sfânt împărat, că un gând mi-a învolburat ca o mare vijelioasă gândurile, un gând curios pentru cei mulți, dar nu cu tortul de respins pentru mine și pentru cei care gândesc ca mine, pentru că vedeam Biserica lui Hristos nu șchiopătând întâmplător, ci fiind oloagă de moarte. Și zi și noapte mă frământam în minte care să fie motivul distanțării/disensiunii [*diastasis*] bisericești, pentru ca marele urmaș al marelui Petru, păstorul Romei celei Vechi, să se rupă și taie de dumnezeiescul trup al Bisericilor, și să nu ia parte împreună cu întâi-stătătorii acestora la sfaturile lor dumnezeiești și să poarte împreună cu ei în parte grijile bisericești condus fiind el însuși de mână în chip apostolic de aceia [*FA* 22, 11]. Dacă însă cauza acestei distanțări e o schismă, am socotit că nu trebuie ca niște înțelepți în cele dumnezeiești și slujitori ai Cuvântului să șchiopăteze în chip atât de irațional în cele esențiale plecând de la un prilej mărunț; iar dacă această cauză e o abatere de la dogmă și o inovație, întâi de toate n-am putut vedea acest lucru la noi, dat fiind că trăsăturile caracteristice apostolice și patristice ale învățaturii ortodoxe sunt păzite intacte, iar mai apoi am șovăit să arunc asupra Bisericii de la voi o astfel de pată înainte de a fi informat din experiență despre acest lucru, fiindcă știu că de la succesiunea apostolilor și până la străbunii noștri aceasta a păstrat nefalsificată ortodoxia.

Gândindu-mă, așadar, la acestea și căutând un mod de unire, am găsit vechiul obicei care cere ca aceia care vin recent la arhierie să facă cunoscută prin scrisori marilor arhierie predecesorii corectitudinea credinței și să ceară comuniunea de la fiecare din aceștia. Ajungând, prin urmare, și eu la unele ca acestea, arăt, așadar, cum cred în privința celor dumnezeiești, dar cer și de la desăvârșirea ta o expunere

⁵⁵ Texte din volumul II/2 al *Sinodiconului Ortodoxiei* în curs de apariție.

⁵⁶ Ed. A. Michel, *Humbert und Kerullarios*, vol. II, Paderborn, 1929, p. 446–456.

în scris a credinței și cer în chip inevitabil să aflu care e cauza distanțării. Și dacă aceasta e mărunță și nu atinge dreapta credință, cer și implor să fim scutiți de primejdiile care vin prin distanțare, iar Bisericile lui Dumnezeu să încheie un armistițiu, și clerul Stăpânului să înnoiască pacea care domnea până acum și care adună os cu os și încheietură cu încheietură de Capul comun Hristos [*Ef* 4, 16; *Col* 2, 19]. Dacă însă aceasta e mare și duce departe de dogmele corecte, cer ca în doiala privitoare la aceasta să fie pusă înainte în mijloc, și fie ambele părți să se lase convinse de dovezi scripturistice — fiindcă propovăduirea noastră nu este în cuvintele convingătoare ale înțelepciunii omenești [*I Co* 2, 4] —, fie cel convins să rupă războiul vremelnic și să nu mai încerce astfel să sfășie la nesfârșit [unitatea] și să se lupte în zadar cu umbrele ca unii care se luptă pe timp de noapte cu ai lor. Iar Tu, Stăpânul și Dumnezeul meu, Cuvântul Cel de o ființă cu Tatăl, în Care sunt comorile cunoașterii și ale înțelepciunii [*Col* 2, 3], Care desăvârșești atât păstorii, cât și turma, să-mi insuflă cuvânt de sus ca să rostesc îndeajuns teologia care stă înainte.

Cred, așadar, în sfânta, de o ființă, nedespărțita și necontopita Treime necunoscând în ea nici o contopire a celor Trei Ipostase, nici dogmatizând o diviziune a firii, cinstind o Treime de Persoane în Unimea firii și mărturisind o unică divinitate sau fire în Trei Ipostase. Îl știu fără început pe Tatăl, și Îi știu fără început pe Fiul și pe Duhul. Aceștia sunt așezați mai presus de orice început, deși în virtutea cauzei Îl numim început pe Tatăl. Însușirea Tatălui e nenașterea, a Fiului e nașterea, iar a de viață începătorului Duh e purcederea. Și, simplu spus, mă închin unei Unice firi a Dumnezeirii în Trei Ipostase inteligente, desăvârșite și subzistând de sine, divizate prin număr, nu prin divinitate, nu punând mai presus sau tăind una din cele Trei Ipostase, pe unele cinstindu-Le mai mult decât e bine, iar pe altele insultându-le.

Cred că Dumnezeirea Una în Treime a adus toate din ceea ce nu este niciunde nicicum, că e Creatoarea a toate, Susținătoarea a toate, din Care este și existența pentru cele ce sunt, supraființială, suprainițială, bunătate suprabună, care împărtășește creaturilor toată bunătatea, îndumnezeitoare, desăvârșitoare, atotputernică și atoatesupraveghetore.

Cred că Fiul lui Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu, O Ipostasă din Sfânta Treime, a venit la sfârșitul veacurilor să fie împreună cu noi și să petreacă împreună cu noi potrivit prezicerilor prorocilor [*Bar* 3, 38] a îmbrăcat din preacuratul sânge al Pururea Fecioarei și Născătoarei de Dumnezeu omul întreg, fiind om desăvârșit în mod real, nu imaginar, cu suflet rațional și inteligent, păzind prin unirea după ipostasă cele două firi neamestecate și necontopite, a viețuit în chip divinouman [*theandrikos*] împreună cu voințele și lucrările naturale corespunzătoare, a luat bolile noastre și a purtat neputințele noastre, ne-a învățat învățăturile supracerești și a cunoscut întru toate afectele naturale și ireproșabile ale firii asumate; după care a pătimit în

trup, a răbdat crucea și moartea, iar a treia zi a înviat, a petrecut cu prietenii Lui de la început timp de patruzeci de zile și a gustat cu ei hrană arătând prin toate în chip prisositor Întruparea Lui reală — și că nu a venit la noi în chip imaginar cum li s-a părut în chip impios unora din cei care nu intră [la oi] prin uși [cf. *In* 10, 1] —, după care S-a înălțat la ceruri cu slavă împreună cu firea asumată, iar prin venirea Duhului Celui de o ființă și conatural [cu El] a deschis gurile apostolilor și ia trimis învățători la neamurile [păgâne] cele de sub cer; și Care „în felul în care L-ați văzut mergând la cer, așa va veni” [*FA* 1, 11] iarăși să judece viii și morții, căci „Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata a dat-o Fiului” [*In* 5, 22].

Primesc, venerez și îmbrățișez Sfintele Șapte Sinoade Ecumenice și primesc cu socotință neșovăielnică în chip ferm toate cele dogmatizate și întărite de fiecare din ele, cinstind și venerând veneratele și sfintele icoane. Și așa mă făgăduiesc că cred cu tărie.

Iar pe lupii stricători ai turmei [*FA* 20, 29], care nu intră la ea prin învățătura dumnezeiască, învărtinduse în jurul ei cu duh rătăcitor, pe ereticii cu minte vătămată și fără Dumnezeu pe care fiecare din aceste Sinoade i-a smuls din legătura comună a Bisericii, îi anatemez, împreună cu cei care gândesc la fel cu ei și cu scrierile lor, cu orice problemă, antiteză, răstălmăcire și abatere de la Scripturi, socotindu-i urâți de Dumnezeu și coapostați împreună cu diavolul apostat dintru început. Întorc din suflet spatel de la orice altă erezie iar pe născocitorii lor îi dau blestemelor de pe urmă, nesuferind nici în urechi vreo deșartă auzire eretică și străină. Cred, gândesc, cinstesc, și ziua și noaptea mă întorc neîncetat cu mintea și îmi inscripționez în ea cele pe care le-a rostit inspirat dumnezeiasca ceată a Apostolilor, le-a vestit venerata adunare a Părinților și le-a întărit consensul Bisericii. Iar pe celelalte le arunc celor ce latră împotriva credinței și vânează prin inovația dogmelor slavă lipsită de slavă, și mă socotesc întinat chiar și numai prin pomenirea lor.

Așa este gândul nostru și astfel de dogme ține el, precum a făcut cunoscut acum pe scurt cuvântul nostru. Iar dacă cele scrise nu se aliniază fără abatere la cuvântul drept și la învățătura dumnezeiască, cer ca desăvârșirea ta dumnezeiască să mă povățuiască frățeste și prietenește și să mă învețe cele mai bune printr-o convorbire în scris și în plus să ne învețe cauzele atât de marii noastre distanțări, pe care fie le voi lăuda cu totul și voi încerca să-i îndrept pe cei vinovați de scandaluri, fie le voi respinge cu cuviință și voi cere îndreptare de la virtutea ta. Iar Dumnezeul păcii [*Evr* 13, 20], Care unește cele depărtate, Care prin pogorârea Sa a făcut o singură Biserică din îngeri și din oameni, să ne unească împăcându-ne unii cu alții prin unire și înțelegere duhovnicească, pentru ca să gândim același lucru și înțelegem același lucru spre slava Lui și mântuirea și lauda noastră, spre zidirea credincioșilor, prin soliile preacuratei Maicii lui Dumnezeu și ale sfinților Apostoli. Îmbrățișez împreună cu Biserica de sub jurisdicția mea și sfântul sinod de la tine și sfântul cler al fericirii tale,

rugându-i pe toți să o pomenească împreună cu ea în sfintele voastre rugăciuni către Domnul și pe smerenia mea.

Către același⁵⁷
(mai–iunie 1054)

Marea Înțelepciune enipostatică a lui Dumnezeu care pune de departe temeliile lucrurilor mari n-a socotit un lucru nevrednic să rânduiască cele ale noastre așa cum îi place. Și așa pe mine cel crescut și educat de la început de părinți iubitori de Dumnezeu și hrănitori de săraci și care au ajuns în floarea vârstei în dogmele și învățăturile dumnezeiești ale Bisericii, m-a învrednicit mai întâi de demnități civile și m-a educat îndeajuns prin cei din mijlocul lor, după care folosindu-se de sufletul preabun al preaseninului nostru împărat ca de un instrument foarte potrivit și ascultător de Dumnezeu și preferându-mă cu judecățile pe care le știe tuturor celorlalți, m-a ridicat în scaunul arhieresc. Am expus acestea nu celebrând cele ale mele — să nu fie!, căci potrivit prorocului mă știu pământ și cenușă [*Fc* 18, 27; *Sir* 10, 9] — ci mărind bunătatea lui Dumnezeu față de mine și vestind măreția imitatoare a lui Hristos a împăratului. Așadar, pentru că Hristos Dumnezeul nostru ne-a învrednicit prin bunătatea Sa covârșitoare să păstorim turma pe care a câștigat-o cu propriul Său Sânge, am socotit că trebuie să facem cunoscute iubirii voastre ideile noastre despre Dumnezeu și despre Economia în trup a lui Hristos Dumnezeul nostru și să vă arătăm cuvântul credinței noastre, ca să poți să știi și tu lămurit că ne aliniem definițiilor dumnezeieștilor Părinți și conglăsuim cu toate acestea.

Cred potrivit Sfântului Simbol expus și promulgat de Sfinții și de Dumnezeu purtătorii Părinții noștri, într-Unul Dumnezeu Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute. Și într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii, luminează din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, de o ființă cu Tatăl, prin Care toate S-au făcut. Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire S-a coborât din ceruri și S-a întrupat din Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și S-a făcut om, Care S-a răstignit pentru noi sub Ponțiu Pilat, a pătimit și a fost îngropat, și a înviat a treia zi după Scripturi, și S-a înălțat la ceruri și șade dea dreapta Tatălui, și iarăși va veni cu slavă să judece viii și

⁵⁷ A. Michel, II, 1929, p. 454–456. Întrucât la prima scrisoare trimisă papei Leon IX în iunie–iulie 1052 prin intermediul lui Argyros, Petru III al Antiohiei n-a primit nici un răspuns, în mai–iunie 1054 acesta îi trimite papei de data aceasta prin intermediul patriarhului Dominic de Grado (Veneția) o a doua scrisoare „enthronistika”, care va primi în sfârșit un răspuns din partea papei.

morții, și a Cărui Împărăție nu va avea sfârșit. Și întru Duhul Sfânt, Domnul, de viață făcătorul, Care împreună cu Tatăl și cu Fiul e închinat și mărit, Care a grăit prin proroci. Și întru una, sfântă, universală și apostolică Biserică. Mărturisim un Botez spre iertarea păcatelor. Așteptăm învierea morților. Și viața veacului ce va să vină. Amin. Am scris deci în epistolă fără schimbare întreg Sfântul Simbol, după care am adăugat acestea:

Pe lângă acestea primesc și Sfintele Șapte Sinoade Ecumenice: pe cel de la Niceea [325] care a dogmatizat de o ființimea și de o cinstirea Fiului Unul-Născut al lui Dumnezeu cu Tatăl, iar pe Arie adoratorul creaturii l-a surpat și frânt în chip legiuit; pe al dumnezeieștilor Părinți din Constantinopol [381] care cu inspirație dumnezeiască și mișcat de Duhul la proclamat Dumnezeu pe Duhul Sfânt și l-a ostracizat din Biserică pe Macedonie cel cu mintea bolnavă; pe lângă acestea pe cel întrunit în Efes [431], care a proclamat un Hristos într-o unică ipostasă, Același Dumnezeu și om indivizibil întrucât divinitatea Lui s-a unit după ipostasă cu umanitatea întregă și a pecetluit cu Sfânta Fecioară și Maica lui Dumnezeu să fie crezută/slăvită Născătoare de Dumnezeu, iar pe Nestorie care a îndrăznit să dividă pe Unul Hristos în două ipostase, la dezbrăcat de preoție și l-a dat anatemei; încă și Sinodul adunat de Dumnezeu de la Chalcedon [451] care a dogmatizat corect două firi necontopite și neamestecate, dar o unică ipostasă ale lui Hristos, Care a atribuit semnele dumnezeiești mai presus de cuvânt și facerile de minuni mai presus de înțelegere firii dumnezeiești cu comuniunea celeilalte, iar pătimirile, ostenețiile, chinurile, setea și cele asemănătoare lor le-a atribuit în chip înțelept ființei omenești, și a condamnat pe drept cuvânt impietățile lui Eutihie și Dioscor; apoi și pe al doilea de la Constantinopol [553] care a retezat și secerat desăvârșit întinatele dogme ale lui Nestorie răsărite din nou, și i-a dogmatizat pe Origen, Didym și Evagrie care au ambiționat să introducă pe furiș în Biserică basmele și flecăreala elenică/păgânească cu adevărat vrednică de râs și de scuipat, și i-a surpat pe cei care încălzeau pe furiș gândirea lui Eutihie; și sfântul sinod întrunit iarăși în Constantinopol [680–681], care a dogmatizat două voințe și lucrări naturale în Unul Hristos Dumnezeul nostru, și i-a anatemizat pe Serghie, Pyrrhus și Pavel care voiau să țină dogma monotelită; pe lângă acestea și sfântul sinod reunit a doua oară la Niceea [787] și care a întărit cu toate voturile închinarea la sfintele icoane ale lui Hristos Dumnezeul nostru, ale preaslăvitei, Pururea Fecioarei și Născătoarei de Dumnezeu Maria și ale tuturor sfinților, știind așa cum spunea Marele Vasile, că în chip apostolic și patristic cinstirea icoanei urcă la prototipul ei⁵⁸.

Așa cred și așa mărturisesc și propovăduiesc, nădăjduind în chip neșovăielnic că în această mărturisire a credinței nu voi fi lipsit de starea de-a dreapta lui

⁵⁸ Despre Sfântul Duh XVIII, 45; PG 32, 149C.

Dumnezeu Cuvântul, ci voi fi părtaș al celor ce au bineplăcut Lui din veac. Scriu însă și sfinției voastre ca prin rugăciuni să mi-L faceți milostiv pe Dumnezeu, ca lucrurile bisericești fiind rânduite de noi în chip pașnic și iubitor de Dumnezeu, să se înalțe de către toți într-un glas slavă și laudă Creatorului. Harul Domnului nostru Iisus Hristos să acopere și să facă puternică desăvârșirea ta păstrând-o în sănătate și voieșie într-o lungime de zile.

2

Papa Leon IX răspuns către Petru III al Antiohiei⁵⁹
(vara-toamna 1052)

Leon episcopul, robul robilor lui Dumnezeu, iubitorului frate și coepiscop Petru.

Felicităm viguros în Domnul frăția sfințeniei tale și, așa cum este vrednic, aducem mulțumiri în multe feluri Celui Care este adevărata Pace și Iubire celor ai Săi, fiindcă prin tine, preaiubite frate, râvna sfintei Biserici a Antiohiei pare că a înflorit din nou și că ea gândește ceea ce trebuie să gândească. Fiindcă în aceasta vor cunoaște toți că suntem ucenici ai lui Hristos – care s-au numit prima dată creștini în această mare Antiohie [FA 11, 26] – dacă vom avea iubire unii față de alții [In 13, 35], și vom vorbi toți același lucru și nu vor fi între noi schisme, ci vom fi desăvârșiți în aceeași gândire și aceeași știință [I Co 1, 10]. Căci Dumnezeu Care este Unu nu locuiește în rupturile minților, ci numai în unitate și în inimă curată și-i face să locuiască în casă pe cei care au un suflet [Ps 67, 7], căci casa întărită nu va fi vrednică să se numească Biserică a lui Dumnezeu, ci sinagogă a celor răi. Mai departe, așa cum e o nenorocire dacă unitatea e lipsită de cele bune, așa este lucru primejdios dacă sunt cele rele. Fiindcă tu însuși, privind cu ochi înțelept din postul de observație al acelei sfinte Biserici, al cărui pândar pari a fi fost desemnat de Dumnezeu, te-ai îngrijit să ne anunți și înfățișezi promovarea ta la înălțimea episcopală făcută, cum spui tu, cu alegerea clerului și poporului precum și credința ta potrivit râvnei cucernice și foarte necesare a vechiului obicei față de întâiul Scaun Apostolic pe care, deși nevrednici, îl prezidăm din așezarea lui Dumnezeu. Fapt prin care iubirea ta a știut să ne recreeze și să ne bucure mult în Domnul, fiindcă n-ai întârziat să faci ceea ce se cuvenea în gradul cel mai înalt atât ție, cât și Bisericii pe care o prezidezi vremelnic.

⁵⁹ A. Michel, vol. II, 1929, p. 458–474; Will, 1861, p. 168–171. Răspunsul a fost redactat de cardinalul Humbert dar din diverse motive i-a parvenit lui Petru abia la începutul verii lui 1054. Neștiind limba latină, acesta a fost nevoit să o trimită la Constantinopol unde a fost tradusă/parafrazată în limba greacă (ed. Michel în paralel cu originalul latin, p. 458–475).

Fiindcă din faptul că din scaunul tău apostolic ai cerut sfat Scaunului nostru Apostolic, am cumpănit că iubirea ta nu vrea să se abată de la hotărârea Domnului în acord cu toți Sfinții Părinți prin care Sfântul Scaun Apostolic Roman este pus în mod inviolabil drept cap peste toate Bisericile din tot pământul, căruia trebuie să-i fie raportate spre hotărâre cauzele mai mari și mai dificile ale tuturor Bisericilor. Așa promulgă toate veneratele sinoade, așa toate legile omenești, așa confirmă Însuși Sfântul sfinților, Regele regilor și Domnul domnilor, fiindcă vârful demnității întâietății și al întregii venerabile discipline bisericești strălucește și se distinge acolo unde creștetul și țâțâna apostolilor, Petru, așteaptă prea fericita înviere a trupului său în ziua de pe urmă. Fiindcă el singur este cel pentru care Însuși Domnul și Mântuitorul a spus că s-a rugat ca să nu-i lipsească credința zicând: „Simone, Simone, iată satana va cerut să vă cearnă ca prin sită. Eu însă m-am rugat să nu lipsească credința ta, iar tu când te vei întoarce, întărește-i pe frații tăi” [Lc 22, 31–32]. Lucru pe care acea venerată și lucrătoare rugăciune la și obținut, fiindcă până azi credința lui Petru nu lipsește și se crede că nu va lipsi în scaunul lui în vecii vecilor, ci va întări inimile fraților zdruncinate de diferite primejdii ale credinței, așa cum nu încetează să le întărească până acum. Pentru excelența lui, el ține Biserica Antiohiei drept a treia în demnitate după Biserica Romană, demnitate pe care te îndemnăm să o aperi cu cea mai mare sânguință nu pentru cauza slavei tale, ci pentru vechea cinste a scaunului pe care-l prezidezi pentru o vreme. Și să nu te întorcă de la această intenție nici un fel de pompă și aroganță, ci să aperi în mod constant cinstea pe care au lăsat-o Bisericii Antiohiei toate Sinoadele Sfinților Părinți. Lucru pentru care, dacă va fi nevoie, mama cea mare, adică primul Scaun Roman, nu va lipsi niciodată de lângă iubita ei fiică sau, mai bine-zis, tovarășa [consocia] ei. Spunem aceasta fiindcă am auzit că unii se silesc să micșoreze vechea demnitate a Bisericii Antiohiei.

Mai departe, fiindcă ai cerut de la noi cu compasiune care sunt cauzele diviziunii Bisericii universale, mărturisim preocupării tale cucernice că prin mila Domnului ținem până acum cu tărie legătura sfinte unități și nu vedem să apară de undeva vătămarea unei schisme la noi, la care domnește neîncetat integritatea armoniei și plinătatea disciplinei bisericești. Fiecăruia din noi să i se dea cinstea și să-și păstreze drepturile lui. Nimănui să nu-i fie îngăduit săi treacă cu aroganță hotarele pe care le-au fixat părinții noștri [Pr 22, 28]. Mai degrabă frația voastră să fie cu luare-aminte ca nu cumva rădăcina amărăciunii și dihoniei să nu crească pe dedesubt – lucru care să nu fie! – în părțile voastre, pentru care se neliniștesc mulți și care e necesar să fie stărpită din țarina Bisericii universale cu securea ascuțită a sfințelor canoane.

Înălțată în vârful Scaunului Apostolic ca să aprobe cele ce trebuie aprobate și să dezaprobe cele ce trebuie dezaprobat, smerenia mea aprobă, laudă și confirmă

însă cu bucurie promovarea episcopală a preasfintei tale frății; și roagă neîncetat pe Domnul comun să fii înaintea ochilor Lui ceea ce ai fost proclamat acum de gură de om. Să știi însă că noi aprobăm această promovare a ta dacă n-ai obținut-o – lucru care să nu fie! – ca neofit sau demnitar de palat sau bigam sau cu bani sau în alt mod contrar sfințelor canoane. Iar credința ta, pe care ai expus-o cu semnătură proprie Scaunului Apostolic suprem, dăm mărturie că e întru totul sănătoasă, universală și ortodoxă și o îmbrățișăm ca pe cu adevărat singura și mântuitoare; și felicitând viguros în Domnul iubirea ta, mărturisim cu inimă cucernică și gură nezăbavnică că e aceeași cu a noastră.

Căci cred cu tărie că Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, e Un singur Dumnezeu Atotputernic și că în Treime e întreaga divinitate coesențială, consubstanțială, coeternă și coomnipotentă, cu o unică voință, putere și măreție, și ea este Creatoarea tuturor creaturilor, din Care, prin Care și în Care sunt toate [Rm 11, 36], cele din cer și de pe pământ, văzute și nevăzute; și mai cred că fiecare din Persoanele din Sfânta Treime sunt Un singur Dumnezeu adevărat, deplin și desăvârșit.

Cred și că Însuși Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu Tatăl născut veșnic din Tatăl înainte de toate timpurile, consubstanțial, coomnipotent și coegal cu Tatăl în divinitate întru toate, S-a născut în timp din Duhul Sfânt și din Pururea Fecioara Maria cu suflet rațional, având două nașteri: una din Tatăl veșnică, iar alta din mamă în timp, având două voințe și lucrări, Dumnezeu adevărat și om adevărat; propriu și desăvârșit în fiecare fire; nesuferind contopire sau diviziune, nu adoptiv, nici imaginar; un singur și unic Dumnezeu, Fiu al lui Dumnezeu în două firi, dar într-o singură persoană: nepătimitor și nemuritor după divinitate, dar Care a pățimit în umanitate pentru noi și pentru a noastră mântuire cu adevărata pătimire a trupului și a fost îngropat, și a înviat a treia zi din morți cu adevărata înviere a trupului, pentru a cărui confirmare, deși n-avea nici o nevoie de mâncare, a mâncat împreună cu ucenicii numai din voința și puterea Lui, iar a patruzecia zi după Înviere S-a înălțat cu trupul în care a înviat și cu sufletul în cer și șade de-a dreapta Tatălui; de unde în a zecea zi a trimis pe Duhul Sfânt și de unde, așa cum S-a înălțat, așa va și veni să judece viii și morții și să dea fiecăruia după faptele lui.

Cred și în Duhul Sfânt, Dumnezeu deplin, desăvârșit și adevărat Care purcede de la Tatăl și de la Fiul, coegal, coesențial, coatotputernic și coetern în toate cu Tatăl și cu Fiul, Care a grăit prin proroci.

Această sfântă și nedespărțită Treime cred și mărturisesc că nu e trei dumnezei, ci Un singur Dumnezeu Atotputernic veșnic, nevăzut și neschimbabil în Trei Persoane și o singură fire sau ființă ca Tatăl nenăscut, Fiu născut și Duh Sfânt nici născut, nici nenăscut, ci purces de la Tatăl și Fiul cu adevărat cum spuneam mai sus.

Cred că este o singură Biserică adevărată, sfântă, catolică și apostolică, în care se dă un singur botez și adevărata iertare a tuturor păcatelor. Cred și în adevărata înviere a aceluiași trup pe care-l port acum, și în viața veșnică. Cred și că Unul singur Dumnezeu și Domn Atotputernic e autorul Noului și Vechiului Testament, al Legii, Prorocilor și Apostolilor, și că Dumnezeu a prehotărât numai cele bune, dar preștia și cele bune și cele rele. Cred și mărturisesc că harul vine anticipat și urmează omului, astfel încât nu neg liberul arbitru al creaturii raționale. Cred că sufletul nu e o parte a lui Dumnezeu, ci e creat din nimic, și fără botez e vinovat de păcatul originar.

Mai departe anatemizez orice erezie care se ridică împotriva sfintei Biserici catolice și de asemenea pe oricine care crede că trebuie ținute în autoritate alte scripturi afară de cele pe care le primește Biserica catolică.

Primesc în orice chip și venerez ca pe cele patru evanghelii patru sinoade, fiindcă în acestea Biserica universală e așezată în cele patru părți ale lumii ca întemeiată pe patru pietre: primul cel de la Niceea [325] al celor 318 Părinți sub fericitul Silvestru, papa Romei, și împăratul Constantin cel Mare, la care au fost de față preoții romani Victor și Vincențiu; al doilea, primul de la Constantinopol [381] al celor 150 de Părinți sub papa Damasus și Teodosie cel Bătrân; al treilea, primul de la Efes [431] al celor 200 de Părinți sub papa Celestin și Teodosie cel Tânăr; al patrulea, cel de la Chalcedon [451] al celor 630 de Părinți sub fericitul papă Leon și împăratul Marcian. În chip asemănător primesc și urmez și celelalte trei sinoade, adică al doilea de la Constantinopol [553] sub papa Vigilius și împăratul Iustinian; al treilea de la Constantinopol [680–681] împotriva monoteiștilor sub papa Agaton și Constantin, nepotul lui Heraclie; și al doilea de la Niceea [787] sub papa Adrian și Constantin, fiul Irinei, pentru cinstitele icoane ale Domnului nostru Iisus Hristos și ale sfinților. Orice mai suszisele Sinoade Ecumenice gândesc și laudă, gândesc și laud și eu, și orice anatemizează ele, anatemizez și eu.

Această credință Sfântul Scaun Roman și Apostolic o crede cu inima spre dreptate și o mărturisește cu gura spre mântuire [Rm 10, 10]. Potrivit ei se străduiește să trăiască cu darul lui Dumnezeu și pentru apărarea ei e gata, dacă e nevoie, să și moară. Pe care o cunoaștem desăvârșită și în tine, frate preaiubit, și potrivit ei te îndemnăm să trăiești împreună cu noi, bine știind că, fără fapte, credința este moartă [Ic 2, 20]. Salutăm împreună cu toată frăția și colegiul Sfântului Scaun Roman și Apostolic frăția ta și tot sfântul colegiu supus ție în Domnul. Și ne rugăm mult, cucernice și dorite frate, să te rogi neîncetat Atotputernicului Dumnezeu pentru îndoita noastră mântuire.

Arhidiacon. Prof. Dr. Ioan I. Ică jr.

Facultatea de Teologie Ortodoxă «Andrei Șaguna», Sibiu

(*va urma*)

Abstract: *A double anniversary – firstly, 950 years since the first major ecclesiastical split within European Christendom between the Catholic West and the Orthodox East, this year; secondly, 40 years since the annulations of the mutual excommunications of 1054, next year – offers the best opportunity to revisit the historiographical dossier of that bitter event in the new context generated by the 'ecumenical era', the European unification, and globalism. Up to the recent years the facts and personages of 1054, especially Cardinal Humbert da Silva Candida and Patriarch Michel I Kerularios, were presented under strong biased presumptions, polemically targeted, each confessional part 'proving' the responsibility of the other. Through a careful reading of significant documents - which are offered here in Romanian translation – the study reaches the conclusion that 1054 saw the schism merely between Humbert and Kerularios, and not their Churches. But unlike the 9th century 'Photian Schism', the two anathemas now proclaimed were not submitted in the subsequent times to the examination and judgment of the whole Church, by an ecumenical council. On the contrary, the persons of the ecclesiastical leaders arbitrarily prevailed upon the mind of the Church, a tragic failure that established the schism ipso facto. After a millenarian estrangement, the removing of the anathemas by Pope Paul VI and the Patriarch Athenagoras, in 1965 – the documents are also translated here -, while deleting its greatness still preserves the schism created by theological divergences. However, the new climate of respect and mutual love allows the jointly working out the way to full communion.*

950 DE ANI DE LA „MAREA SCHISMĂ” INTERPRETĂRI ȘI DOCUMENTE*

– a doua parte –

3

Papa Leon IX / cardinalul Humbert către Constantin IX Monomahul¹
(ianuarie 1054)

Leon episcopul, robul robilor lui Dumnezeu, slăvitului și evlaviosului împărat al Noii Rome Constantin Monomahul, iubitul său fiu, salutare.

Câte mulțumiri trebuie să aducem neconținut Sfintei și nedespărțitei Treimi, Creatoarea și Guvernatoarea a toate, pentru negrăitul ei dar prin care lucrează toate în toți [cf. *1 Co* 12, 6] putem cântări și din evlavia și cucernica ta sânguință, preaslăvite fiu și preasenine împărate; fiindcă Ea te-a arătat astfel, Ea poartă de grijă de zilele noastre și tot Ei îi încredințăm ușurarea stării sfintei Biserici universale și ameliorarea lucrurilor publice ale împărăției pământesc. Căci după foarte lungi și primejdioase discordii, tu cel dintâi te-ai făcut sfătuitor, purtător și executor dorit al păcii și înțelegerii și te arăți zicând împreună cu „vasul alegerii” [cf. *EA* 9, 15], preasmeritul Pavel: „Pentru Hristos suntem soli, ca și cum Dumnezeu v-ar îndemna prin noi; vă rugăm, împăcați-vă cu El, Care e pacea noastră, Care a făcut din cele două una” [2 *Co* 5, 20; *Ef* 2, 14]. Căci ca un copil evlavios și de fire aleasă n-ai uitat suspinul maicii tale, și n-ai socotit că e demnă de disprețuit fiindcă a îmbătrânit, ci mai degrabă că trebuie respectată și ai cugetat să te întorci la ea cu măruntaie pline de iubire, ca să fii cu atât mai drag și apropiat de Unul Dumnezeu și Tatăl a toate cu cât ești mai bun și smerit față de principala mamă [Biserica Romei]. Căci nu este ascuns înțelepciunii tale ce se spune în Isus Sirah:

* urmare din «Tevista Teologică», nr. 3 / 2004

¹ Ed. C. Will: *Acta et scripta quae de controversiis Ecclesiae Graecae et Latinae saeculo XI composita exstant*, Leipzig–Marburg, 1861, p. 85–89; PL 143, 777–781: Epistola 103. Răspunsul a fost redactat, după cum a demonstrat A. Michel, de cardinalul Humbert.

„Binecuvântarea tatălui întărește casele fiilor, iar blestemul mamei smulge temelile” [3, 9]; și altundeva: „Nu uita legea mamei tale, ci leag-o în inima ta neconținut” [Pr 1, 8–9]. Proverbe care se îngrijesc să ne recomande mai mult mama care ne naște și învață spre viața veșnică decât pe cea care ne naște spre moarte și ne iubește și învață trupește și căreia dacă nu i-ar urma aceea ca să renască și reîncălzească, fără nici o îndoială aceasta i-ar hărăzi pe fiii ei unei a doua morți. Mai departe, deși prin membrele ei ocupă și umple tot pământul și marginile pământului, această mamă universală și fecioară nestrucată scoate afară și întinde ca să fie respectat și cinstit de toți un singur cap, pe care oricine l-ar necinsti, degeaba se mai numără printre membrele ei. Care anume este aceasta strălucirea ta imperială știe foarte bine: [urmașul lui Petru] cel pe care glasul lui Hristos [cf. Mt 16, 18] l-a preferat și evidențiat între toți și pe care mai apoi evlavia Bisericii și consensul general al Sfinților Părinți l-a celebrat neconținut până acum. Venerabila lui înfățișare tu însuși ai dispus să fie cinstită, nefiind nerecunoscător față de cea care a însemnat așa cum șade bine creștetul tău cu diadema împărăției pământului și te-a făcut înfricoșător și iubit pentru noroade, și care, ca să domnești în veci, te-a uns cu mirul înfierii. E vorba desigur de vechea și bătrâna Roma care l-a încoronat pe acel întâi preanobil și preaevlavios Constantin [cel Mare], cu a cărui genealogie te slăvești și cu a cărui putere te mărești, care l-a hrănit, l-a promovat și l-a așezat mai presus de toți cei muritori, și n-a încetat din binefaceri până ce l-a copleșit cu slava împărăției cerești. De aceea mărind cu o mulțumire de multe feluri excelența ta, preaslăvite fiu, ne umplem de o cu atât mai mare bucurie pentru devoțiunea și recunoașterea ta, cu cât e mai mare numărul sufletelor care atârna de conducerea ta și se reazemă de exemplul tău. De aceea, nu încetăm să rugăm pe Domnul nostru comun prin Care regii domnesc și principii deosebesc cele drepte [cf. Pr 9, 15], să te păzească vreme îndelungată în bună plăcerea Lui și să îplinească întru cele bune dorința ta.

Mai departe, eu însumi ca oricare vicar al Scaunului Apostolic mă ostenesc după măsura smereniei și puținței mele să împlinesc sarcina încredințată mie, potrivit de Dumnezeu grăitorului Pavel, „vai mie dacă nu voi binevesti, căci asupra mea cade o foarte mare necesitate” [I Co 9, 16], pentru că la judecata veșnică va trebui să dau socoteală pentru conducerea unei singure Biserici de purtarea tuturor Bisericilor. Văzând deci prin acea purtare de grijă prin care trebuie să veghez asupra tuturor Bisericilor un neam străin [al normanzilor] și indisciplinat ridicându-se mânat de o incredibilă și nemaiauzită turbare cu o impietate mai mult ca păgână împotriva Bisericilor lui Dumnezeu, căsăpind pe creștini și supunând pe unii la noi și oribile chinuri până la ieșirea sufletului, necruțând nici copii, nici bătrâni, fără respect față de slăbiciunea firii femeiești sau față de umanitate, nefăcând nici o deosebire între sacru și profan, jefuind, incendiind și dărâmând până la pământ biserică, am domolit foarte adeseori ticăloșia lor, i-am implorat, am predicat, am

stăruit cu timp și fără timp, am vestit groaza răzbunării dumnezeiești și omenești. Dar fiindcă spune înțeleptul: „Nimeni nu poate îndrepta pe cel de la care își întoarce privirile Dumnezeu și nebunul nu se îndreaptă” [Sir 7, 14], răutatea lui a rămas până într-atât învățată și încăpățanată încât adaugă din zi în zi lucruri încă și mai rele la cele foarte rele. De aceea, dorind nu atât să cheltui bunuri exterioare pentru eliberarea oilor lui Hristos, cât preferând să mă cheltui eu însumi, mi s-a părut că spre mărturia răutății lor sau, dacă ar fi potrivit astfel, spre reprimarea încăpățănării lor, trebuie să atrag de oriunde o apărare omenească, fiindcă aud de la Apostolul că stăpânitorii nu poartă fără motiv sabia, ci sunt slujitori ai lui Dumnezeu, răzbuțatori ai mâniei Lui asupra oricui săvârșește răul, și că nu sunt de temut pentru cel ce face fapte bune, ci pentru cel ce face fapte rele [Rm 13, 4], iar regii și conducătorii sunt trimiși de Dumnezeu spre răzbuțarea fărădelegilor. Susținut de o escortă pe care o îngăduia scurtimea timpului și necesitatea iminentă, am socotit că trebuie să cer convorbirea și sfatul slăvitului duce și magistru Argyros, preacredinciosul tău, că nu doream pieirea vreunuia dintre normanzi sau a altor oameni, ci pentru ca aceia care nu se tem de judecata lui Dumnezeu să-și vină în fire măcar de groaza omenească. Și pe când încercam noi să frângem încăpățănarea lor printr-un îndemn mântuitor, iar ei de partea lor ne promiteau în chip prefăcut toată supunerea, au atacat cu putere pe neașteptate escorta noastră, dar acum mai degrabă se întristează decât se bucură de victoria lor. Fiindcă așa cum a scris evlavia ta spre mângâierea noastră, pentru această obrăznicie a lor îi așteaptă cât de curând o indignare mai mare care va veni peste ei după micșorarea hoardei lor pe care au încercat-o. Noi însă, crezând că ajutorul lui Dumnezeu e de față, iar cel omenesc nu lipsește, n-am părăsit intenția eliberării creștinătății, nici nu vom da odihnă tâmpelor noastre [Ps 131, 4] decât o dată cu odihna celui ce primejduiește sfânta Biserică. Pentru dobândirea și obținerea ei avem din evlavia dumnezeiască o foarte mare ușurare și ajutor pe preaiubitul și preastrălucitul nostru fiu, împăratul Henric [III, 1039–1056] a cărui apropiată și promisă venire o așteptăm din zi în zi, și care se grăbește cu echipament și expediție militară imperială în ajutorul nostru. Lucru spre care harul de sus a însuflețit-o și pe seninătatea ta, ca plecând de aici neamul dușman fiind alungat și pus pe fugă de la Biserica lui Hristos de voi doi ca de două brațe, podoaba întristatei creștinătăți să se înalțe din nou, iar starea lucrurilor publice să se reformeze. Și fiindcă din pricina înmulțirii răutății și răcirii iubirii [cf. Mt 24, 12], Sfânta Biserică Romană și Scaunul Apostolic au fost ocupate nu de păstori, ci de mercenari, de cei care caută cele ale lor, iar nu cele ce sunt ale lui Iisus Hristos, și a zăcut devastată în chip nenorocit până acum, a vrut sfatul dumnezeiesc ca smerenia mea să primească povara unui atât de mare scaun. Și deși umerii mei slabi sunt apăsați și împovărați foarte mult, nu puțină speranță sfântă îmi este ascunsă atunci când de ambele laturi îmi stau asemenea fii preastrăluciti în cucernicie și în

putere. De aceea, preaiubite fiu și preasene împărate, socotește vrednic să conlucrezi împreună cu noi la ridicarea mamei tale Sfânta Biserică și la recuperarea de către ea în părțile tale a privilegiilor, precum și a patrimoniilor, demnității și respectului ei, cum vei putea cunoaște în chip vădit din cele scrise și făcute de venerabilii predecesori ai noștri și ai voștri. Deci pe tine, mare urmaș prin sânge al Marelui Constantin, nume și imperiu, te îndemnăm să te faci imitator și al devoțiunii lui față de Scaunul Apostolic. Și cele pe care acel minunat bărbat le-a conferit și confirmat după Hristos acestui Scaun, ajutal în chip constant, potrivit etimologiei numelui tău, să le recupereze, țină și apere; căci luptând astfel vei fi cunoscut și la Dumnezeu așa cum ești cunoscut acum între oameni. Fiindcă acest lucru se silește să-l facă în părțile lui preaslăvitul nostru fiu Henric. Toate acestea vor ajunge mai fericit și înmulțit pentru noi și pentru voi atunci când prin venirea harului lui Dumnezeu la intervenția preafericitelor corifei ai apostolilor [Petru și Pavel] și prin mijlocirea și obținerea mea, vicarul lor, între voi doi se va încheia o alianță foarte tare a păcii și prieteniei.

Pe lângă acestea, confratele nostru arhiepiscopul Mihail ne-a adresat o scrisoare de îndemn la armonie și unitate, și este cu atât mai necesar să-l primim cu și mai mult devotament și mai mare voioșie întrucât ne îndeamnă spre un bine atât de dorit și necesar, cu cât vedem mai limpede că nu poate fi numărat între ucenici lui Hristos cineva care nu socotește vrednic să consimtă la pacea frățască atunci când Domnul spune celor ai Săi: „În aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, de veți avea iubire unii față de alții” [In 13, 35], iar marele Pavel dă mărturie astfel: „Căutați pacea cu toți și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu” [Evr 12, 14]. Să știe însă strălucirea ta că multe lucruri intolerabile au ajuns până acum la urechile noastre despre obrăznicia lui, că ațâțând o persecuție publică împotriva Bisericii latine, nu s-a temut să anatimizeze pe toți cei care primesc Sfintele Taine făcute din azime; că silindu-se să-i lipsească de vechea lor demnitate pe patriarhii Alexandriei și Antiohiei, pofteste împotriva legii dumnezeiești și omenești să-i subjuge noii sale ambiții, și altele mai multe pe care se spune că le uzurpă, cum vei putea cunoaște cu sârg de la trimișii noștri. Lucruri în care dacă se va încăpățâna – lucru care să nu fie! –, nu va putea ține nicicum pacea noastră, fiindcă, fără nici o îndoială, dacă acela nu va voi să fie fiu al păcii, pacea se va întoarce la noi, cum spune Domnul [Lc 10, 6]; de aceea spune și Apostolul: „Dacă se poate, pe cât stă în putința voastră, trăiți în bună pace cu toți oamenii” [Rm 12, 18]. Fiindcă în zadar cinstește pe tatăl familiei cel care o necinstește pe soția lui, și în zadar mărește capul și înfățișarea mamei familiei cel care-i combate pe fiii ei și-i calcă în picioare ca pe degetele picioarelor lui. Împotriva lui înțelepciunea lui Dumnezeu spune așa: „Ca un hulitor e cel ce fuge de tatăl său și blestemat de Dumnezeu e cel ce disprețuiește pe mama lui” [Sir 3, 16]. Avem

însă încredere că prin venirea harului lui Dumnezeu se va afla nevinovat de acestea, fie îndreptat, fie venindu-și repede în fire fiind sfătuit; și se va face nu așa cum se spune, ci cum se dorește și se nădăduiește în chip cucernic de noi.

Recomandăm acum întru toate slavei tale pe fiii noștri de față, trimișii Sfântului Scaun Roman și Apostolic, ca să fie primiți cu generozitate, cum se cuvine, să fie respectați și tratați bine și onest, să fie ascultați rațional și cu răbdare, și să fie trimiși înapoi cât mai repede la noi în chip laudabil, ca să nu le pară rău că au luat asupra lor o atât de mare osteneală și să le fie rușine că iam trimis. Să nai nici o bănuială despre [Petru] episcopul amalfitanilor², fiindcă e întru totul romeu, și coborând din Amalfi, a trăit împreună cu noi ca un familiar al nostru aproape un an întreg.

Binecuvântatul Dumnezeu și Tatăl Domnul nostru Iisus Hristos, Tatăl milelor și Dumnezeul a toată mângâierea să socotească vrednic să binecuvânteze excelența ta cu toată binecuvântarea duhovnicească și să te umple de toată bucuria și pacea, ca în veacul de acum să domnești în chip fericit vreme îndelungată, iar în cel fără sfârșit care va veni să te desfeți fără sfârșit în chip fericit de Împărăția cerurilor împreună cu Împăratul împăraților și Domnul domnilor, cinstite și dorite de noi în Hristos fiu și slăvite August. Amin.

4

Papa Leon IX / cardinalul Humbert către Mihail I Kerularios (ianuarie 1054)³

Leon episcopul, robul robilor lui Dumnezeu, lui Mihail arhiepiscopul Constantinopolului.

A ajuns în sfârșit la noi scrisoarea cinstitei tale frății, în care te sârguiești să îndemni spre bunul în cel mai înalt grad necesar al armoniei și unității și care trebuie îmbrățișat de toți credincioșii lui Hristos; ca astfel după foarte lungi și primejdioase discordii fiica să se bucure de împăcare cu mama ei. Chemându-te și îndemnându-te spre aceasta, dorim ca tu săi dai ascultare cu atât mai grabnic cu cât mai atent ne dăm seama că doar această e virtutea proprie și specială a evlavioșilor și sfinților, fiindcă celelalte virtuți pot fi comune celor buni și celor răi, așa cum artă Însuși Domnul: „În aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenici ai Mei, de veți avea iubire unii față de alții” [In 13, 35], iar de Dumnezeu grăitorul Pavel dă mărturie

² Din 1043 Amalfi, care până atunci făcuse parte din Imperiul bizantin, a trecut în stăpânirea normanzilor.

³ C. Will, 1861, p. 89–92; PL 143, 773–777: Epistola 102. Răspuns redactat, după A. Michel, de cardinalul Humbert.

și el: „Căutați pacea cu toți și sfințenia, față de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu” [Evr 12, 14]. De aceea o feliicităm mult pe frăția ta în Domnul fiindcă ai anticipat prin sârguința ta dorința noastră cea mai înaltă, pentru că dacă printr-o răceală a iubirii ai pregeta să urmezi, ar trebui să ne previi degrabă. Căci noi, potrivit mai suszisului Apostol, preferăm ca, dacă e cu putință, să avem pace cu toți oamenii [Rm 12, 18], și cu cât mai mult cu tine, pe care te vedem că ai putea fi un foarte folositor și necesar slujitor al Bisericii lui Dumnezeu, dacă nu te-ai osteni să treci peste hotarele pe care le-au pus părinții noștri [Pr 22, 28]. Și fiindcă propriu desăvârșirii creștine e faptul de a fi pașnici chiar și cu dușmanii păcii în speranța îndreptării, iar nu consimțind la răutatea lor, o cu atât mai multă preocupare va trebui să avem ca să îndepărtăm din mijlocul nostru toate prilejurile de scandaluri, cu cât dorim tenace să-i ținem pe prietenii păcii.

De mult timp deja a ajuns la urechile noastre un zvon de lucruri intolerabile din partea frăției tale, pe care însă, în parte pentru că ni se par incredibile, în parte pentru că nici o putere de cercetare n-ar admite unele ca acestea, le-am lăsat până acum nediscutate. Căci se spune despre tine că te-ai repezit ca un neofit, și nu treptat, la înălțimea episcopală, lucru care nu trebuie făcut nicidecum, e ceea ce învață atât Apostolul [1 Tim 3, 6], dar opresc și veneratele canoane. De aici, silindute din răspuțeri printr-o nouă ambiție să-i lipsești pe patriarhii Alexandriei și Antiohiei de privilegiile vechii lor demnități, te silești să-i subjugi stăpânirii tale contrar oricărui legi dumnezeiești și omenești. Fiindcă pentru cei cu mintea sănătoasă e limpede câte încerci spre primejdia ta, pentru că, înălțat de slava deșartă și pompa lumească, te silești să schimbi vechiul sfat al Divinității cu privire la așezarea coloanelor Bisericii Ei, și cu bogății mincinoase vei face pagubă Celui Care, deși era cu adevărat și singur bogat, S-a făcut sărac pentru noi [2 Co 8, 9] și a încredințat nașterea Sa sub vreme unui sătuc și unei peșteri [Lc 2, 7], nu unui palat regal. Oricine se scârbește însă de exemplul Său ține de soarta [lui Lucifer] celui care îndrăznește să spună, când prin el însuși, când prin acoliții lui: „Sui-mă-voi deasupra înălțimii norilor și voi fi asemenea Celui Preaînalt” [Is 14, 14]; „dar gândurile Mele nu sunt ca gândurile voastre și căile Mele nu sunt ca și căile voastre, zice Domnul” [Is 55, 8], „Care risipește pe cei mândri în furia Lui și privind smereste pe orice om trufaș” [Iov 40, 6] și de aceea Se scoală ca să nu fie mai tare omul în a cărui privire nu e Dumnezeu. Întrucât, pentru ca din pricina înălțimii legate de El să nu i se atribuie lui Dumnezeu trufie, Psalmistul zice: „Înalt este Domnul și spre cele smerite privește și pe cele înalte de departe le cunoaște” [Ps 137, 6]. Lucru de care dă mărturie prin El însuși: „Căci ceea ce este înalt la oameni este urâciune înaintea lui Dumnezeu” [Lc 16, 15]. Ce fel și cât de detestabilă și lamentabilă e acea uzurpare sacrilegă prin care te fălești peste tot în scris și în viu grai drept „patriarh universal” [ecumenic], când orice prieten al lui Dumnezeu se îngrozește

să fie numit cu un astfel de cuvânt? Și cine după Hristos ar fi putut să fie distins mai potrivit prin acest cuvânt decât cel căruia i se spune de glasul lui Dumnezeu: „Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea etc.” [Mt 16, 18]. Și totuși, deși a fost așezat întâiu [princeps] între apostoli, nu se găsește nicăieri numit „episcop universal” și nici unul din urmașii lui na fost de acord să fie numit cu acest prodigios prenume, măcar că Sfântul Sinod de la Chalcedon [451] l-a declarat astfel pe predecesorul nostru Leon cel Mare [440–461] și pe urmașii lui. Căci au băgat de seamă că nu e prieten al Mirelui cel care vrea să fie iubit în locul mirelui, ci mai degrabă nașul și codoșul lui antihrist care se opune și se înalță peste tot ce se numește Dumnezeu și se cinstește astfel. Iată acel Ioan [IV Postitorul, patriarhul Constantinopolului, 582–595] al vostru, a cărui nebunească născocire o moșteniți până acum, și care, potrivit psalmistului, până acum își strigă prin voi numele său în pământul Lui [Ps 48, 12], deși când a pierit n-a luat toate, nici n-a coborât cu acea slavă la iad, fiindcă atunci când a fost în cinste n-a înțeles [Ps 43, 18]. Anatemizat pentru această insolentă de preafericirii pontifi Pelagius [II, 579–590] și Grigorie [I cel Mare, 590–604]⁴ și de urmașii lor, acesta a pierit irevocabil în încăpătânarea lui, și iată că de 440 de ani încoace n-a încetat să-i arunce în prăpastie pe următorii îndărătniciei lui. „Ce folos le-a adus trufia și la ce le-a slujit fala bogaților? Toate au trecut ca umbra” [Sol 5, 8–9], „Căci ce-i folosește omului dacă câștigă toată lumea, dar își pierde sufletul său?” [Mt 16, 26]. Și cum vă veți putea pune sufletul pentru frați voi care nu socotiți vrednic să depuneți un nume deșert și care scandalizează întreaga Biserică? Vino-ți în fire, așadar, rogu-te, din această nebulie, ca să nu te faci și tu – lucru care să nu fie! – părtaș la ceea ce se spune: „Se uită la tot ce e înalt și este rege peste toți fiii trufiei” [Iov 41, 25].

Cine nu va rămâne stupefiat de faptul că după atâți sfinți și ortodocși Părinți ai Bisericii vreme de 1020 de ani de la Patima Mântuitorului nostru ai apărut ca un nou calomniator al Bisericii latinilor, anatemizându-i pe toți și ațâțând la persecuție publică contra oricui s-ar împărtăși din Sfintele Taine făcute din azime? Obrăznicie a ta pe care au adus-o la noi și zvonul, dar ne-a arătat-o și textul epistolelor date sub numele tău celor din Apulia⁵, și care se silesc să arate în chip forțat că la Cina cea de Taină, Domnul Și-a dat Taina Trupului Său apostolilor Săi printr-o pâine dospită. Lucru care poate fi dovedit foarte ușor că e cu totul fals din amândouă Testamentele. Fiindcă Cel care n-a venit să strice Legea, ci să o împlinească [Mt 5, 17], a împlinit Paștele Vechi din azime și din vin potrivit poruncii Legii Lui și apoi, așa cum relatează

⁴ Despre conflictul din anii 596–599 pe tema titlului de „patriarh ecumenic”, cf. Sfântul Grigorie cel Mare, Epistolele V, 18. 19. 20. 21. 43; VI, 43; VII, 27. 31. 33. 34. 40; VIII, 30; IX, 68.

⁵ Aluzie la scrisoarea arhiepiscopului Leon al Ohridei din vara lui 1053 către episcopul Ioan din Trani [Apulia] împotriva azimelor; ed. C. Will, 1861, p. 55–60 și PG 120, 835–844.

deschis Luca, l-a transmis ucenicilor din azime și din vin nou. Căci în timpul acelor opt zile nu se afla dospitură în toate hotarele lui Israel și oricine la care se găsea sufletul lui era stărpit din poporul Său [*Is* 12, 19]. Pentru că dacă ea sar fi găsit la Cina Domnului Iisus sau El Însuși ori ucenicii Lui ar fi gustat într-un fel din ea, ar fi pierit pe drept cuvânt ca niște călcători ai Legii și Domnul Însuși n-ar fi spus celor ce voiau să-L prindă în cursă: „Cine dintre voi Mă vedește de păcat?” [*In* 8, 46]. Și n-ar mai fi fost nevoie să se caute martori mincinoși pentru a-L pierde, când El Însuși S-ar fi pierdut după dreptate. Dar Cel care păcat n-a făcut nici nu s-a găsit vicleșug în gura Lui [*I Ptr* 2, 22], când urma să pătimească a poruncit ucenicilor, evident prin apostolul în care se spune acestea, aducând aminte și zicând: „Să prăznuim nu cu dospitura veche, nici cu dospitura răutății sau vicleșugului, ci cu azimele curăției și ale adevărului” [*I Co* 5, 8], „căci puțină drojdie strică toată frământătura” [*I Co* 5, 6]. Și oriunde e stricăciune, fără nici o îndoială acolo e deteriorarea firii și primirea unui viciu. Mai departe, Paștele nostru se numește nou, fiindcă acela vechi a fost poruncit israeliților în amintirea ieșirii lor din Egipt, iar acela adevărat a fost poruncit creștinilor în amintirea Patimii Domnului, prin care a trecut din această lume. Dar pentru că atât despre acestea, cât și despre altele de care ne calomniezi, vei putea fi învățat mai pe larg de trimișii noștri prin alte scrieri ale noastre⁶ pe care ți le aduc ei, să fie de ajuns aici cât am atins pe scurt.

Să învețe însă frăția ta, cel puțin când este sfătuită, să vorbească prevăzător și smerit, ca nu cumva Domnul să-ți spună și ție: „Din prisosul inimii vorbește gura” [*Mt* 12, 34]. Căci ne-ai scris că dacă prin noi unica Biserica Romană ar avea [în diptice] numele tău, toate Bisericile din lumea întreagă ar avea prin tine [în diptice] numele nostru. Ce lucru extraordinar e acesta, preaiubite frate? Biserica Romană, capul și învățătoarea Bisericilor, n-are membre și fiice? Și cum te poți numi cap sau mamă? Credem și de aceea și vorbim și mărturisim statornic: Biserica Romană nu este singură sau, cum socoți tu, unică, întrucât orice națiune din toată lumea care ar fi în chip trufaș în disensiune față de ea, nu mai trebuie să se numească sau să fie socotită o Biserică, ci nici una, ci mai degrabă un conciliabul de eretici, un conventicul de schismatici sau o sinagogă a satanei. Vei fi văzut spunând acel cuvânt al Sfântului Ilie care socotea despre sine însuși: „Am rămas eu singur” [*3 Rg* 19, 10]. Auzi însă și ceea ce a auzit acela de la Domnul: „Șapte mii de bărbați Mi-au rămas” [*3 Rg* 19, 18]. Liniștește-te, liniștește-te acum, venerabile frate, din aceste superstiții, ca să nu se spună și despre tine acel cuvânt al lui Solomon: „Sunt unii care se dau drept bogați și n-au nimic” [*Pr* 13, 7]. Căci acest lucru e foarte asemănător cu acea aroganță a diavolului care socotind că sunt ale lui toate

⁶ Aluzie la „Dialogul” polemic în apărarea azimelor scris în toamna lui 1053 de cardinalul Humbert la îndemnul papei Leon IX; ed. C. Will, 1861, p. 65–85 și PL 143, 391–474.

împărățiile făcute de Creatorul lumii, Îi spunea: „Iată Ți le voi da pe toate” [*Mt* 4, 9]. Întoarce-te, așadar, acum la inimă și să îndepărteze din mijloc scandalurile și atunci potrivit psalmistului „Domnul va grăi pace în poporul Său și peste sfinții Lui și în cei ce se întorc la inimă” [*Ps* 84, 8–9]. Dar noi nu putem avea vreo pace cu cei încăpățânați și cu cei ce stăruie în greșală, nici nu vom avea părtășie la faptele celui rău; fiindcă nici pe Domnul Hristos nu-L găsim undeva că a făcut așa ceva, întrucât încă la nașterea Lui îngerii au vestit pace doar oamenilor de bunăvoie [*Lc* 2, 14], și El insinuează chiar că ochiul care scandalizează trebuie scos, iar mâna și piciorul care scandalizează trebuie tăiate [*Mt* 5, 29–30]. Să înceteze deci ereziile și schismele și pentru cei ce iubesc Legea lui Dumnezeu nu va fi scandal, ci pace multă [*Ps* 118, 165]. Oricine se slăvește cu numele de creștin, să înceteze a mai blestema și hărțui sfânta și apostolica Biserică Romană; fiindcă în zadar cinstește cineva pe tatăl familiei cine-i necinstește soția, și în zadar mărește cineva capul și înfățișarea mamei familiei care se luptă cu fiii ei mai mici și calcă în picioare ca pe degetele de la picioarele ei. De aceea se spune în Isus Sirah: „Ca un hulitor e cel care fuge de tatăl său și blestemat de Dumnezeu e cel care mânia pe mama sa” [*3, 16*], iar în proverbe: „Ochiul care-și bate joc de tatăl său și disprețuiește pe mama lui, săl scoată corbii de lângă pâraie și să-l mănânce puii de vultur” [*30, 17*]. Suntem încrezători că din evlavia dumnezeiască te vei afla nevinovat sau îndreptat de acestea sau că, sfătuit în mod sigur, te vei îndrepta repede. Căci atunci când se va face aceasta, pacea noastră nu se va întoarce la noi, ci va odihni peste tine ca peste un fiu al păcii [*Lc* 10, 6], iar între noi va domni o iubire autentică, din inimă curată, din conștiință bună și credință nefățarnică [*I Tim* 1, 5], și nu vei avea nevoie să ne rogi, ci să poruncești. Ostenește-te împreună în acestea, așa cum ai început, ca cele două mari împărății [Imperiul romano-bizantin și Imperiul romano-german] să se unească prin pacea dorită. Sfânta Treime să țină în veci cinstita ta frăție rugându-se pentru noi.

Dată în ianuarie, anul al 7-lea al indicției [1054].

5

Mihail I Kerularios către Petru III al Antiohiei (începutul lui iulie 1054)⁷

Mihail preasfântul arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, și patriarh ecumenic, Kerularios, către Petru, preasfântul patriarh al marelui oraș al lui Dumnezeu, Antiohia,

⁷ C. Will, 1861, p. 172–184; PG 120, 781–815; Karmiris, DSM I, p. 339–343.

1. Smerenia noastră a citit scrisoarea fericirii tale și aflând prin cel ce a adus-o că prin harul lui Dumnezeu cele ale tale merg bine, am mulțumit bunătății Lui, dorindu-ți viață îndelungată și neîntristată.

2. În această scrisoare se cuprindea și despre evlaviosul diacon și cleric împărătesc Petru că potrivit intervențiilor noastre la sfințenia ta a obținut actul cu pecetea ta pentru locul în cler care i s-a dat de patriarhul dinaintea ta, dar că a fost nerecunoscător și pentru o altă binefacere anterioară primită de la desăvârșirea ta și nu te-a învrednicit nici de o scrisoare din partea lui. Știind smerenia mea ce afecțiune înflăcărată și dispoziție ai față de ea nu de acum, nici de puțin timp, ci de la început, și că nu iei în nume de rău scrisorile trimise de ea pentru unii, de aceea îți scriu și îți cer, vrând în același timp ca aceia care cer să primească prin tine facerile de bine spre lauda și proclamarea sufletului tău mare și generos, iar ceea ce vine din partea lui să ne ofere răsplătiri nu mici. Diaconul însă, așa cum spune, na îndrăznit să scrie sfințeniei tale socotindu-se nevrednic să-ți scrie, dar nu încetează să-ți mulțumească și să se roage mult pentru tine din pricina nesfârșitelor binefaceri și favoruri ale tale față de el și cere să i se schimbe actul cu pecetea din pricina faptului că s-a muiat și aproape nu mai poate fi citit. Acestea despre acest lucru.

3. Aflând însă cu puțin timp în urmă de la cei care au venit din Roma Veche despre virtutea, noblețea și știința papei [Leon IX] care a murit acum [pe 19 aprilie 1054] și despre înțelegerea și acordul nostru cu el din pricina scandalurilor privitoare la credința ortodoxă care se spun despre ei, i-am arătat prin scrisoarea noastră cu multă smerită cugetare nu puține, cum poți cunoaște tu însuși din această scrisoare, vrând pe de o parte, să-l câștigăm cu totul, iar, pe de altă parte, negociind pentru a-l avea favorabil, de partea și în ajutorul nostru împotriva francilor [normanzilor]. Scrisoare pe care înmânând-o vestiaritului care-i ducea scrisoarea imperială, nădăjduiam, pe de o parte, ca el să ducă ambele scrisori celui căruia i-au fost trimise, iar, pe de altă parte, să ne aducă răspunsurile de la el.

4. Acela însă, luând scrisorile acestea, când a ajuns la magistrul și ducele Italiei, Argyros, acesta l-a înșelat în chip meșteșugit făcându-l să i le înmâneze ca să ajungă, chipurile, mai repede la papa. Magistrul însă, cum am aflat întocmai, neuitând nicicând religia lui [latină] și duplicitatea sa, ci gândind mereu împotriva Orașului Regină [Constantinopolului] și a Romaniei, n-a lăsat cele obișnuite lui nici în aceasta, ci luând și banii pe care vestiaritul îi aducea de la împărat, i-a reținut în folosul propriu vrând să-i cheltuiască și pe aceștia ca și pe cei trimiși mai înainte pentru construcțiile cetăților lui și îngrijirea lor.

5. A mai uneltit strâmb, cum vom spune, și această înșelăciune. Căci a chemat pe unii în care, pe cât se pare, avea mai multă încredere decât în ceilalți, între care era unul [Petru] care, cum sa auzit, fusese mai înainte episcop în Amalfi, după care, alungat fiind din motive întemeiate din această Biserică, a fost izgonit din ea

cinci ani de zile; altul [cardinalul Humbert] avea doar numele de arhiepiscop [al Siciliei], nu și realitatea, căci nu putea fi găsit acolo unde era episcop; iar celui deal treilea [diaconului Frederic] i-a dat funcția de cancelar, convingându-l din viclenia și răutatea covârșitoare să se numească cu această demnitate romană, ca să se poată întări prin acesta în uneltirile lui ca prin zid chipurile de nebiruit. Și desfăcând pecetea scrisorii mele și citind cele cuprinse în ea a compus altele trimise chipurile nouă de papa și dându-le zișilor bărbați i-a convins pe nenorociții – vai, ce rătăcire și strâmbătate – să vină în Marele Oraș și să ne arate această scrisoare.

6. Iar ei intrând în Orașul imperial s-au înfățișat mai întâi cu figură, gând și mers arrogant și trufaș puternicului și sfântului nostru împărat [Constantin IX Monomahul]. După care venind ei la smerenia noastră, cine ar putea spune de câtă mândrie, trufie și aroganță nu s-au folosit? Nu ne-au adresat nici o alocuțiune, n-au suportat nici măcar să-și plece puțin capetele și să ne aducă obișnuita închinare, n-au primit nici să șadă împreună cu noi în spatele mitropoliților, când eram adunați în secretariat potrivit obiceiului care domnește de la început, ci au socotit acest lucru drept o insultă. Ci va spune însă lucrul lor încă și mai lipsit de minte decât acestea? Căci nu s-au smerit nici măcar în fața persoanei și maiestății imperiale, ci, înălțându-se mult pe ei înșiși și închipuindu-și cele mai presus de ei, au intrat în palat cu cruce și sceptru.

7. Nefăcând deci nimic din acestea, ne-au dat scrisoarea pecetluită și au plecat îndată. Iar smerenia mea luând-o și încercând să-i rupă pecetea, cercetând-o cu atenție a găsit-o falsificată, iar scrisoarea plină de viclenie și trufie. Căci arăta în chip neschimbat cele pe care ni le-a spus de multe ori Argyros când venea în Marele Oraș, mai ales despre azime, pentru care nu numai o dată, ci de două ori, de trei ori și de patru ori acum fusese scos și îndepărtat de noi de la dumnezeiasca Împărtașanie și Cuminecătură.

8. Dar copia scrisorii noastre către papa, precum și acelei trimise chipurile nouă de papa prin acei scelerați tradusă în graiul elen, le-am trimis fericirii tale, ca să știi ce am scris noi aceluia și ce ne-au arătat ei prin scrisoarea trimisă nouă, și de aici să știi în chip exact că n-am întreținut o simplă bănuială, ci am pus mâna pe adevărul gol însuși. Iar acest lucru a fost demascat și mai limpede prin arhiepiscopul [Ioan] din Trani și singelul nostru care venise la noi înaintea acestora și ne-a clarificat tot adevărul, așa cum l-am spus și sfântului și puternicului nostru împărat.

9. A fost adus însă la urechile noastre un zvon că desăvârșirea ta îl pomenești la sfintele diptice pe arătatul papă [Leon IX], și la fel fac și patriarhul Alexandriei și Ierusalimului. Dar nu cred că ai o ignoranță atât de mare, mai ales dată fiind virtutea ta incomparabilă cu a altora. Căci știi că de la Sfântul Sinod VI Ecumenic și până acum pomeneirea papei la sfintele diptice a fost tăiată și scoasă afară de sfintele noastre Biserici, fiindcă Vigilius, papa Romei de atunci, n-a vrut să vină la

sinod, nici să anatemizeze cele scrise de Teodoret împotriva dreptei credințe și a celor 12 capitole ale Sfântului Chiril precum și scrisoarea lui Iba, și de atunci până acum papa a fost tăiat din preasfânta noastră Biserică universală. Drept pentru care acest lucru ni s-a părut incredibil, nu atât în ce privește pe aceia, cât în ce privește erudiția și înțelepciunea ta excepțională.

10. Dar nu numai aceasta, ci [la urechile noastre a ajuns și] că cei doi arhieri [patriarhii Alexandriei și Ierusalimului] arătați nu numai că-i primesc pe alții care mănâncă azime, dar uneori săvârșesc chiar ei înșiși dumnezeiasca Liturghie cu azime. Noi însă neavând la îndemână pe nimeni prin care să-i întrebăm despre aceasta și neîncercându-ne de altfel în alți în ce privește acestea, încredințăm sfințeniei tale toată cercetarea, pentru ca anchetând exact despre acest lucru, să-l faci cunoscut și smereniei noastre. Acestea deci despre aceste lucruri.

11. În mâinile noastre însă ne-a fost predată de Skleros preastrălucitul duce al Antiohiei și copia scrisorii tale către întâi-stătătorul [patriarhul Veneției] Gradului sau Aquileei⁸; fiind citită am găsit-o făcând multe atacuri numai cu privire la azime, dar lăsând deoparte celelalte erori ale romanilor mult mai grele decât acestea. Iar dacă acesta a scris poate astfel sfințeniei tale pentru că despre acestea i-a scris smerenia noastră, totuși despre nici una din acestea el n-a arătat vreodată nici însuși papei, nici altuia din episcopii lui, afară de scrisoarea a cărei copie ți-am trimis-o. Dar, așa cum se arată din scrisorile și faptele-lor, sunt cu totul iubitori de minciună și șireți. Să știi bine însă că latinii ne străpung nu numai cu proiectilul azimelor, care e cunoscut în chip vădit tuturor, ci prin altele, multe și diferite, pe care e necesar să le întoarcem înapoi.

12. Cele pe care le săvârșesc iudaizând sunt acestea: însăși învinuirea privitoare la azime care atârnă asupra lor; faptul că mănâncă animale sugrumate; că se rad; că păzesc sâmbetele și mănâncă lucruri întinate; că monahii mănâncă carne, grăsimi de porc și toată pielea până la carne și în prima săptămână din Postul Mare, iar în cea a lăsatului de carne și de brânză mănâncă la fel; că miercurea mănâncă carne și vinerea mănâncă brânză și ouă, iar sâmbăta postesc toată ziua. Iar cele care sunt în afara acestora sunt astfel: fac în chip rău și primejdios un adaos la Sfântul Simbol care sună așa: „Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață făcătorul, Care din Tatăl și din Fiul porcede”, iar la dumnezeiasca Liturghie rostesc cu glas mare „Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl prin Duhul Sfânt”.

13. Pe lângă acestea opresc și căsătoria preoților, adică nu primesc la demnitatea preoției pe cei care au femei, ci vor ca preoții să fie necăsătoriți. Dar doi frați pot lua două surori. În timpul Liturghiei la vremea împărțirii unul din liturghisitori mănâncă azima și îmbrățișează pe ceilalți. Episcopii poartă inele în

⁸ Ed. C. Will, 1861, p. 208–228 și PG 120, 751–781.

degete spunând că le poartă chipurile având drept soții ale lor Bisericele. Ieșind în războaie aceștia varsă sânge cu mâinile lor și înaintea de acestea își omoară sufletele lor. Iar, cum spun unii, săvârșind dumnezeiescul Botez, botează cu o singură cufundare rostind numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt, dar pe lângă aceasta umplu gurile celor botezați cu sare. Iau în chip rău vorba Apostolului care spune: „Puțină drojdie dospește toată frământătura” [I Co 5, 6; Ga 5, 9] în sensul de: „Puțină drojdie strică toată frământătura”, încercând ca plecând de la acest mic cuvânt să răstoarne dospitura care ridică pâinea neurcată.

14. Nu suportă nici să fie închinat moaștele sfinților, iar unii dintre ei nici chiar sfințele icoane. Nui numără împreună cu ceilalți sfinți pe sfinții și marii noștri Părinți, Dascăli și Arhieri – Grigorie Teologul, Vasile cel mare și Ioan Hrisostom – nici nu primesc deloc învățătura lor. Și fac altele pe care este greu chiar și a le enumera în parte. Trăind deci așa și creșcuți în asemenea obiceiuri și îndrăznind cele ce sunt în chip evident neîngăduite și interzise mai pot fi ei rânduiți de cei ce gândesc bine în partea celor cu totul ortodocși? Eu unul nu cred. Iar cei care afirmă că aceia care fac așa gândesc corect să aibă soartă cu partea lor, căci noi nu-i invidiem pentru armonia și consensul lor cu aceștia. Ferească Sfântul însă ca noi să înnebunim și să ne ieșim din minți așa!

15. Acestea ți le-am relatat în treacăt pentru ca, putând desăvârșirea ta să știe cele săvârșite de aceștia, să nu creadă că ei greșesc numai cu privire la azime, cum presupuneam și noi până acum, ci cunoscând și scăderile lor de dincolo de acestea, să-i numere pe aceștia cu cei de care sunt vrednici. Iar lucrul cel mai grav și insuportabil, și care arată limpede nebunia lor e acesta: spun că n-au venit aici ca să fie învățați sau să discute, ci ca să ne învețe și să ne convingă pe noi să ținem dogmele lor, și fac aceasta cu autoritate și o nerușinare covârșitoare.

Domnul să păzească fericirea ta rugându-te ani mulți pentru noi.

6

Act sinodal [*semeioma*] cu privire la pitacul aruncat pe Sfânta Masă [a Marii Biserici] de legații Romei [celei Vechi] împotriva preasfântului patriarh kyr Mihail întocmit în luna iulie [ziua 20], anul al 7-lea al indicției [1054]⁹

⁹ Text grec editat princeps de L. Allatius, *De libris et rebus ecclesiasticis Graecorum*, Paris, 1646, p. 161–171, reluat în PG 120, 736–748 și critic de C. Will, *Acta et scripta quae de controversiis Ecclesiae Graecae et Latinae s. XI composita exstant*, Leipzig–Marburg, 1861, p. 155–168, și Karmiris, *DSM I*, p. 343–348. O primă traducere românească a dat T. M. Popescu, „Sentința de excomunicare de la 16 iulie 1054”, *Studii teologice*, an II, 1931, nr. 1, p. 49–68.

Prezidând preasfântul nostru stăpân și patriarh ecumenic Mihail în partea dreaptă a catehumeniilor [Marii Biserici a Sfintei Sofii] și șezând împreună cu el preaiubiții de Dumnezeu mitropoliți Teofan al Cyzicului și sincl, Nichita al Chalcedonului și sincl, Lavrentie al Dyrachionului și sincl, Antim al Sidei, Nicolae al Trapezuntului, Ioan al Smirnei, Eusebie al Adrianopolului, Constantin al Mytilenei, Nicolae al Choneilor, Ipatie al Idruntului și arhiepiscopii Leon al Karavyziei, Grigorie al Mesembriei, stând de față și arhonții patriarhali.

Nu¹⁰ era deci, pe cât se pare, sătul de cele rele cel viclean. De aceea nu încetează a se insinua între drept-credincioși și uneltind mereu să născocască ceva nou împotriva adevărului. Încă înainte de venirea Stăpânului în trup l-a momit pe om cu zeci de mii de amăgiri, și după acestea nu s-a lăsat, nici n-a încetat să-i cotonogească și atragă pe cei care-l ascultă. Dar după ce și acestea au fost înlăturate, iar cei ce voiau să fie drept-credincioși nutreau nădejdea pioasă și adâncă că nu vor mai apărea vreodată născocitori ai unor noi impietăți, întrucât în toate cele pe care lea încercat cel rău sfaturile lui sau întors împotriva lui, venind acum niște bărbați impioși și respingători – căci ce altceva iar putea numi un dreptcredincios –, bărbați iviți din întuneric – căci erau odrasle din părțile apusene –, venind deci în acest drept-credincios și de Dumnezeu păzit Oraș din care țâșnesc ca dintr-un loc înalt și ridicat la cer izvoarele ortodoxiei și suvoaiele curate ale dreptei credințe se revarsă până la marginile lumii și udă ca niște râuri cu dogmele dreptei credințe sufletele de peste tot de sub soare, și căzând în el ca un trăsnet sau cutremur sau mulțime de grindină, sau mai bine zis ca un mistreț, au încercat să devasteze cu stricăciunea dogmelor cuvântul drept; ba au depus și un înscris pe Masa de taină a Marii Biserici a lui Dumnezeu prin care neau azvârlit anatemei pe noi, sau mai bine zis pe Biserica ortodoxă a lui Dumnezeu și pe toți cei care nu se lasă duși de impietățile lor, pentru că vrem să fim drept-credincioși și să promovăm ortodoxia, acuzându-ne între altele și pentru că

– nu ne radem bărbile asemenea lor și nu suportăm să schimbăm împotriva firii chipul potrivit firii al omului;

– ne împărtășim fără deosebire de la preoți căsătoriți;

– nu vrem să falsificăm cu gânduri false și cuvinte scrise pe lângă și cu exces de îndrăzneală sacrul și sfântul Simbol [al credinței], care are o tărie inatacabilă prin voturile Sinoadelor Ecumenice, nici nu spunem asemenea lor că Duhul Sfânt purcede – o, mașinațiunile celui rău! – din Tatăl și din Fiul, ci din Tatăl.

Ei însă nu vor nici să ia aminte la Scriptură care spune: „Nu tăiați bărbile voastre” [Lv 19, 27], nici să înțeleagă că Dumnezeu Creatorul a făcut acest lucru să fie potrivit femeilor, dar a socotit drept că el e nepotrivit pentru bărbați.

¹⁰ Introducerea actului sinodal din 20 iulie 1054 rezumă prologul faimoasei Enciclice către patriarhii răsăriteni din 867 a patriarhului Fotie.

Ei necinstesc pe față canonul 4 al Sinodului din Gangra despre cei ce se scârbesc de căsătorie, și care spune: „Dacă ar face cineva o deosebire față de preotul căsătorit, socotind că nu trebuie să se împărtășească atunci când acesta liturghisește ofranda [euharistică], să fie anatema”. Iar prin acestea nesocotesc și necinstesc și Sinodul V–VI [trullan, canonul 13] care spune: „Deoarece am aflat că în Biserica Romei sa predat cu rang de canon că acei care vor să se învrednicească de hirotonia în diacon sau preot să mărturisească în public că nu se vor mai atinge de femeile lor, noi, urmând vechiului canon al rigorii și ordinii apostolice, vrem ca și de acum înainte coabitările legale ale bărbaților sfințiți să rămână în vigoare, iar ei să nu desfacă nicidecum legătura lor cu femeilor lor sau să întoarcă spatele relațiilor conjugale reciproce la vremea cuvenită. Astfel că dacă se va găsi cineva vrednic de hirotonia în diacon sau ipodiaton, acesta să nu fie nicidecum oprit să fie ridicat la această treaptă dacă locuiește cu o soție legiuită, nici să i se ceară în timpul hirotoniei să mărturisească în public că se va abține de relațiile conjugale legitime cu soția sa, pentru ca de aici să nu fim siliți să insultăm căsătoria legiuită de Dumnezeu și binecuvântată prin prezența Lui, întrucât glasul Evangheliei sună: «Cei pe care Dumnezeu i-a unit omul să nu-i despartă» [Mt 19, 6], iar Apostolul învață despre căsătorie să fie cinstită în toate și patul neîntinat [Ev 13, 4] și: «Te-ai legat de o femeie? Nu căuta dezlegare» [I Co 7, 27]. Așadar, dacă cineva punându-se în mișcare împotriva canoanelor apostolice va îndrăzni să lipsească pe cineva din cei sfințiți, sau preot sau diacon sau ipodiaton, de legătura și comuniunea cu femeia legitimă, să fie depus. Asemenea și dacă un preot sau diacon și-ar alunga femeia sub pretext de evlavie, să fie excomunicat; iar dacă stăruie, să fie depus.”

Pe lângă aceasta, când spun că Duhul purcede nu din Tatăl, ci din Fiul, ei nu vor nicidecum să înțeleagă că n-au această expresie de la evangheliști și că nu și-au agonisit această dogmă blasfematoare de la un Sinod Ecumenic. Căci Domnul Dumnezeu nostru zice: „Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede” [In 15, 26], iar ei, părinții acestei noi impietăți, spun „Duhul Care de la Tatăl și de la Fiul purcede”. Dar ei nu văd, iarăși, nici că, dacă însușirea Duhului se recunoaște în aceea că Duhul purcede de la Tatăl, așa cum însușirea Fiului se recunoaște în faptul că El Se naște din Tatăl, iar Duhul purcede și din Fiul, cum e flecăreala lor, de aici urmează că Duhul se distinge de Tatăl prin mai multe însușiri decât Fiul. Căci ieșirea Lui din Tatăl ar fi comună Duhului și Fiului, dar purcederea din Tatăl ar fi proprie Duhului. Dar dacă Duhul S-ar distinge prin mai multe diferențe decât Fiul, atunci Fiul ar fi mai aproape de ființa Tatălui decât Duhul. Și așa sub altă piesă și pe altă scenă s-ar ivi iarăși îndrăzneala împotriva Duhului a lui Macedonie. Dar, în afară de cele zise, nu vor să înțeleagă deloc că dacă tot ce nu e comun Treimii Celei de o ființă și atotțiitoare e propriu doar Unuia din cei Trei, atunci emiterea Duhului nu e comună Celor Trei, ci e proprie doar Unuia din Cei Trei.

Dar ei, pe de o parte, ne-au insultat astfel pe noi și Biserica Ortodoxă a lui Dumnezeu, iar, pe de altă parte, venind din Roma cea Veche la preaiubitul de evlavie nostru autocrat [împărat] și agitându-și altele împotriva pleromei Bisericii Ortodoxe, au spus chiar de la început că vin de la Roma cea Veche, pretinzând că au fost trimiși de papa [Leon IX], dar în realitate au venit de la ei înșiși după sfaturile și îndemnul viclene ale lui Argyros și n-au fost trimiși de papa, plâsmuind scrisorile pe care le purtau chipurile de la el; căci acest lucru s-a cunoscut din multe altele, dar și din faptul că pecețile scrisorilor au fost dovedite în chip vădit că sunt falsificate.

Deci înscrisul acestor impioși împotriva noastră, scris cu litere italiene, a fost depus de ei mai întâi, în prezența ipodiamonilor de rând a doua săptămână, pe Masa Marii Biserici a lui Dumnezeu, după care, întrucât ipodiamonii i-au făcut vânt și l-au aruncat de pe dumnezeiasca Masă cerându-le celor ce l-au pus să-l ia, dar ei n-au vrut să facă acest lucru; fiind el aruncat pe jos, a venit în mâinile multora, iar pentru ca să nu se facă publice blasfemiile din el, smerenia noastră l-a ridicat și, chemând pe câțiva din cei care știu să traducă din limba italiană [latină] în limba greacă, și anume pe protospătarul Cosma Romanul, pe Pyrrhus și pe monahul Ioan Hispanul, a poruncit ca înscrisul să fie tradus. Și înscrisul tradus de ei sună cu cuvintele lor așa¹¹:

¹¹ Înscrisul se păstrează și în versiunea latină originală în finalul raportului delegației papale: *Brevis et succinta commemoratio carum quae gesserunt apocrisiarii sanctae Ecclesiae Romanae et apostolicae sedis in regia urbe et qualiter anathematizati sunt Michael cum sequacibus suis*; ediții: Mansi, CC XIX, 991 sq; PL 143, 1001–1004; C. Will, 1861, p. 150–154. Traducere românească T. M. Popescu, *Studii teologice*, an II, 1931, nr. 2, p. 35–45. Textul raportului delegației papale este următorul: Scurtă și succintă însemnare spre aducere-aminte a celor făcute de apocrisiarii Sfintei Biserici Romane și ai Scaunului Apostolic în Orașul imperial și cum au fost anatemizați Mihail și adepții lui.

1. În anul al unsprezecelea al împărăției lui Constantin Monomahul, anul al 7-lea al indicției [1054], în chiar ziua nașterii fericitului Ioan Botezătorul [24 iunie], după ce sosiseră de la domnul papa Leon IX apocrisiarii ai sfântului scaun apostolic roman, adică Humbert, cardinal episcop de Silva Candida, Petru, arhiepiscopul Amalfitanilor, și Frideric, diacon și cancelar, venind ei la mănăstirea Studiu între zidurile orașului Constantinopol, călugărul Nichita numit și Pectoratus [Stethatos] a anatemitizat în prezența numitului împărat și a demnitarilor lui, de față fiind și nunții romani, o scriere apărută sub numele lui împotriva Scaunului Apostolic și a întregii Biserici latine, și intitulată: „Despre azimă, despre sâmbătă și despre căsătoria preoților”. Pe lângă aceasta, a anatemitizat pe toți cei care ar tăgădui că Sfânta Biserică Romană este cea dintâi dintre toate Bisericile, și care ar cuteza să atingă în vreun punct credința ei totdeauna ortodoxă. După care, aceiași împărat ortodox a poruncit îndată în prezența tuturor și la cererea aceluiași nunții romani, să fie arsă numita scriere, și astfel a plecat.

„Oricine ar vorbi contra credinței și sacrificiului [euharistic] al Scaunului Roman și Apostolic, să fie anatema – maranatha [I Co 16, 22] – și să nu se numească creștin ortodox, ci eretic prozimit [apărător al pâinii dospite]¹².”

2. Iar în ziua următoare, numitul Nichita a ieșit din oraș și de bunăvoie a mers la legați în palatul Pighi. Primind de la aceștia dezlegarea desăvârșită a întrebărilor lui, a anatemitizat din nou de bunăvoie toate cele ce zisese și făcuse sau încercase împotriva Scaunului celui dintâi și Apostolic. Și primit așa de ei în comuniune, a fost făcut prietenul lor familiar. Apoi, din porunca împăratului, au fost traduse în grecește și se păstrează până azi în același oraș cele spuse sau scrise de legați împotriva diferitelor calomnii ale grecilor și mai cu seamă împotriva scrierilor episcopului Constantinopolului Mihail și ale episcopului metropolitan Leon Ahridanul și ale des amintitului călugăr Nichita.

3. În fine, Mihail, evitând prezența lor și convorbirea cu ei și stăruind în nebulia lui, arătații nunții au mers la biserica Sfintei Sofii în ziua a 17-a a calendelor lui august [16 iulie] și plângându-se de încăpățănarea acestuia clerului pregătit după obicei pentru liturghie, la ceasul al treilea al zilei de sâmbătă au depus o sentință de excomunicare pe altarul principal sub ochii clerului și ai poporului prezent. De unde ieșind îndată, și au și scuturat praful de pe picioare, ca mărturie, după spusa Evangheliei, zicând: „Să vadă Domnul și să judece” [Mt 10, 14]. După aceea, orânduind bisericile latine care sunt chiar în Constantinopol și anatemitând pe toți cei care de acum înainte ar primi împărtășania din mâna vreunui grec care ar defăima euharistia romană, primind voie de la împăratul ortodox, cu sărutarea păcii și daruri imperiale pentru Sfântul Petru și pentru ei, au plecat în grabă în ziua a 15-a a calendelor lui august [18 iulie]. Dar înduplecat prin marea stăruință a rugămintilor lui Mihail, care abia atunci făgădui să stea de vorbă cu ei, împăratul i-a rechemat de la Selymvria prin scrisori, în ziua a 13-a a calendelor lui august [19 iulie]. Grăbindu-se, s-au înapoiat chiar în această zi, mergând la palatul Pighi. Aflând numitul Mihail că ei s-au înapoiat, se silea să-i aducă în ziua următoare, sub pretextul unui sinod, în biserica Sfintei Sofii, pentru ca, arătând sentința lor, pe care o stricase cu totul traducând-o, să fie asaltați acolo de popor. Preîntâmpinând acestea, prudentul împărat n-a voit să se țină sinod decât numai în prezența lui, și pentru că Mihail i se opunea în tot chipul, augustul a poruncit ca legații să pornească îndată la drum, ceea ce au și făcut. După care, mâhnit că nu i-a reușit cursa, nebunul Mihail a provocat o mare revoltă a poporului împotriva împăratului, pentru că voința acestuia lucrase împreună cu nunții. Împăratul a fost de aceea nevoit să-i predea lui Mihail, bătuți și tunși, pe interpreții latinilor, adică pe Paulus și pe fiul lui, Smaragdus, și așa s-a potolit tulburarea aceea. În urmă, împăratul a primit de la legați, prin trimișii săi, un exemplar fidel remis din orașul rușilor și l-a arătat cetățenilor, descoperind și convingându-se în fine că Mihail a falsificat sentința legaților. Mâniat astfel, i-a îndepărtat de la palat, luându-le onorurile, pe prietenii și pe rudele acestuia și a ținut chiar împotriva lui, până acum, o grea mânie. În fine, textul cartei de excomunicare este acesta... [urmează textul excomunicării de mai sus].”

¹² Această primă frază reprezintă de fapt un adaos ulterior pe actul de excomunicare, în originalul latin ea apărând la sfârșitul actului cu următoarea mențiune: „De asemenea, o altă excomunicare făcută acolo prin viu grai în fața împăratului și a demnitarilor lui.”

Humbert prin grația lui Dumnezeu episcop al Sfintei Biserici a Romei, Petru arhiepiscop al Amalfitanilor, Frederic diacon și cancelar către toți copiii Bisericii universale.

Sfântul Scaun Prim și Apostolic Roman, căruia i se potrivește în chip special, ca unui cap, purtarea de grijă de toate Bisericile, ne a învrednicit să ne facă de dragul păcii și necesității bisericești apocrisiari în acest Oraș împărătesc, ca să coborâm și să vedem, precum stă scris [Fc 18, 21], dacă sa împlinit aievea strigătul care urca neconținut din acest oraș până la urechile ei; iar dacă lucrurile nu stăteau așa, să fie informat. Să știe, de aceea, înainte de toate slăviții autocrați, clerul, senatul și poporul Constantinopolului și toată Biserica universală că am cunoscut aici un lucru bun și foarte mare, și de aceea neam bucurat foarte tare, dar și un lucru rău, și de aceea neam întristat jalnic. Căci cât privește stâlpii imperiului, cei cinstiți ai lui și cetățenii cei înțelepți, orașul este preacreștin și ortodox. Dar cât privește pe Mihail cel numit abuziv patriarh și colaboratorii nebuniei lui, aceștia seamănă în fiecare zi neghinele ereziilor în mijlocul lui întrucât:

- ca simoniacii vând darul lui Dumnezeu;
- ca valesii îi fac eunuci pe cei ce locuiesc în preajma lor;
- ca arienii rebotază pe cei botezați în numele Sfintei Treimi, și mai ales pe latini;
- ca donatiștii jură că în afară de Biserica grecilor Jertfa adevărată [Euharistia] și Botezul au pierit din toată lumea;
- ca nicolaiții apără și admit la căsătoria trupească și pe slujitorii sfântului altar;
- ca severianii spun că Legea lui Moise e blestemată;
- ca maniheii, între altele pentru că spun că tot ce e fermentat e însuflețit;
- ca pnevmatomahii sau teomahii au tăiat din Simbol purcederea Duhului Sfânt din Fiul;
- ca nazireii păzesc atât de mult curățirea trupească a iudeilor, încât se opun botezului copiilor care mor înainte de a opta zi de la naștere, și nu vor să fie împărtașite în caz de primejdie femeile aflate la menstruație sau în naștere, și opresc să fie botezate dacă sunt nebotezate;
- și, lăsându-și să crească ca nazireii pletele capului și bărbile, nu-i primesc la împărtașanie pe cei care-și tund pletele și-și rad bărbile după rânduiala Bisericii romane.

Povățuit fiind pentru aceste rătăcirii și alte multe faptele ale lui prin scrisoarea domnului nostru papă Leon, Mihail a disprețuit ascultarea și supunerea. După care a refuzat categoric prezența și discuția cu noi, trimișii lui, veniți să-i spună să pună capăt în mod rațional atâtor rele, nici n-a ascultat de sfatul sănătos al autocraților și al celor înțelepți care-l povățuiau să-l urmeze, ci, ca și mai înainte, a interzis săvârșirea

liturgiilor în biserici, așa cum mai înainte a închis bisericile latinilor și, numărându-i azimiți, i-a persecutat cu vorba și cu fapta până într-atât încât a anatemizat în fiii lui Scaunul Apostolic, împotriva căruia încă semnează ca patriarh ecumenic. De aceea, nemaisuportând violența și insulta auzită la adresa primului Scaun Apostolic și văzând cum credința catolică se scufundă în multe chipuri, cu judecata anticipată a Sfintei și Nedespărțitei Treimi, a Scaunului Apostolic, a cărui reprezentare o avem, și a tuturor Părinților ortodocși ai celor Șapte Sinoade, subscriem anatemei din toată Biserica catolică, pe care domnul nostru preacucernicul papa a pronunțat-o împotriva aceluia Mihail și a celor care-l urmează, dacă nu se supun:

Mihail neofitul și patriarh prin abuz care a primit numai de frică omenească haina monahală, iar acum e cunoscut de mulți pentru învinuire de neîndreptat, și, împreună cu el, Leon numit al Ahridei și sachelarul aceluiași Mihail, Nichifor, care a călcat în picioare în public sacrificiul [euharistic] al latinilor, și toți cei care le urmează în rătăcirile și îndrăznelile de mai sus, să fie anatema – maranatha [I Co 16, 22] – împreună cu simonienii, cu valesienii, cu arienii, cu donatiștii, cu nicolaiții, cu severianii, cu pnevmatomahii, cu maniheii și cu nazireii, ale căror învățături le împărtașesc, și cu ceilalți care spun că pâinea dospită e însuflețită, și cu toți ereticii, sau, mai bine zis, împreună cu diavolul și îngerii lui, dacă nu se supun. Amin. Amin. Amin.”

Acestea sunt cele cuprinse în acest înscris impios și necuvios. Iar smerenia noastră, nesuportând să rămână nerăzbutată și nepedepsită această îndrăzneală și nerușinare împotriva dreptecredințe, a comunicat cele privitoare la aceasta puternicului și sfântului nostru împărat, care, întrucât aceștia plecaseră cu o zi înainte, după ce i sa raportat, a trimis să fie chemați înapoi în Marele Oraș. Și ei sau întors în grabă, dar nau vrut să vină la smerenia noastră sau la Sfântul și Marele Sinod și să dea un răspuns pentru impietățile pe care le vomitaseră, ci, urmând înscrisului alcătuit de ei, au pretins că au de spus împotriva dreptei noastre credințe încă și mai multe decât cele scrise în el și că preferă mai bine să moară decât să vină în văzul nostru și al Sinodului. Căci aceste lucruri nea înștiințat pe noi și sinodul puternicului și sfântului nostru împărat că leau spus ei prin răspunsul ilustrului magistrul peste cereri și al preaiubitului de Dumnezeu hartofilax și hypomnematograf [arhivar și scriitor de memorii]. Dar fiindcă puternicului și sfântului nostru împărat na binevoit ca ei să fie siliți împotriva voii lor să se întâlnească cu noi și cu sinodul, pentru că păreau investiți cu oficiul de ambasadori, dar, iarăși, era necuvenit și de altfel nedemn ca o asemenea nerușinare împotriva dreptei-credințe să rămână nerăzbutată, a rânduit o vindecare excelentă a acestui lucru și a trimis smereniei noastre o cinstită și închinată scrisoare prin Ștefan, preacuviosul monah și econom al Marii Biserici, Ioan magistrul peste cereri, Constans vestarhul și consulul filozofilor [Mihail Psellos]. Iar această scrisoare sună cuvânt de cuvânt așa:

„Preasfinte Stăpâne, cercetând despre cele întâmplate, maiestatea mea imperială a găsit că rădăcina răului a fost făcută de tâlmaci și din partea lui Argyros. Pentru străini și cei trimiși de alții nu putem face nimic, dar pe cei vinovați i-am trimis bătuți la sfinția ta, ca prin ei să se învețe și alții să nu mai flecărească unele ca acestea. Iar după ce vor fi anatemizați și cei care l-au sfătuit și cei care l-au întocmit și l-au scris, și au avut o cât de mică știință despre facerea acestor lucruri, hârtia să fie arsă în fața tuturor. Căci maiestatea mea a poruncit ca și vestarhul, ginerele lui Argyros, și vestes-ul, fiul său, fiul său, să fie închiși în temniță, ca să petreacă acolo răbdând cele rele, așa cum merită din pricina acestei chestiuni. Luna iulie, anul al 7-lea al indicției.”

Acestea le cuprindea deci divina scrisoare imperială. Așadar, potrivit rânduielii preaiubitorului de evlavie autocrat, însuși impiosul înscris, cei care l-au întocmit și fie au dat idee la facerea lui, fie i-au ajutat pe cei ce l-au făcut, au fost azvârliți anatemei în marele secretariat în prezența celor trimiși de împărat. Iar chestiunea s-a judecat în ziua a patra [miercuri] a săptămânii curente. Iar în prima zi [duminică], 24 iulie curent, în care după obicei se citește în auzul mulțimii decretul Sinodului V Ecumenic, urmează să fie anatemizat iarăși și acest impios înscris, precum și cei care l-au întocmit și scris și care și-au dat un consimțământ ori sfat la facerea lui. Dar originalul necuviosului și odiosului înscris aruncat de cei impioși n-a fost ars, ci depus în sacral secretariat al arhivei spre demascare continuă a celor ce au blasfemiast astfel împotriva Dumnezeului nostru și spre o condamnare mai durabilă.

Trebuie să se știe că în ziua a 20-a a lunii curente, când au fost anatemizați cei care au blasfemiast împotriva credinței ortodoxe, au fost de față împreună cu arhieriei adunați astăzi în ședință împreună cu noi și toți mitropoliții și arhiepiscopii aflători în oraș, și anume: Leon al Atenei și sincel, Mihail al Syleonului și sincel, Nicolae al Evhaitei și sincel, Dimitrie al Cariei și arhiepiscop, Pavel al Lemnosului, Leon al Cotradiei și Antonie al Zichniei.

7

Mihail I Kerularios către Petru III al Antiohiei (sfârșitul lui iulie 1054)

Preasfântul Mihail Kerularios arhiepiscopul Constantinopolului Noua Romă și patriarh ecumenic către Petru patriarhul Antiohiei¹³

1. Nu încetează vreodată, preafericite, cel rău uneltirile sale împotriva noastră și mașinațiunile împotriva neamului omenesc, ci ridicând altădată alte nenorociri

¹³ PG 120, 815-820; Will, p. 184-188. Scrisă înainte de a primi răspunsul lui Petru al Antiohiei la prima sa scrisoare către acesta.

asupra vieții și punând în mișcare în fiecare zi zeci de mii de găselnițe împotriva oamenilor, uneltește să ne zdruncine și doboare la pământ prin acestea și pe noi. Și altădată deci a ridicat asupra vieții noastre diferite timpuri alte zeci de mii de valuri năprasnice. Acum însă, când scandalurile ereziilor au fost îndepărtate și izvoarele ortodoxiei curg din belșug și bogat până la marginile lumii locuite, a împins niște bărbați blestemați și impioși – căci cine dintre cei evlavioși nu iar numi pe aceștia cu acest nume? – din părțile apusului în acest Mare Oraș [Constantinopol], care pretextau drept pricină a venirii lor faptul că au fost trimiși de papa, dar veniseră în Orașul Regină la sugestiile și sfaturile viclene ale lui Argyros și sau sânguit să dea prilejuri de mari scandaluri atât împotriva altor lucruri, cât și împotriva dreptei credințe.

2. Dar ce să povestesc celelalte viclenii și mașinațiunile sucite și curioase ale lor când și scrisorile pe care le-au adus nouă și puternicului nostru împărat erau plâsmuite, fraudarea și falsificarea sigiliului dovedind plâsmuirea ei? Voi înfățișa smereniei tale în scris lucrul ultim în ordine, dar primul prin mărimea răutății și vicleniei.

3. Căci după ce și-au făcut sosirea vicleană și au fost aduse scrisorile plâsmuite, au rostit și alte cuvinte de dispreț și îndrăzneală împotriva credinței ortodoxe spunând că ortodoxia a fost coruptă de noi între altele și pentru că spunem că Duhul Sfânt purcede numai din Tatăl, nu și din Fiul, pretinzând că acest lucru e sănătos și nefărămat la ei. Mai trâmbițau și că au venit pentru îndreptarea noastră, nu pentru răsturnarea celor ale lor. Noi însă am refuzat întâlnirea și convorbirea cu ei pentru că eram convingși că sunt de nemutat de la impietatea lor și pentru că socoteam că a vorbi și a discuta despre unele ca acestea cu locșitorii Romei fără fericirea ta și ceilalți patriarhi e un lucru nedemn și cu totul contrar și necorespunzător obiceiului care domnea în timpurile de la început în unele ca acestea.

4. Aceia însă, vrând să cuteze ceva și mai mare decât cele dinainte și să întrecă prin cele din urmă pe cele dintâi, au depus pe Masa de taină din Marea Biserică a lui Dumnezeu un înscris împotriva noastră care expunea și alte flecăreli ale impietății lor, iar la sfârșit azvârli anatemei întreaga Biserică Ortodoxă fiindcă cei din ea nu vor să-și radă bărbile asemenea latinilor, nu șovăie să primească Ofranda [euharistică] de la preoți căsătoriți, aduc ofrandă pâine dospită și că în Simbolul credinței noastre nu spunem că Duhul Sfânt purcede din Tatăl și din Fiul, ci numai din Tatăl.

5. Ar fi mai bine ca acest înscris impios să fi fost ars și să nu fi venit deloc sub ochii noștri. Dar cum nu s-a întâmplat aceasta, fiindcă a fost depus pe față și sub ochii altor câtorva și a tuturor ipodiaconilor din acea săptămână, întrucât am socotit că e nepotrivit să ne răzbunăm pe cei ce au blasfemiast astfel în Marea Biserică a lui Dumnezeu împotriva noastră, sau mai degrabă împotriva tuturor

ortodocșilor, ca să nu dăm prilej de scandaluri celor din Roma – căci pe lângă altele, cel ce părea a fi cel dintâi din delegație se numea pe el însuși cancelar al Bisericii din Roma și nepot al regelui [împăratului german] și al papei, iar între timp prin același drept am anatemizat din ordin imperial în marea sală a consiliului secret această blasfemie împotriva noastră și pe cei care au întocmit acel înscris impios împotriva ortodocșilor, îndemnându-i mult să vină în fața noastră cu chestiunile din acest înscris și să renunțe atât la celelalte din el, cât și la distorsiunea sfântului Simbol. Dar fiindcă n-au suportat, ci au amenințat că se omoară pe ei înșiși dacă nu încetăm a-i înghesui cu privire la aceasta, am hotărât să purcedem la anatema împotriva blasfemiei lor.

6. Acestea sunt cele pe care le-a uneltit împotriva noastră cel rău. Comunicăm desăvârșirii tale cele despre aceasta mai întâi pentru ca să participi împreună cu noi la această ocară, căci suntem convinși că te vei pune în locul nostru; în al doilea rând, pentru că dreapta învățătură, al cărei meterez tare și apărător neînvins ești tu, a fost batjocorită și blasfemiată nu puțin de cei impioși; și apoi ca să ai știință și înțelegere exactă a celor întâmplare ca, în cazul în care îți vor veni de la Roma scrisori cu privire la acestea, să dai un răspuns demn de mult iscusita și preadumnezeiasca ta gândire.

7. Iar scrisorile către ceilalți preafericți patriarhi, identice întru toate cu cea trimisă sfințeniei tale, negăsind pe cineva dintre cei evlavioși și credincioși prin care să le trimitem celor către care le-am scris, le-am trimis desăvârșirii tale, ca printr-un evlavios din cei care merg spre acele locuri să le trimiti celor către care au fost scrise. Pe lângă aceasta să-i îndemni și stârnești și printr-o scrisoare proprie să aibă zel dumnezeiesc pentru dogma dreaptă și nepătata și curată noastră credință și, dacă vor fi întrebați poate despre cele făcute în Roma, să dea răspunsul potrivit și cuvenit, cum s-a arătat.

8. Iar despre scrisoarea noastră către preasfântul patriarh al Alexandriei am scris și preasfântului patriarh al Ierusalimului, ca dacă-ți va fi greu să-i trimiti tu însuși scrisoarea să o treacă acela preafericirii aceluia. Și fiindcă acum cumnatul sfințeniei tale se grăbea să plece, i-am expus cele făcute pe scurt și în treacăt. Dar după aceasta, dacă va fi nevoie, vom scrie o scrisoare mai amplă și mai clară despre acestea trimițându-ți și însuși acel înscris împotriva noastră depus pe masa de taină și dumnezeiască să afli din el distorsiunea acestora în ce privește credința și că sunt plini de toată ignoranța și necioplirea sau, mai bine-zis, de toată nesimțirea și nebunia.

Domnul să păzească în sănătate desăvârșirea ta rugându-te pentru noi.

Petru III al Antiohiei lui Mihail I Kerularios¹⁴ (august-septembrie 1054)

Petru, patriarhul marelui Oraș al lui Dumnezeu Antiohia.

Cuvânt în vremea când a ieșit Argyros Italianul criticând cele ale noastre.

Preadumnezeiescului, augustului, veneratului și sfântului meu stăpân, preafericitului Mihail arhiepiscop al Constantinopolului, Noua Romă, și patriarh ecumenic, Petru din mila lui Dumnezeu arhiepiscop al marelui Oraș al lui Dumnezeu Antiohia.

1. Sfânta ta scrisoare, preadumnezeiescule și sfinte stăpâne, ne-a învățat îndeajuns câte rele a lucrat vrăjmașul în locașul tău cel sfânt și ce uneltesc împotriva ta cei care te urăsc pe tine ridicând capul în mijlocul bisericii tale. Și mare mirare ne-a cuprins neputând înțelege care era mobilul și ce anume voia Argyros italianul pentru faptul de a se fi abătut atât de mult de la cale și a pune mâna pe cele sfinte, măcar că e nesfințit? Căci ce e comun între un câine și o oaie, ca acela, laic fiind, să se amestece cu curiozitate în cele ale preoților și să nascocoască și facă asemenea scrieri mincinoase cum ne-ai arătat? Din care cel care le-a înscenat nu câștigă nimic altceva decât rușine, pentru că papa a schimbat deja viața cu moartea. Dar slavă lui Dumnezeu Care-i prinde pe cei înțelepți în viclenia lor [1 Co 3, 19] și n-a lăsat ca plâsmuirea să rămână ascunsă multă vreme.

2. În scrisoarea sfințeniei tale se cuprindea un zvon care a ajuns la urechile tale că pomenesc pe papa în sfintele diptice, același lucru făcându-l și ceilalți preasfinți patriarhi [răsăriteni] și că nu trebuie să fie într-o atât de mare ignoranță, mai ales eu înaintea celorlalți, care știu că de la Sfântul Sinod VI Ecumenic încoace, ca să folosesc cuvintele tale, pomenirea papei a fost tăiată din sfintele diptice din pricina faptului că papa de atunci Vigilius [537–555] n-a vrut să vină în sinod nici să anatemiizeze cele scrise de Teodoret împotriva credinței ortodoxe și a celor 12 capitole ale Sfântului Chiril, și de atunci până acum papa este tăiat din preasfânta noastră Biserică.

3. Aceste lucruri cuprinse în scrisoarea ta m-au umplut de rușine, crede-mă, nu știu cum să spun, și mai cu seamă din pricina ta dacă ai scris asemenea lucruri și celorlalți patriarhi după asemănarea scrisorii tale către noi, pentru că înainte de cercetare și de înțelegerea desăvârșită ai înfățișat dintr-o auzire deșartă ceea ce nu s-a făcut drept ceva care sa făcut. Căci cum l-aș fi pomenit eu pe papă, când nu-l pomeneste Biserica ta, al cărei elev și zelot sunt ca nimeni altul, venerând și mărind

¹⁴ C. Will, 1861, p. 189–204; PG 120, 796–816.

cu fapta și cuvântul prerogativele ei? Iar faptul că ai răstălmăcit adevărul privitor la Vigilius n-arată oare de câtă neatentie dă dovadă cucernicul tău hartofilax? Chiar dacă e un bărbat priceput în știința retoricii, cum auzim, fiind încă tânăr, n-are suficientă experiență a lucrurilor bisericești, iar Ioan Scărarul zice: „Nu are credibilitate vinul de-abia stors din teascuri”¹⁵.

4. De aceea, cine a urcat la o atât de mare treaptă trebuie să cunoască scripturile prin cercetare, nu în treacăt, fiindcă „ființa ierarhiei noastre sunt cuvintele predate de Dumnezeu”¹⁶, adică știința adevărată a dumnezeieștilor Scripturi, cum spunea Marele Dionisie. Vigilius [537–555] a fost pe vremea Sinodului V Ecumenic [553], în care s-au discutat cele despre Origen, Evagrie, Didym și ceilalți, Petru, Sever și Zoara, precum și scrierile lui Teodoret, iar nu pe vremea Sinodului VI [681–682]. Între cele două sinoade e un interval de 129 de ani. Sa întâmplat însă ca Vigilius să fie tăiat puțin timp de la pomenire din pricină că era în conflict cu patriarhul Mina [536–552] pe care l-a depus, până când cei doi arhierei s-au împăcat și au făcut iarăși pace între ei. Iar pe vremea Sfântului Sinod VI Ecumenic era papă sfântul Agaton [678–681], bărbat cinstit și înțelept în cele dumnezeiești. Citește actele Sinodului al VI-lea care obișnuiesc să se citească în duminica de după Înălțarea Cinstitei Cruci, și-l vei găsi pe zisul Agaton declarat slăvit de acest Sfânt Sinod.

5. Pe lângă acestea, eu însumi sunt un martor imprescriptibil și împreună cu mine mulți alții din cei aleși ai Bisericii că pe vremea fericitului patriarh al Antiohiei kyr Ioan [III, 997–1022], papa Romei, Ioan și el [XI, 1024–1032], era pomenit în azul tuturor la sfintele diptice. Iar la Constantinopol, când am venit aici în urmă cu 45 de ani, l-am găsit pe fericitul patriarh kyr Serghie [II, 1001–1019] pomenind la dumnezeiasca Liturghie împreună cu ceilalți patriarhi și pe papă. Cum însă mai apoi a fost tăiată pomenirea lui și din ce cauză nu știu¹⁷. Astfel fiind poziția mea față de aceste lucruri, nu mai vreau să adaug nimic în plus despre pomenirea papei.

6. Să venim însă la scăderile nenumărate pentru tine ale romanilor. Dintre ele unele mi se par de detestat și de evitat, altele vindecabile, iar altele demne de a fi trecute cu vederea. Căci ce ne interesează faptul că arhieriei își rad bărbile și poartă inele drept simbol al nunții cu sfânta Biserică a lui Dumnezeu, cum scriai? Fiindcă și noi ne facem pe cap „garara” [tunderea] întru cinstirea corifeului Apostolilor, Petru, pe care a fost zidită marea Biserică a lui Dumnezeu, fiindcă ceea ce impioșii au făcut spre ocara sfântului, aceasta noi, cei evlavioși, facem spre slava și cinstirea

¹⁵ Scara VII, 66.

¹⁶ Despre ierarhia bisericească I, 4; PG 3, 376B.

¹⁷ Probabil atunci când papa Sergius IV [1009–1012] a trimis la întronizarea sa o synodica în a cărei mărturisire de credință se cuprindea pentru prima dată și „Filioque” care va fi cântat oficial la Roma în 1014 în mîsa de încoronare a împăratului german Henric II.

lui: romanii răsându-și bărbile, iar noi făcându-ne pe creștet coroana [*papaethra*]. Dar și noi înșine purtăm veșminte de aur îmbrăcând mânecute, epitrahile și veșminte de aur.

7. Cât despre faptul că mănâncă mâncăruri întinate, iar monahii mănâncă carne și grăsimi de porc, dacă cercetezi cu atenție vei găsi acestea făcute și de unii dintre ai noștri. Căci locuitorii Bityniei, Traciei și Lydiei mănâncă și ei coțofane, ciori, turturele și arici de pământ, a căror întrebuițare ca hrană Părinții au lăsat-o ca indiferentă, „căci nici o creatură a lui Dumnezeu nu e de respins dacă se ia cu mulțumire” [*1 Tim 4, 4*]. Mă convinge acest lucru acea pânză coborâtă din cer, în care erau toate patrupedele pământului, fiarele sălbatice, reptilele și păsările cerului, iar Petru auzind de la Dumnezeu: „Scoală-te, junghe și mănâncă”, a zis: „Nicidecum, Doamne, pentru că nimic necurat s-au spurcat n-a trecut prin gura mea”, a auzit iarăși: „Ceea ce Dumnezeu a făcut curat, tu să nu faci spurcat” [*FA 10, 11–15*].

8. E momentul să dăm cuvântul și Sfântului Vasile, căci spune: „Așa cum între legume distingem între cele vătămătoare și cele corespunzătoare, tot așa și la cărnuri distingem între ce e folositor și ce e vătămător. Fiindcă legumă e și cucuta, cum carne e și vulturul, dar nimeni dacă are minte nu va mânca măselariță, nici carne de câine, afară dacă nu e silit de o mare nevoie, încât cel ce mănâncă așa ceva n-a călcat legea”¹⁸. Iar faptul de a pune grăsimi de porc pe legume și pe ierburi a fost admis și îngăduit de Sfinții Părinți, mai ales pentru cei la care nu se găsește untdelemn bun.

9. Ascultă ce spune Marele Vasile în „Asceticele” sale: „Ascetul nu trebuie să caute nicidecum mâncărurile deosebite, nici nu va născoci schimbări de mâncăruri spre pretextul înfrânării. Fiindcă această răsturnare a buneii ordini comune e și un motiv de scandaluri și cel ce introduce în adunarea asceților astfel de cauze de tulburare se face moștenitor al «vai»-urilor [*Mt 18, 6–7*]. Dar dacă Sfinții Părinți au socotit că se poate pune în mâncăruri în loc de un alt condiment carne sărată amestecată cu apa și legumele, să nu se caute, sub pretextul renunțării la carne din evlavie plină de slavă deșartă, mâncărurile mai scumpe și mai bune, ci muind pe neobservate o bucăciță de pâine în fiertura sărată, să o consume cu toată mulțumirea [*1 Tim 4, 3–4*]. Căci acea bucăciță muiată în atâta apă și eventual în mâncare de semințe nu e o acuză de desfățare, ci într-adevăr cea mai exactă și săracă înfrânare. Deci ascetul cuvios trebuie să nu țină seama de unele ca acestea; căci nu ne abținem de la unele ca acestea ca niște iudaizanți, ci fugind de ghițuiala desfățării”¹⁹. Acestea sunt cuvintele Sfântului Vasile.

¹⁸ Epistola 236, 4; PG 32, 381CD.

¹⁹ Constituțiile ascetice 25; PG 31, 1390.

10. Iar în sfânta lui mănăstire Sfântul Pahomie hrănea porci cu fărâmiturile și resturile de la masă și junghiiindu-i îi oferea împreună cu alte cărnuri oaspeților pe care-i primeau; iar măruntaiele și extremitățile picioarelor și capetele le dădeau monahilor bătrâni și bolnavi. Ce mâncare dulce, precinstite stăpâne, nasul, urechile și extremitățile picioarelor porcilor! Dar și linte și bobii gătiți în grăsime de porc, și care dacă n-ar fi pregătite cu untdelemn bun din belșug, ca să reverse un mic har duhovnicesc, mi-aș lua mâncarea de fiecare dată, cum bine știe Domnul, încercat în fiecare zi de proiectilele deprimării.

11. Un lucru rău, cel mai rău dintre rele este adaosul la Sfântul Simbol: „Și întru Duhul Sfânt, Domnul, de viață făcătorul, Care din Tatăl și din Fiul porcede”. Căci dacă Evangheliile de la noi sunt aceleași cu cele de la romani, de unde știu ei mai multe decât noi de au făcut acest adaos străin? Când Sfânta Evanghelie după Ioan ne învață foarte limpede despre Duhul Sfânt: „De Mă iubiți, veți păzi poruncile Mele. Și Eu Îl voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor vă va da vouă, ca să rămână cu voi în veac: Duhul Adevărului, pe Care lumea nu poate să-L primească, pentru că nu-L vede, nici nu-L cunoaște, dar voi Îl cunoașteți, pentru că rămâne la voi și este în voi” [In 14, 15–17]; și după puțin: „Iar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe Care Îl va trimite Tatăl în numele Meu, vă va învăța pe voi și vă va aduce aminte toate câte am spus vouă” [In 14, 26]; și iarăși: „Iar când va veni Mângâietorul, pe Care Eu vi-l voi trimite de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl porcede, Acela va da mărturie despre Mine” [In 15, 26]; și mai apoi: „Mai am multe să vă spun, dar nu le puteți purta acum. Iar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul. Căci nu va grai de la Sine Însuși, ci câte va auzi va grai și cele viitoare vă va vesti vouă. Acela Mă va preamări, pentru că din al Meu va lua și vă va vesti vouă. Toate câte le are Tatăl sunt ale Mele. De aceea am spus că din al Meu va lua și vă va vesti vouă” [In 16, 12–14].

12. Când evanghelistul vorbește atât de clar, care dintre ortodocși va îndrăzni sau va putea face un adaos sau scoatere? Căci cele ce dumnezeiasca Scriptură le-a rostit inspirat în modul cel mai limpede nu trebuie supuse la vot, ci mai degrabă urmate. Dar, pe cât se pare, Roma a pierdut copiile primului Sinod de la Niceea, întrucât Roma a fost stăpânită multă vreme de neamul vandalilor [goșilor], de la care au învățat arianismul și să săvârșească Botezul cu o simplă cufundare, cum ai arătat, dacă e adevărat acest lucru. Fiindcă nouă ne e de ajuns pentru recunoașterea și întărirea desăvârșită a dreptei credințe înțeleptul și mântuitorul Simbol al harului dumnezeiesc, căci ne învață în chip desăvârșit despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt și arată celor ce-l primesc cu credință Întruparea Domnului. Iar pe cei care adaugă sau scot ceva din el, îi anatemizăm; căci zice Apostolul: „De vă va vesti cineva altceva decât ați primit, să fie anatema” [Ga 1, 9].

13. Nu primim nici celălalt adaos care s-a făcut la: „Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl prin Duhul Sfânt”, chiar dacă e cu puțință să-l luăm într-un sens evlavios fără a fi vătămați în ortodoxie. Căci pare echivalent cu ceea ce se săvârșește la noi când înălțată fiind Pâinea și poporul strigând: „Unul Sfânt, Unul Domn Iisus Hristos întru mărirea lui Dumnezeu Tatăl”, atunci arhidiaconul și al doilea diacon ridicând primul și al doilea potir spun: „Plinește stăpâne”, iar noi, punând în potir păticia sfintelor spunem cu glas mare: „Plinirea Duhului Sfânt”.

14. Fiindcă e bine ca privind mai ales la buna intenție, acolo unde nu sunt în primejdie Dumnezeu sau credința, să înclinăm spre pace și iubire de frați. Pentru că și ei sunt frații noștri, chiar dacă din necioplire și din lipsă de învățatură li s-a întâmplat de multe ori să cadă din ceea ce se cuvine urmând voinței lor, și nu trebuie să cerem de la niște neamuri barbare exactitatea care se cere de la noi care am crescut în cultură. Căci este lucru mare dacă și la ei este proclamată în chip sigur de viață începătoria Treime și să mărturisește potrivit credinței noastre marea taină a Economiei în trup.

Dar nu lăudăm și nu primim, dacă e adevărat, faptul că nu primesc ca preoți care au femei legitime să se atingă de cele Sfinte, nici acela că fac uz de carne și de brânză în săptămâna lăsatului de carne și în prima săptămână din Postul Mare.

15. Căci, așa cum știe sfințenia ta care a citit scrisoarea trimisă de noi arhierelui Veneției²⁰, chestiunea azimelor a fost îndeajuns cercetată, combătută și respinsă de noi ca una ce nu este în acord cu rânduiala [akoulouthia] Bisericii, afară numai dacă nu ne-am baza pe cuvântul canonic care spune: „Părutu-s-a tuturor să ne folosim de vechile obiceiuri”. Căci ei vor spune că obicei vechi e la ei și tradiția azimelor, și mâncarea de animale sugrumate și că doi frați se pot uni trupește cu două surori. Cred însă că acest lucru se face nu la porunca și cu știința papei sau a celorlalți arhierii, ci din îndrăzneala celor ce aleg să facă acestea, cum și în Imperiul nostru roman obișnuiesc să se facă fără știința noastră multe lucruri neorânduite și abominabile.

16. Căci despre abținerea de la carnea de animale sugrumate lămurește limpede cartea Faptelor Apostolilor, în care Iacob, fratele Domnului, se arată spunând: „Cunoscute din veac sunt lui Dumnezeu toate lucrurile Lui. De aceea socotesc că nu trebuie să-i tulburăm pe cei care se întorc la Dumnezeu dintre păgâni, ci să le scriem să se abțină de la întinările idolilor, de la desfrânare, de la carnea de animale sugrumate și de la sânge” [FA 15, 18–20]. Și nu mă pot convinge că papa și ceilalți arhierii n-au cunoștință de această scriere și dispoziție, când au cunoașterea exactă

²⁰ Scrisoarea lui Petru III din primăvara lui 1054 către Dominic de Grado: Will, 1861, p. 208–228 și PG 120, 756–781.

a celorlalte scrieri, dar atunci de ce oare trec cu vederea și primesc o asemenea greșală? Dar vei găsi și în Oraș și în afara lui pe mulți care mânăncă sânge de porc de care dau mărturie cârnații plini de sânge de pe rafturile cârciumilor.

17. Vezi însă, preacinstite părinte, cum neluând aminte și trecând cu vederea multele greșeli săvârșite de ai noștri, semănăm cu sârguință cuvinte și cercetăm cu curiozitate pe cele ale altora. Am spus-o oare pe asta? Dar să nu înfurii! În preasfânta mânăstire Studiu diaconii poartă la slujbă brăie, făcând un lucru care nu urmează tradiției bisericești. Și vezi cum, deși te-ai ostenit și sârguit mult, n-ai putut tăia nici măcar acest singur obicei. Iar dacă nu putem să rezolvăm cele ale celor ce petrec sub noi, cum vom putea scoate din obiceiurile lor acel neam arogant și mândru? Căci e un lucru demn de iubit dacă, așa cum se spune, și la ei Divinul e învățat drept, e lăudat și slăvit întrun gând cu noi potrivit cuvântului adevărului.

18. În ce privește adaosul la Sfântul Simbol și faptul că nu se împărtășesc din cele Sfinte din mâna unui preot căsătorit, bine și cu iubire de Dumnezeu face sfinția ta că rezistă, și să nu înceteze vreodată rezistând și convingându-i din Sfintele Scripturi și propovăduirile scrise ale Evangheliilor, până ce-i vei avea consimțind la adevăr și crezând aceleași lucruri cu noi despre dumnezeiasca purcedere a Duhului Sfânt din Tatăl. Celelalte însă ni se pare că trebuie trecute cu vederea, fiindcă nici unul din ele nu vatămă cuvântul adevărului, iar cele mai multe din ele sunt poate chiar minciuni. Căci nu trebuie să plecăm cu ușurință urechea la calomniile zadarnice, nici să credem în bănuiele noastre și să punem în mișcare cele stabile și care stau bine.

19. De aceea e foarte necesar, preasfinte stăpâne, ca atunci când va fi ales un nou papă²¹ sfânta ta desăvârșire să-i expună toate acestea printr-o cinstită scrisoare către el, și așa Domnul va conlucra cu tine în toate și va da sfințeniei tale har pentru acest lucru. Căci poate, așa cum spune Apostolul, dacă noi îi vom aduna în blândețe pe cei ce gândesc diferit decât noi, Dumnezeu le va da pocăință ca să cunoască adevărul [2 *Tim* 2, 25] și vor înceta multa lor rezistență în duh de sfadă întrucât sunt captivi voii lor [2 *Co* 10, 5]. Și poate că papa se va apăra spunând că lucrurile care se vorbesc despre romani nu sunt adevărate sau că cele făcute de multe ori de unii nu se fac după voința și știința lui.

20. Căci cine va socoti că trebuie primit ca întemeiat faptul că romanii nu venerază sfintele și augustele icoane, nici nu cinstesc moaștele sfinților, când la ei se află moaștele sfinților corifei ai apostolilor Petru și Pavel, de care se arată foarte mândri și se laudă mai mult decât toate celelalte povestiri și izbânzi romane, de care sunt pline scrierile și poezia lor. Iar din moment ce Adrian, papa Romei [772–795] care a condus împreună cu ceilalți preasfinți patriarhi Sinodul VII [Ecumenic,

²¹ Leon IX murise pe 19 aprilie 1054, iar succesorul său Victor II, numit în septembrie în Germania de împăratul Henric III, va fi înscăunat la Roma abia pe 13 aprilie 1055.

787] și a anatemizat inovația introdusă a iconomahilor acuzatori ai creștinilor, cum va admite cineva că sfintele și augustele icoane nu sunt cinstite de romani? Mai ales că multe sfinte icoane care au distincția și exactitatea sfințeniei prototipurilor a căror icoane sunt, au fost mutate la Constantinopol de la Roma. Și-i vedem și aici [în Antiohia] pe francii pelerini intrând în preasfintele noastre biserici și dând sfintelor icoane toată cinstea și închinarea.

21. Mă rog, te implor, îți cer și mă ating cu mintea de sfintele tale picioare ca dumnezeiasca ta fericire să abordeze lucrurile lăsând de o parte rigoarea excesivă. Căci teamă este ca nu cumva vrând să cârpești ce s-a rupt să nu faci mai rea ruptura și sârguiește-te să îndrepti ce a căzut să nu faci mai mare căderea. Observă dacă nu cumva în chip vădit tocmai de aici, adică din îndelungata distanțare și dihonie a sfintei noastre Biserici cu acest prim Scaun Apostolic, s-a întâmplat să se înmulțească toată răutatea în lume, întregii lumi să-i meargă rău, împărățiile întregului pământ să fie tulburate, și peste tot e jale și mult vai, foamete și ciume neconținute la sat și la oraș, iar armatele noastre nu au succes nicăieri și nicicum?

22. Iar ca sămi fac limpede opinia mea, dacă s-ar îndrepta adaosul la Sfântul Simbol, n-ar trebui să se mai ceară nimic, lăsând deoparte ca un lucru indiferent, împreună cu celelalte, și chestiunea azimelor, măcar că în scrisoarea pe care am trimis-o episcopului Veneției am arătat limpede că cina la care Mântuitorul și Domnul nostru Iisus Hristos a predat ucenicilor Taina dumnezeieștii Liturghii, a fost înainte de Paști, când nu se mânca încă azima legiuită. Îndemn dumnezeiasca ta fericire să primească aceasta, ca nu cumva cerând totul să pierdem totul.

23. Acestea sunt de ajuns ca să înfățișeze opinia noastră cu privire la cele pe care le-ai arătat și să miște spre îndurare sfântul tău suflet, deși cuvântul tău se avântă spre desfășurarea și explicarea multor altor considerații și teme ascunse.

Am citit și copiile scrisorilor pe care le-ai trimis preafericitului papă și, iarăși, copiile scrisorilor lui, dacă ele n-au fost confecționate și falsificate, cum ai arătat, de către Argyros, și am fericit multa ta smerită cugetare și blândețe potrivit lui Dumnezeu. Trebuiau însă înregistrate de ele și cauzele disensiunii întrucât tratau despre unire și înțelegere, pentru ca, elucidându-se acestea, scrisorile să apară desăvârșite. Au fost transmise și sfintele scrisori ale sfințeniei tale pe care le-ai trimis arhierilor și de Dumnezeu purtătorilor noștri frați și coliturghisitori ai Alexandriei și Ierusalimului. Răspunsul meu către arhierul Veneției nu spune că el mi-ar fi arătat că a trimis o scrisoare sfințeniei tale, cum se află în scrisoarea ta. De aceea mi se pare că te întristezi degeaba împotriva acestui bărbat care n-a scris nimic așa ceva.

24. Am trimis și copia răspunsului pe care mi l-a trimis preafericitul papă²² scris în litere latine, fiindcă n-am putut găsi pe cineva care să-l poată traduce exact

²² Ed. A. Michel, *Humbert und Kerullarios*, vol. II, 1929, p. 458–475.

în graiul elen, drept pentru care l-am convins pe francul care mi-a adus-o și care știa literele romane, să-l copieze. Îți revine deci ție să-l traduci în chip sigur și să-mi faci cunoscut desăvârșit din ea ce ne-a scris drept răspuns arătatul papă primind scrisoarea noastră de recomandare [*systaktike*]²³.

25. Până aici acestea. Iar Dumnezeuul păcii [*Rm* 15, 33] – fiindcă e frumos ca epilogul scrisorii mele să fie dat de Scriptură –, Care a binevestit pace celor de aproape și celor de departe [*Ef* 2, 17], adică celor de sub Lege și celor din afara Legii, Părintele Iubirii, Iubirea – căci așa se bucură să fie numit înaintea de altele, pentru ca și prin nume să stabilească drept lege iubirea de frați – să îndemne sfințitul tău suflet și să-l convingă să abordeze lucrurile mai cu moderație și mai cu condescendență, mai ales în cele în care, cum spuneam, nu e disprețuit Dumnezeu.

9

7 decembrie 1965: ridicarea anatemei din 1054

Declarația comună a Papei Paul VI și Patriarhului Ecumenic Atenagora I prin careși exprimă hotărârea de a elimina din memorie și din Biserică excomunicările din 1054²⁴

1. Plini de recunoștință față de Dumnezeu pentru favoarea pe care în îndurarea S-a le-a dăruit-o de a se întâlni frățeste la Locurile Sfinte în care s-a realizat taina mântuirii noastre prin moartea și Învierea Domnului Iisus și unde a luat naștere Biserica prin revărsarea Duhului Sfânt, Papa Paul VI și Patriarhul Atenagora I au avut în vedere planul pe care l-au întocmit atunci fiecare de partea sa de a nu lăsa nimic nefăcut în crearea de deschideri inspirate de iubire și care să poată facilita dezvoltarea relațiilor frățesti astfel inaugurate între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă a Constantinopolului, convinși că astfel răspund chemării harului dumnezeiesc care conduce azi Biserica-Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă împreună cu toți creștinii să depășească deosebirile lor ca să fie din nou „una”, așa cum sa rugat pentru ei Tatălui Domnul Iisus.

²³ Ibid., p. 446–454, 454–456.

²⁴ Citită în public în ultima sesiunea a Conciliului II Vatican, 7 decembrie 1965, în bazilica San Pietro de cardinalul Willebrands. După care papa Paul VI a schimbat sărutul păcii cu mitropolitul Meliton, reprezentantul patriarhului ecumenic. În același timp, în catedrala Sfântul Gheorghe din Fanar, același text a fost citit în prezența patriarhului ecumenic și a reprezentantului papei, cardinalul Lawrence Shehan (Baltimore).

2. Între obstacolele în calea dezvoltării acestor relații frățesti de încredere și stimă e și amintirea hotărârilor, acțiunilor și întâmplărilor dureroase care au avut loc în 1054 prin sentința de excomunicare a patriarhului Mihail Kerularios și altor două persoane de către legații Scaunului Romei conduși de cardinalul Humbert, legați care au făcut la rândul lor obiectul unei sentințe corespunzătoare din partea patriarhului și sinodului constantinopolitan.

3. Nimic nu poate fi făcut pentru a schimba faptul că aceste evenimente au fost ce au fost în acea perioadă istorică deosebit de tulbure. Acum însă, la o judecată mai calmă și mai dreaptă asupra lor, trebuie recunoscute excesele de care au fost marcate și care au atras după ele consecințe care au trecut mult dincolo de ceea ce sa intenționat și prevăzut de cei răspunzători de ele. Cenzura lor privea anumite persoane, nu Bisericele, și nu erau menite să rupă comuniunea bisericească între Scaunele Romei și Constantinopolului.

4. Din acest motiv, Papa Paul VI și Patriarhul Atenagora în Sinodul său, siguri că exprimă dorința comună de dreptate și sentimentul unanim de iubire al credincioșilor lor și amintinduși de porunca Domnului: „Dacăți vei aduce darul tău la altar și acolo îți vei aduce aminte că fratele tău are ceva împotriva ta, lasă darul tău acolo, înaintea altarului, și mergi întâi și împacă-te cu fratele tău” (*Mt* 5, 23–24), declară de comun acord:

a) că regretă cuvintele jignitoare, reproșurile josnice și actele simbolice blamabile care au marcat și însoțit de ambele părți triste evenimentele ale acelei epoci;

b) că regretă și îndepărtează din memoria și din mijlocul Bisericii sentințele de excomunicare care au urmat, a căror aducere-aminte acționează până în epoca noastră ca un obstacol în calea apropierii reciproce în iubire, și le condamnă la uitare;

c) că deplâng aceste precedente creatoare de tulburare și evenimentele care le-au urmat și care sub influența diferitor factori, incluzând o neînțelegere și o neîncredere de ambele părți, au dus ulterior la o ruptură reală a comuniunii bisericești.

5. Papa Paul VI și Patriarhul Atenagora I împreună cu Sinodul său sunt conștienți că acest gest, care exprimă dreptate și iertare reciprocă, nu poate fi de ajuns pentru a pune capăt diferențelor vechi sau mai noi care există încă între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă și care prin lucrarea Duhului Sfânt vor putea fi depășite prin curățirea inimilor, prin părere de rău pentru lucrurile rele din istorie și printr-o dorință practică de a ajunge la o înțelegere și exprimare comună a credinței apostolice și a exigențelor pe care aceasta ni le impune.

Înfăptuind acest act simbolic ei speră că el va fi plăcut lui Dumnezeu gata să ne ierte atunci când ne iertăm unii pe alții și că va fi apreciat de întreaga lume creștină,

dar mai presus de toate de corpul general atât al Bisericii Romano-Catolice, cât și al Bisericii Ortodoxe ca expresia unei dorințe sincere de reconciliere și o invitație de a continua în spirit de încredere, stimă și iubire reciprocă dialogul care le va conduce cu ajutorul lui Dumnezeu să trăiască din nou, spre mai marele bine al sufletelor și venirea Împărăției lui Dumnezeu, în deplina comuniune a credinței, a armoniei frățești și vieții sacramentale ce au domnit între ele în primul mileniu din viața Bisericii.

7 decembrie 1965

Îndată după citirea declarației comune, cardinalul Bea a citit răspunsul Papei Paul VI: bula „Ambulate in dilectione”, pentru ștergerea din memoria Bisericii a excomunicării din 1054.

Paul VI spre viitoare amintire

„Umblați în iubire precum și Hristos ne-a iubit pe noi” (Ef 5, 2). Aceste cuvinte de îndemn ale Apostolului neamurilor se aplică nouă celor numiți creștini după numele Mântuitorului nostru și ne presează mai cu seamă în acest timp când suntem împinși să lărgim mai mult câmpul iubirii noastre. Prin harul lui Dumnezeu sufletele noastre sunt aprinse de dorința de a face orice efort pentru a restaura unitatea între cei chemați să o păstreze întrucât au fost încorporați în Hristos. Și noi, care prin rânduiala Proniei dumnezeiești stăm pe Scaunul Sfântului Petru, luând în inimă această poruncă a Domnului, ne-am exprimat deja în repetate rânduri ferma noastră hotărâre de a folosi orice prilej folositor și potrivit pentru a împlini această voință a Mântuitorului. Ne vin în minte tristele evenimente care în urma unor serioase disensiuni au condus în 1054 la ruptura între Bisericile Romei și Constantinopolului. Nu fără motiv învințitul nostru Sfântul Grigore VII scria după acest eveniment: „Așa cum înțelegerea a fost la început izvor al binelui, tot așa răcirea ulterioară a iubirii de ambele părți s-a dovedit un izvor de vătămare” (Ep. ad Michellem Constantinopolitanum imperatorem, Reg. I, 18; ed. Caspar, p. 30). Mai mult, lucrurile au ajuns până acolo încât legații papali au pronunțat o sentință de excomunicare împotriva lui Mihail Kerularios, patriarhul Constantinopolului, și a altor doi oameni ai Bisericii, iar patriarhul cu sinodul său a luat ca represalii aceeași măsură. Acum însă, că vremurile și mințile s-au schimbat, suntem foarte fericiți să aflăm că venerabilul nostru frate Atenagora, Patriarhul Constantinopolului, împreună cu sfântul său Sinod, sunt una cu noi în dorința de a ne lega prin iubire, „plăcută și sănătoasă legătură a minților” (Sfântul Augustin, *Sermo* 350, 3; *PL* 39, 1534). Așa stând lucrurile și doritori să progresăm pe calea dragostea frățești de care putem fi conduși la o unitate desăvârșită și

putem îndepărta obstacolele și piedicile, în prezența episcopilor adunați la cel deal III-ea Sinod Ecumenic de la Vatican declarăm că regretăm cuvintele și faptele spuse și făcute în acel timp și care nu mai pot fi aprobate acum. Mai mult, dorim să anulăm din memoria Bisericii și să îndepărtăm din mijlocul ei sentința de excomunicare pronunțată atunci și să o îngropăm în uitare. Ne bucurăm că ne-a fost hărăzit să împlinim această faptă a iubirii frățești aici la Roma, lângă mormântul Apostolului Petru, în aceeași zi în care același lucru se întâmplă în Constantinopol, Noua Romă, în ziua în care Bisericile apuseană și răsăriteană prăznuiesc liturgic pomenirea Sfântului Ambrozie, recunoscut de amândouă episcop și dascăl al Bisericii. Fie ca bunul Dumnezeu, cauza și izvorul păcii, să aducă la bun sfârșit această bună voință reciprocă și să întoarcă în bine, spre slava Sa și folosul sufletelor, această mărturie publică a iubirii frățești.

Data în Roma, la mormântul Sfântului Petru, cu pecetea pescarului, la 7 decembrie 1965, în al treilea an al pontificatului nostru.

Îndată după citirea Declarației comune în catedrala Sfântul Gheorghe din Fanar, s-a citit tomosul patriarhal prin care Patriarhul Ecumenic și Sinodul său îndepărtează din memoria și din mijlocul ei anatemele din 1054.

Atenagora, din mila lui Dumnezeu Arhiepiscop al Constantinopolului Noua Romă și Patriarh Ecumenic

În numele sfintei, celei de o ființă, de viață dătătoare și nedespărțitei Treimi, „Dumnezeu este iubire” (1 In 4, 9) și iubirea e caracteristica dată de Dumnezeu după care se recunosc ucenicii lui Hristos, puterea care ține la un loc Biserica și obârșia în ea a păcii, unității minții și inimii, și a ordinii și, în același timp, o manifestare permanentă și uimitoare a Duhului Sfânt în ea. Prin urmare, ci însărcinați de Dumnezeu cu cârmuirea Bisericilor lui Dumnezeu trebuie să se îngrijească mereu de această „legătură a desăvârșirii” (Col 3, 14) și să o folosească cu cea mai mare atenție, grijă și trezie. Dacă s-ar întâmpla, ca în vechime, ca iubirea să se răcească și unitatea în Hristos să fie ruptă, trebuie cât mai repede cu putință să oprim acest rău și să-l vindecăm.

S-a întâmplat ca, prin judecăți cunoscute doar de Dumnezeu, în anul 1054 Biserica să fie lovită de o cumplită furtună astfel încât relațiile generale între Bisericile Romei și Constantinopolului au fost periclitare și iubirea care le-a ținut împreună a fost atât de lezată încât anatema și-a găsit loc în Biserica lui Dumnezeu. Legații Romei, cardinalul Humbert și colegii lui, au anatemizat pe patriarhul Mihail Kerularios și doi între oamenii lui, iar patriarhul Mihail Keurlarios împreună cu Sinodul său a anatemizat și el documentul legaților romani împreună cu cei care l-

au emis și cei implicați împreună cu ei. Față de toate acestea a devenit obligația Bisericilor Romei și Constantinopolului de a imita bunătatea și iubirea de oameni a lui Dumnezeu îndreptând împreună aceste lucruri și restabilind pacea.

Acum că în aceste vremuri de pe urmă ni s-a arătat bunăvoința lui Dumnezeu și ne-a indicat calea împăcării și păcii între altele prin cele împlinite prin grija reciprocă binecuvântată și rodnică atât a Romei celei Vechi, cât și a celei Noi pentru cultivarea unor relații frățești între ele, ni s-a părut potrivit fiecăruia din noi să facem pași pentru a corecta ceea ce s-a întâmplat în trecut și să îndepărtăm pe cât ne stă în putință ceea ce poate fi îndepărtat din șirul de obstacole ce stau înaintea noastră în vederea promovării și creșterii, edificării și desăvârșirii iubirii.

Prin urmare, noi, adică smerenia noastră împreună cu preavenerabilii și preacinstiții mitropoliți, frații și coliturghisitorii noștri iubiți, socotind momentul de față un timp plăcut Domnului, ne-am reunit și ne-am sfătuit în sinod. Și în comuniune de vederi și intenție cu Roma cea Veche am hotărât să îndepărtăm din memoria și mijlocul Bisericii zisa anatema pronunțată de Mihail, patriarhul Constantinopolului, și sinodul său. De aceea declarăm și punem în scris că anatema pronunțată în marele secretariat al Marii Bisericii din partea noastră de lume în anul mântuirii 1054, luna iulie, anul al șaptelea al indicției, e de acum îndepărtată din memoria și din mijlocul Bisericii și trebuie privită ca atare de toți. Și aceasta din mila Dumnezeului a toată milostivirea. Fie ca El prin mijlocirile preafericitei noastre Stăpâne, Maica lui Dumnezeu și Pururea Fecioară Maria, ale sfinților și slăviților Apostoli Petru întâiul corifeu și Andrei cel întâi-chemat și ale tuturor sfinților să dea pace Bisericii Lui și să o păzească în toți vecii.

Spre întărire ca semn durabil și mărturie constantă a acestui fapt a fost întocmit prezentul act patriarhal și sinodal care a fost semnat și andosat în sfântul registru al Sfintei noastre Biserici, o copie identică fiind trimisă Sfintei Biserici a Romei celei Vechi spre cunoștință și depunere în arhivele ei.

În anul mântuirii 1965, 7 decembrie, anul al 4-lea al indicției.

Atenagora, Patriarh al Constantinopolului, și membrii Sfântului Sinod: Toma al Chalcedonului, Chrysostom al Neocezarei, Ieronim al Rodopolisului, Simeon al Irinopolisului, Dorotei al insulelor Prinkipo, Maxim al Laodiceei, Chrysostom al Myrei, Chiril al Chaldiei, Meliton al Heliopolisului și Theirei și Emilian al Miletului.

Arhid. Prof. Dr. Ioan I. Ică, jr.
Facultatea de Teologie Ortodoxă «Andrei Șaguna», Sibiu

Abstract: *A double anniversary – firstly, 950 years since the first major ecclesiastical split within European Christendom between the Catholic West and the Orthodox East, this year; secondly, 40 years since the annulations of the mutual excommunications of 1054, next year – offers the best opportunity to revisit the historiographical dossier of that bitter event in the new context generated by the 'ecumenical era', the European unification, and globalism. Up to the recent years the facts and personages of 1054, especially Cardinal Humbert da Silva Candida and Patriarch Michel I Kerularios, were presented under strong biased presumptions, polemically targeted, each confessional part 'proving' the responsibility of the other. Through a careful reading of significant documents - which are offered here in Romanian translation – the study reaches the conclusion that 1054 saw the schism merely between Humbert and Kerularios, and not their Churches. But unlike the 9th century 'Photian Schism', the two anathemas now proclaimed were not submitted in the subsequent times to the examination and judgment of the whole Church, by an ecumenical council. On the contrary, the persons of the ecclesiastical leaders arbitrarily prevailed upon the mind of the Church, a tragic failure that established the schism de facto. After a millenarian estrangement, the removing of the anathemas by Pope Paul VI and the Patriarch Athenagoras, in 1965 – documents also translated here -, while deleting its greatness still preserves the schism created by theological divergences. However, the new climate of respect and mutual love allows the jointly working out the way to full communion.*